AKINTIYAKARŞI

TARTIŞMA DİZİSİ ■ 2

AKINTIYAKARŞIYAYINLARI

Akıntıya Karşı

Tartışma Dizisi 2

AKINTIYAKARŞIYAYINLARI

Hiçbir hakkı mahfuz değildir.

Bu kitapta basılan metinler

kaynak gösterilmeden çoğaltılabilir,

çevrilebilir ve uyarlanabilir.

Ocak 1986

Akıntıya Karşı Yayıncılık

Klodfarer Caddesi, Servet Han 41/36

Cağaloğlu - İstanbul

Yayıma Hazırlayan: Ali Boratav

Kapak ve Sayfa Düzeni: Bülent Erkmen

Dizgi-Baskı: Kent Basımevi

Kapak Baskı: Fikret Kölüksüz

İçindekiler

Mektuplar, 5

Quino, *11*

Serdar Semen
Bir Okuma Önerisi, 12

Maria Antonietta Macciocchi
Sraffa ile Gramsci Üzerine, 14

Saffet Murat Tura
Ahlaka Dair, 31

Taşkın Sözdinler
Bilim/İdeoloji Sorunsalı Üzerine, 36

Quino, *46*

Emre Senan
Sosyal Kurumlar Coğrafyası, 47

Meltem Ahıska
Gündökümü, 51

Bülent Somay
Öteki Kültür, Öteki Hayat, 52

Quino, *62*

Yaşar Çabuklu
Biz ve Onlar, 63

Tarık Günersel
Sözlüğün Korkunçluğu, 69

Haşmet Babaoğlu
Tura'nın "Yazı"sı, 70

Bülent Erkmen
Karşı'nın Serüveni, 72

Walter Benjamin
Tarih Felsefesi Üzerine Tezler, 73

Nurdan Gürbilek
Bir Unutuşun Öyküsü, 73

Stella Ovadia
Tarih Bilincinin Feministler İçin Gerekliliği, 93

Heleni Varikas
Feminist Tarih, 96

Tarık Günersel
Kendi Matematiğime Giriş, 103

Quino, *104*

Harlan Ellison
Cehennemde Sessiz, 105

Tarihin Güncelliği:
Paris Komünü'nde Tiyatro Yasası Üzerine Tartışma, 117

Mektuplar

Akıntıya Karşı Tartışma Dizisi'nin ilk kitabının yayımlanmasından sonra onbinlerce mektup aldık. Kimi eleştirel, kimi destekleyici olan bu mektupların bir bölümünü yayımlıyoruz. Okuyucuların yazarak tepki göstermesi, ilk kitapta sözünü ettiğimiz okur-yazar ayrımının ortadan kaldırılması konusunda önemlice bir adım atılmış olduğunu kanıtlıyor. Okuyucuların ve yazarların ilgisinin sürmesi dileğiyle, teşekkür ederiz.

Aman Gölge Düşmesin

Dizinizin ilk kitabını sevinçle ve biraz da hayretle karşıladım. Şunu açıkça söylemeliyim ki çabanızın kutlanması gerektiğini düşünüyorum. Böyle bir ortamda böyle bir tartışma anlayışını oluşturmak bence çok önemli. Gerçi bu ortamda bir tartışma dizisi çıkartmak çok büyük bir yenilik değil. Aslına bakarsanız ortalıkta tartışmadan bol birşey yok. Herşeyi heryerde tartışıyoruz. Utanmasak geçmiş böyle değil de şöyle olsaydı diye tartişacağız. Ama benim sizin kitabınızda takdir ettiğim tartışmanın estetikliği. Somuta, bayağıya prim vermiyorsunuz. Tartışmalarınızda beliren o soyutluk, referanssızlık, o herşeyi kolay ele vermeyen sis perdesi Gotik ve esrarlı bir hava yaratıyor. Ne kadar şenlikten de söz etseniz, insanlarla bayağılaşan bir şenlik değil sizinki. Sonsuz ve güzel bir fikir. Öylesine asılı duran bir geçmiş zaman resmi. Bugünün ayrışmış, net, ihtisaslaşmış tartışmalarının ortasında kendine özgü bir arkaizm yaratıyor. Çabanızı yürekten desteklediğimi bilmenizi isterim. Pratik kaygılarla gölgelenmemiş konulara daha fazla eğilmenizi temenni eder, içten sevgilerimi yollarım.

S.D.
Kitap koleksiyoncusu
İznik

Gerekli Bir Cevap

Cesaret. İşte çağımızın en çok gerek duyduğu şey. Sizi tebrik etmek istiyorum. Gençsiniz, cesursunuz ve benim gibi yıllarca eleştirmenliğe gönül vermiş birinin yüzünü güldürebiliyorsunuz. Bugüne değin sayısız dergi ve derleme okudum ama hiçbirinde bu kadar ateşli ve birbirine bu kadar acımasız olabilen bir tartışmaya raslamadım. Herhalde anlamışsınızdır, Mikhail'in Bülent'e verdiği o muazzam cevaptan söz ediyorum. Bülent arkadaşımız, "Şenlik bir olumsuzlama ve bir kabullenmedir; farkı, çeşitliliği kabullenme" deyip meseleyi kapatıyor. Bir meseleye bu kadar da entellektüel düzeyde yaklaşılmaz ki. Kim bu şenlikli muhalifler, ne yiyorlar, ne içiyorlar, nasıl eğleniyorlar? Gençlerimizin son zamanlarda pek benimsediği tuku dansını mı yapıyorlar, yoksa yılların eskitemediği oryantale mi rağbet ediyorlar? Hayat bazen kaba, bazen dobra ve her zaman canlıdır. Mikhail de pek güzel söylüyor bunu. Korkunun alaşağı edildiği karnavallarda, "fırlamış göbekler, dev burunlar, kamburlar ve bunun gibi çeşitli deformasyonlar..." Bu gerekli cevabı vererek Bülent'in işini bitiren ve ilerisi için büyük umutlar vadeden Mikhail kadar, bu yazıyı basan siz cesur yayımcılara da helal olsun.

55 yaşında
bir edebiyat eleştirmeni
Ankara

Yıllar Önce Hava Döndü

Uzun zamandan beridir içinde bulunduğum kararsızlığı yenerek size bir mektup yazmaya karar verdim. (Elinize geçmezse lütfen beni haberdar ediniz!) Sığ düşünce kafadan çabuk boşalırmış derler, ben de düşüncelerimi çabuk boşaltamadığımdan öyle kolay kolay yazıya dökemem. Gelelim neden size, daha doğrusu size neden yazmak istediğime.

"Akıntıya Karşı" koymuşsunuz kitabınızın adını. Analı babalı büyümez inşallah!

"Akıntıya Karşı": bu ilk Logos spermaticos, pek tabiidir ki sizi, çünkü cümle kapısından gireni bağlar. Bu "Akıntıya Karşı"ya karşılık düşen manada peygamberane bir eda da yok değil hani. "Yolcuları çok olan yoldan değil, gideni az olan yoldan yürü", demiş İsa Peygamber kendinden sonra (bilmem kaç yılında). Siz de "Akıntıya Karşı, varolanlar arasında bir tercih yapmaktansa, yeni tercihler oluşturmaktır" demişsiniz, ondan sonra (yine bilmem kaç yılında). Bakınız Cemil Meriç ne diyor: "Havarilerini yaratamayan İsa'nın yeri tımarhanedir, tarih değil". (Yanlış anlaşılmasın ne tımarhane ne de tarih hakkında menfi fikirlerim var. Siyaset arenası tımarhanedir zaten. Ne demişler:

hadi seyis al kaşağıyı gir ahıra, yarası olan gocunsun.) Havari peşinde değilsiniz, bu sarih. Onun yerine beraberliğini savunacağınız başka akıllar diyelim. Acaba bu başka akılları bulabilecek misiniz? Bence hayır. Çünkü geç kaldınız. Akıl dağıtılırken neredeydiniz efendim? Hülasatülhülasa bu yazdıklarınızı yıllar önce yazsa idiniz bir öneme haiz olabilirlerdi. Ne çare ki şu anda yaşanan hakikat, tavrınızı külliyen menfi hale getiriyor. Halihazırda varolanın mahiyeti ve tabiatı böyle nihayeti müphem bir tavır almamanızı icap ettirmiyor mu? Neden böyle garip bir hayalistanda geziniyorsunuz? Bir yazınızı ele alarak devam etmek isterim. Sayın Bülent Somay beyefendinin. Makal'enin sahibi muhterem zat, muhalefetin hazin olduğu, muhaliflerin hazan yapraklarıyla kaplı parklarda ve çay bahçelerinde yaşadıkları meselesine işaret buyurmuşlardır. Bazı sualler tevcih edip bazı cevaplar getirmişlerdir. Efendim o hazan yapraklarıyla kaplı yerler çoktan çivili sopalarla temizlendi. Hüzün en büyük muhalefetmiş, o sayın Hilmi Yavuz'un hüzn-ü niyeti. Hayır'ın rengi kırmızı-siyahtan maviye döneli çok olmuşmuş. Arabesk ne kadar mavidir Somay bey? Aslında ağzınızın payını yıllar gerisinden aldınız.
"Arabesk ne kadar mavi?" sorusuna yıllar önce kitlesel ve tarihsel bir cevap verildi: "Mavi mavi masmavi..."

Bir not: Yel değirmenleriyle iştigal etmekten vazgeçiniz efendim. Yerlerinde yeller esiyor onların. Yıllar önce hava döndü, başka cihetten esti yel.

H.G.Ö.
Yazar
İstanbul

Şiir Gerçekleşti mi?

Yayıma hazırladığınız kitabı büyük bir dikkatle okudum. En çok ilgimi çeken yazılar tahmin edebileceğiniz gibi "Toplumun İmkânsızlığı" ve "Kralın Adamları" oldu. Diğer okuyucularınızın da bu konuda anlaştığını sanıyorum. Çünkü nereye gitsem, otobüste, çarşıda, pazarda, meydandaki kahvelerde herkes bu yazıları konuşuyor. Ben de geçen gün Taksim Yaratıcılık Kollektifinde "Kralın Adamları" yazısını Sivil Toplum Partisi'nden bir arkadaşla uzun uzun tartıştım. O daha ziyade bu yazıdaki "şiiri gerçekleştirmek" fikriyle, modern anlamıyla bir kültürü gerçekleştirmek arasında bir paralellik kuruyor. Bense yazıdaki, "Oysa bugün için sorun, zorunlu olarak *şiirleri olmayan bir şiir yaratmaktır." cümlesinin onun fikirleriyle çeliştiğini düşünüyorum. Aslında benim bu yazıyla ilgili esas eleştirim, bu yazıda savunulan görüşlerin gerçekçi olmaması ve bugünü açıklamaktaki yetersizliği. Bugün çok yönlü, çok uçlu*

bir hareketler bütünü içinde yaşıyoruz. Değişik gruplar değişik faaliyetler sürdürüyorlar. Ne var ki şiir hiçbirşeyi hizmetine sokmuş değil. Şiirin gerçekleşmeye yakınlaştığını söylemek ise sanırım pek mümkün değil. Eski şairler var yalnızca ortalıkta. Onlar da kimsenin uğramadığı Asmalımescit'teki meyhanelerde içiyorlar. Yeniyle, hareketlerle, sokak toplantılarıyla pek ilgilenmiyorlar. IS'çilerin "yine bu yargıya dayanarak, üretildiği ve tüketildiği eski biçimleriyle şiirin yok olduğunu ve etkili, beklenmedik biçimleriyle yeniden ortaya çıkacağını ilan ediyoruz" iddiası gerçeklere bakıldığında çoktan çökmedi mi? İnsanları hedeflerinden şaşırtacak, yanlış şeylerle oyalayacak yazıları basma sorumluluğunu ya da sorumsuzluğunu bir daha almayacağınızı umarak çalışmalarınızda başarılar diliyorum.

Genç Sanat Derneği'nden
bir kadın üye
İstanbul

Aşmak Lazım

Son seçkinizde Nurdan Gürbilek'in "Dil, üslup..." yazısında yakalanan nokta gerçekten sevindirici. Ama Gürbilek yıllardır Türkiye'de tutarlı bir biçimde savunulan biçimcilik geleneğinin sınırlarını zorlasa da, gelip gene herkesin takıldığı noktada takılıyor. Artık bu biçimleri aşmak lazım, Nurdan! Nitekim o güzel yazınızın normal dizgi makinelerinin eline kalması bir tesadüf olmasa gerek. Bu konuda herhangi bir alternatif olabileceği hiç aklınıza geldi mi acaba? Biz ise bu soruna çözüm getirmeyi hedefledik ve normların dışına düşen istekleri karşılayabilecek bir dizgi makinesi yaptırdık. Size önerimiz, bundan kesinlikle faydalanmanız.

Fatihli Formalistler

A.K.: *Biz henüz normal bir dizgi makinesiyle çalışabildiğimiz için bu mektubu bize yollandığı biçimini koruyarak yayımlayamadık. Bu zorunlu redaksiyon için üzgünüz. (Merak edenler ayrıca ilgilenebilirler.)*

Bir Bildiğiniz Vardır

Size umutla yazıyorum, belki bana yardımcı olabilirsiniz. İki yıl önce şahsi arabamla domates yüklü bir kamyona çarptım. Kazanın sonucunda kimse ölmedi ama 5 ton domates heba oldu. Ben çok üzüldüm tabii ama mahkemede suçlu bulundum ve milletçe sevilen, baştacı edilen bir değer olan domatese zarar verdiğimden yurt dışına çıkmam yasaklandı.

Şimdi bunu şunun için diyorum. Sizin kitabınızda birtakım

Akıntıya Karşı olmak şudur, budur gibisinden sözler gördüm, bunlardan biri çok ilgimi çekti: sınırları tanımak ama kabul etmemek meselesi. Ama tam da anlayamadım. Örneğin ben yurt dışına çıkmak istesem, sınırları tanımak durumundayım elbet. Yalnız kabul etmemek kısmına gelince pek kavrayamıyorum. Siz herhalde bunları sırf güzel söz olsun diye yazmadınız. Bir bildiğiniz vardır ve bana bir yol gösterebilirsiniz diye soruyorum. İlgilenirseniz çok sevinirim.

Dr. B.G.
Ayvalık

Eğlence Sirki - Genel Kurulu

Geçenlerde "Eğlence Sirki-Genel Kurulu"nda yaşadığımız bir iki ayrıntıyı size yazmadan geçemiyeceğim. Genel Kurul'un toplanma nedeni "Çamaşırcılar"dan —kusura bakmasınlar, onları böyle çağırmak daha kısa ve eğlenceli oluyor— bize gelen öneriyi değerlendirip karara bağlamaktı. Öneri, sirk bölgesinin sınırları içinde kalan ve iki ay öncesine kadar köhne bir halde boş duran, şimdi bizim kullanıma açtığımız ufak binayla ilgiliydi. Çamaşırcılar bu binayı çamaşır kooperatiflerinin "IV. Levent Şubesi" olarak kullanmak istiyorlardı. Biz ise sirkte çalışan 17 kişi için, uzun zamandır düşündüğümüz bir yaşama mekânı yaratmak istiyorduk. Çamaşırcılar "Binanın 4. katını size vermeyi kabul ediyoruz," dediler, diğer katlar için de, az da olsa bir kira ödemeyi düşünüyorlardı. Ama bizim sorunumuz sadece para değildi, ayrıca dördüncü kattaki dört oda kime yeterdi ki. Onlara "Biz orda yaşamak istiyoruz, sığınmak değil!" dedik. Hatta bodrum katını iyi kötü bir tiyatro sahnesine dönüştürmeye niyetliydik. Çamaşırcı arkadaş bütün bunları duyduğunda çok sinirlendi: "Siz lüks peşindesiniz, o bina hem sizin, hem bizim işimize yarayabilir" diye bağırdı. Tartışma 3 saat 20 dakika sürdü. Sonunda binayı onlara vermemeye karar verdik.

Çamaşırcılar Temsilcisi arkadaş odayı terketmeden önce tek adımda yanımıza geldi, acele hareketlerle çantasından bir kitapçık çıkardı ve kapağını açıp "Akıntıya Karşı aklın yolunun birliğini değil, akılların birlikteliğini savunmaktır" ifadesini parmağıyla gözümüze sokup: "Bunları okuması kolay, iş hayata geçirmeye gelince fosluyorsunuz" diye bağırdı. Alt tarafı 22.000 satan bir kitabı arkasına alarak bizi suçlamaya çalışmasını kuyrukçuluk olarak niteledik. Ve, "bir olanağı herkesin birden paylaşması sonuçta hiçkimseye yaramayabilir" dedik. Hâlâ itiraz edince bir arkadaşımız dayanamayıp: "Burası bizim. Canımız nasıl isterse öyle kullanırız" dedi. Bence hüzünlü bir son.

Diyeceğim o ki, maddi olanakların sınırlı olduğu koşullarda

akılların birlikteliğini savunmak da, içselleşmiş otoriteye karşı olmak da güç oluyor.

Eğlence Sirki
adına Ö.Z.
(IV. Levent — Malkoç
Sineması yanı, İstanbul)

Cankurtaran Simidi

Yayınınızı okurken hayretten hayrete düştüm. Hani neredeyse, yıllardır görüp yaşadıklarımızın bir rüya olduğundan kuşkulanacaktım. Benim bildiğim kadarıyla, 85'in Ocak ayında feministler cinsiyet ayırımı yapılıyor diye üç büyük şehrin bütün hastanelerini işgal ettiler. Şubat'ta en eski alternatif eğitim merkezlerimizden ikisi soruniarla başa çıkamadıklarını açıklayıp kapılarını kapattı. Mart başında iş saatleri azalsın diye ülke çapında kampanya başladı... kısacası yer yerinden oynadı. Siz Nisan'da çıktınız. İnsan hiç olmazsa bu en yeni olaylara bir değinirsiniz diye bekliyor, siz tutup teröristlerin rehabilitasyonuna dair mahiyeti meçhul bir alıntıya göndermeyle bir hikaye yayınlıyorsunuz. Siz öz fazla abartılıyor, biçim ihmal ediliyor diye yazıyorsunuz; bakıyoruz, altı yıldır memleketi mantar gibi kaplayan formalist kulüpler bile artık insafa gelmiş, biçim özü gölgede bırakmamalı demeye başlamışlar. Siz... Neyse, herhalde çok meşguldünüz, farkedemediniz.

Belki bunu da farketmemişsinizdir diye yazıyorum. Ülkemizde birkaç yıldan beri tekrarlanan, neredeyse gelenekleşme yolunda, kanımca pek de güzel bir uygulama var: Her yıl onbinlerce kişinin katıldığı anketlerle yılın yeteneksizleri seçiliyor: en hazımsız köşe yazarına Kaz Tüyü, kriterleri en anlaşılmaz eleştirmene Altın Çuvaldız, iddialı olup da en fos çıkan kitabın yazarına Cafer'in Bezi falan gibi hem manevi, hem de pratik değeri olan ödüller veriliyor. Siz eğer bu minval üzerine devam etmeye niyetliyseniz, korkarım sizin için de özel bir ödül koymak gerekecek: Cankurtaran Simidi!

Y.Ş.
Antalya

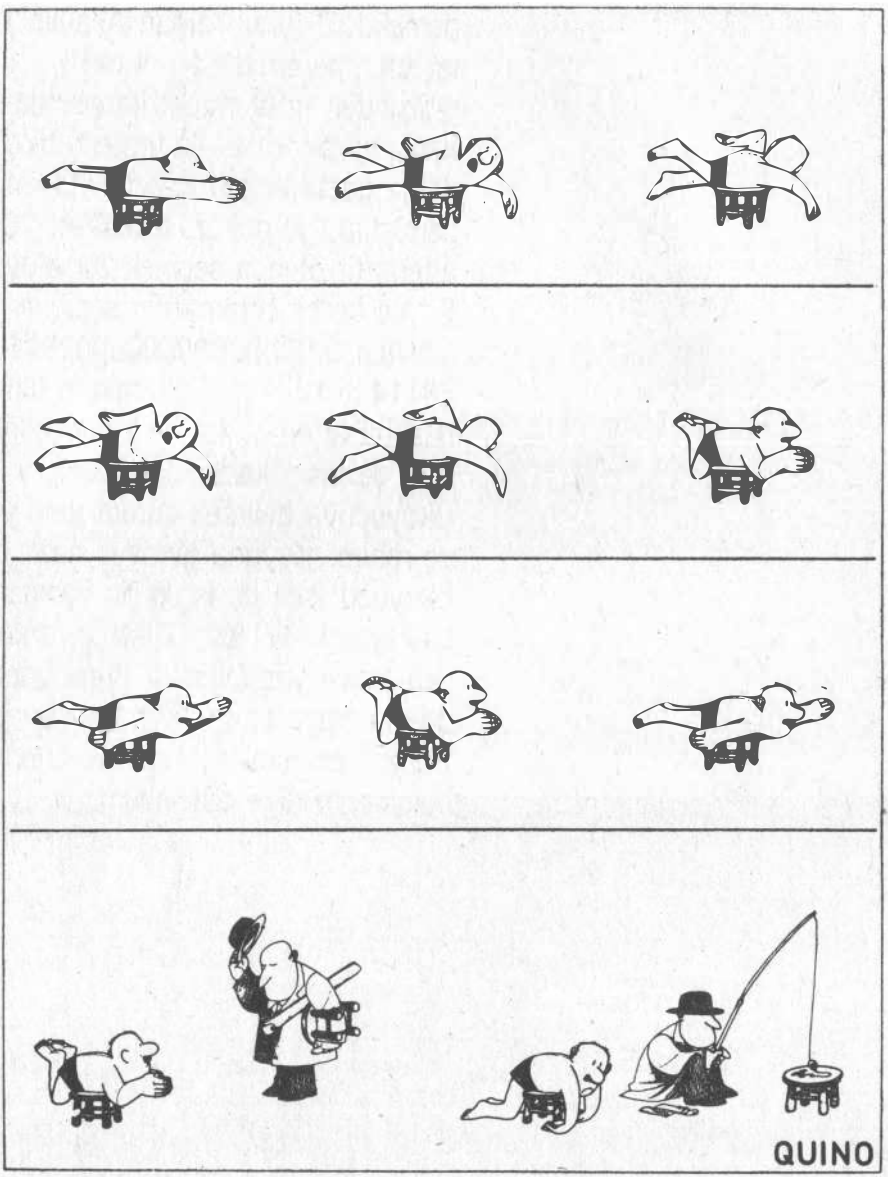
QUINO

Serdar Semen

Bir Okuma Önerisi

Yazıları nasıl sıralamalı? Onyedi yazıyı sıralamak oldukça zor bir iş. Zor çünkü 17! kadar mümkün sıralama var. 17! : 355,680,000,000,000 demek. "!" (yani "aman Allahım") işareti, "ne enteresan di mi!" gibisinden "matematik karşısında karışmış bir kafa" ile matematikçilerin dalga geçtiklerinin işaretidir. İşimiz zor demiştim, gördünüz. $3,5568 \times 10^{14}$ alternatif olunca seçmek zor oluyor. Bir de herbir alternatifin seçilme olasılığı 0,0000000000000028114: 28114×10^{-15} gibi bir rakam olursa! (Galiba alternatifler ne kadar çoğalırsa işler de bir o kadar çatallaşıyor).. Okuyucuya gelirsek durum yine vahim ve rahim. Kuyuna girmeye hazır ol okuyucu: sen de istediğin yazıdan başlayarak 17! çeşitlilikte bir okuma sıralaması yapabilirsin. Bunu yaparsan da okumaya pek vaktin kalmayabilir. Bu yüzden sıralama için bir öneride bulunayım diye düşündüm.

Muhtemel Bir Okuma İçin Akış-Şeması

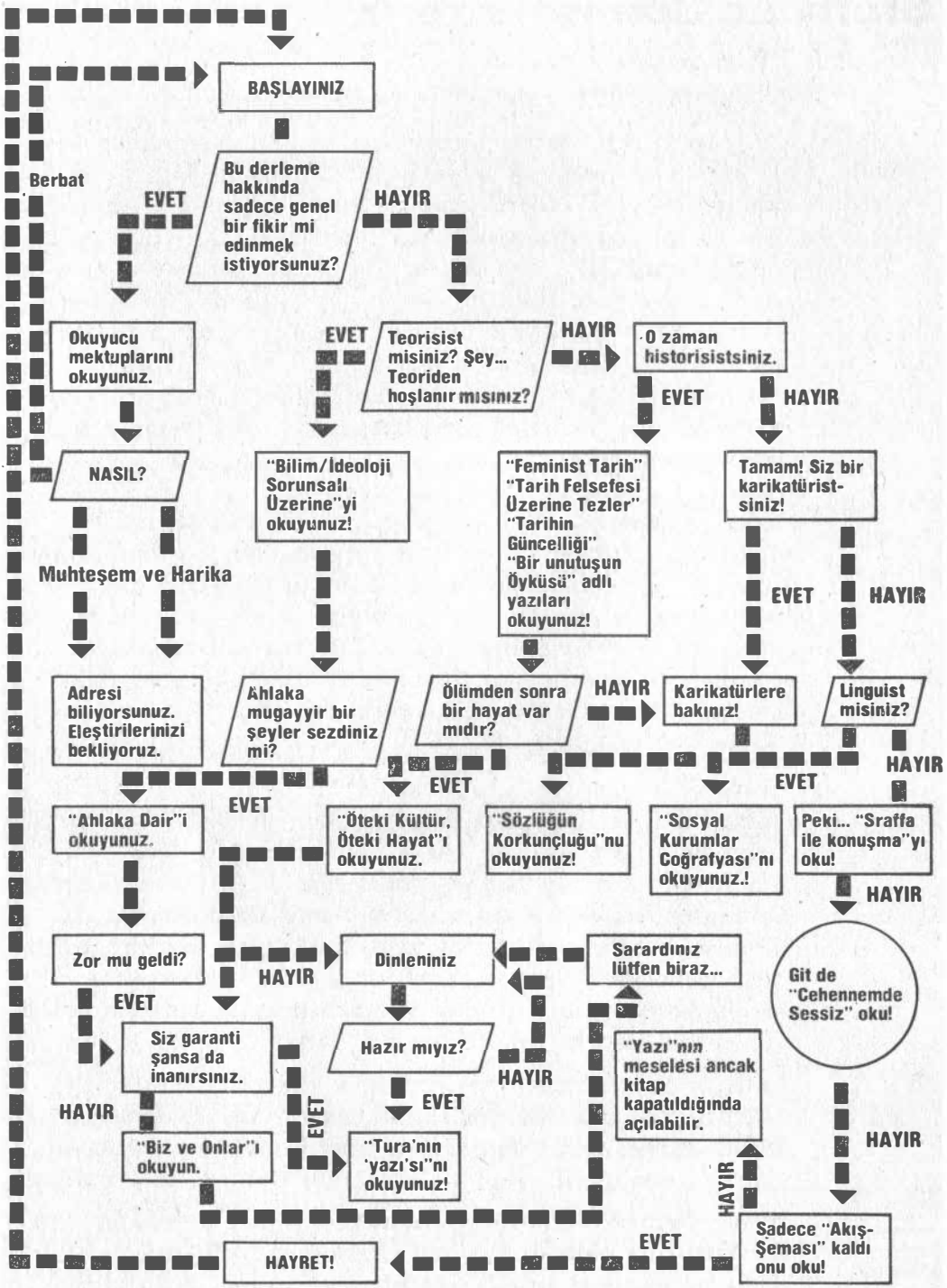

Maria Antonietta Macciocchi

Sraffa ile Gramsci Üzerine

Cambridge-Mayıs 1973

Boydan boya Ortaçağ kalkanlarıyla bezenmiş anakapıdan girerek, Üniversitenin avlusuna süzülüyorum. Uçsuz bucaksız avluyu geçtikten sonra, sağdaki küçük kapıdan girip, birinci kata çıkan merdivenlere tırmanıyorum ve yan yana iki kapı çıkıyor karşıma; yanılmış olamam çünkü karşımda yan yana duran ve mezar taşlarını andıran iki mermer levhanın birinde M. Piero Sraffa, diğerinde ise Lord Adrian isimleri okunuyor. Üstelik, Kolejin şeritli kapıcısı tarafından gelişimden haberdar edilmiş olan Profesör Sraffa, bizzat kendisi, bana kapıyı açıyor. Uzun boylu, solgun bir adam; bakışlarının yüzünden daha renkli olduğu söylenebilir. Benden biraz korktuğunu, bir tuzak ya da entrika kokusu aldığını hemen farkediyorum; onu biraz rahatlatmaya çalışıyorum. Onda bu gerilimi yaratan, telefon konuşmamız sırasında öğrenmiş olduğu ismim mi acaba? Ona kim olduğumu, ne yaptığımı, ne yazdığımı, Parti'yle nerde anlaşıp nerde anlaşamadığımı açıkça anlatıyorum. Boş gözlerle soruyor: "Burda ne yapıyorsunuz?" Amacı beni anlamak, incelemek mi? Ondan ne istiyorum acaba?

— Gramsci; diyorum. Vincennes Üniversitesi'nde Gramsci üzerine bir ders veriyorum da... aylardır sizinle görüşmek istiyordum. İsminiz, varılması gereken bir hedef gibi hep aklımdaydı. Siz Gramsci'nin son arkadaşısınız; içerdeyken, onunla en uzun konuşan kişi sizsiniz; Tatiana ve erkek kardeşi Carlo dışında, onu gören son insansınız. Biliyor musunuz Gramsci benim için öylesine şaşırtıcı bir biçimde canlı, politik düşüncemizde o denli egemen bir güç ki, sizinle, yani tutukluluk döneminde onun yanında bulunmuş olan insanla görüşmek bana büyük bir heyecan veriyor.

Profesör Sraffa şaşkın şaşkın bana bakıyor:
— Evet, evet, ama öyle az şey anımsıyorum ki... Gramsci'nin ölüm tarihini söyleyebilir misiniz bana? 1937 mi diyorsunuz? Gördünüz mü, otuz beş yıl olmuş; öyle çok zaman geçmiş ki, hemen hemen hiç bir şey anımsamıyorum... çok yaşlandım... Benden uzak olduğunu, adeta ışık yılıyla ölçülebilecek kadar uzun bir mesafenin bizi ayırdığını anlatmak istercesine

ardarda sorduğu tarihler karşısındaki şaşkınlığımı yenmeye çalışarak yanıtlıyorum:
— Ama yanılmıyorsam, doğum tarihiniz 1898 olmalı; o kadar da yaşlı sayılmazsınız...

Sahte bir ağırbaşlılıkla, artık bu dünyanın ötesine geçmiş biri gibi üsteliyor:
— Evet, sanırım Gramsci'den daha gençtim, evet sanırım öyleydi, sahi söylesenize, o ne zaman doğmuştu? Evet, bir de özellikle şunu öğrenmek isterdim: hangi yıl tutuklanmıştı? 1926 mı diyorsunuz? Öyle olmalı... on yıl boyunca cezaevi, uzun zaman, çok uzun... yaşayabileceğinden de fazla yaşadı, o hastalığa karşın on yıl direndi, doğrusu olağanüstü bir süre, iradesi sayesinde elbette, zihinsel duyarlılığı sayesinde, yoksa... biliyorsunuz, bedensel açıdan bir felaketti.
— Evet biliyorum, onunla ölümünden önce, mart ayında görüşmüştünüz.
— Evet, sahi nerde görmüştüm onu? Söyler misiniz, Gramsci nerde ölmüştü? Formia'da mı, Roma'da mı? Evet haklısınız, Roma'da olmalı, Quisisana Kliniği'nde. Öyle ya, anımsıyorum, yirmi dört nöbetçi polis vardı, her sekiz saat için sekiz polis; odanın önünde, koridorda, kapıda... çok değil mi? Ölümünden önceki gün, gözetim süresinin bittiğine, sonunda tamamen özgür olduğuna ilişkin resmi tebliğ Gramsci'ye iletilmişti...

Gramsci'yi kaç polisin kuşattığını yinelerken, Profesör uzun bir kişneme nöbetine tutuluyor. Kendisini durduruyorum, kolundan tutup gözlerinin içine bakarak, soruyorum:
— Roma'da ağır hastayken nasıl hissediyordu kendisini? Sonunun bilincinde miydi? Ölüm onu umutsuzluğa sürüklemiş miydi? Ne anlatıyordu size?

Bir halkanın ardına sığınırcasına, kocaman dar koltuğuna gömülerek yanıtlıyor. Ürkek bir görünüşü var:
— Sakindi, mütevekkildi; nerdeyse hoşnuttu... Yaşama isteği kalmamıştı artık, bütün fiziksel ve ahlaki acıların sonuna gelmişti ve Parti'yle anlaşmazlığı...

Bu sözü havada yakalayıp üstüne gidiyorum:
— Anlatabilir misiniz, nasıl bir anlaşmazlıktı bu, neyle ilgiliydi? 1967 yılında, Spriano'ya, Gramsci'nin size Parti için bir mesaj verdiğini, bu mesajda, Kurucu Meclis şiarını yeniden önerdiğini ve tipik bir Stalin çizgisi olan 1929 "dönüş"ünün sekter ve dogmatik yönü konusunda Parti'den farklı görüşler taşıdığını ifade ettiğini söylediniz. Mesajlardan

biri bu örneğin. Başka mesajlar da var mıydı?
— Bilmiyorum, hiç bir şeyi iyi bilemiyorum artık. Sahi, bugün günlerden ne? Belleğimi yitirdim diyebilirim. Evime geldiğinize göre, hangi günde olduğumuzu da biliyor olmalısınız...

Takvim tarafından durdurulmayı kabullenmeyerek üsteliyorum:
— 1930 - 1933 yıllarında, Gramsci Turi'deyken, diğer tutuklu yoldaşlarıyla kendisi arasında ortaya çıkan ve Athos Lisa'nın da sözünü ettiği bir gerilimden; Stalin ve Enternasyonel'in "dönüş" konusundaki direktiflerini edilgin bir biçimde benimsemeyi reddettiği için diğer komünistlerin kendisini sapmacı ve franksiyoncu olarak değerlendirdiklerinden Gramsci size söz etti mi?... O sıralarda susmuş ve diğerleriyle tartışmaktan vazgeçmiş olmasını açıklayan cezaevindeki bu yalıtılmışlığını anlattı mı size?
— Hayır, Gramsci politikadan hiç söz etmiyordu, anlıyor musunuz... Turi'yle ilgili hiç bir şey bilmiyorum. Turi'ye 1931'de, Gramsci kan tükürmeye başladıktan sonra gittim, ama görüşme izni alamadım (bu arada, bildiklerimi çürütmek sözkonusu olduğunda, yaşlı Profesörün belleğini toparlar gibi olduğu gözümden kaçmıyor)... sahi, özür dilerim ama, size hangi günde olduğumuzu sormuştum, henüz yanıt vermediniz bana.

Biraz sert bir sesle "11 Mayıs 1973" diyorum, sonra sorulara devam ediyorum:
— Şu noktayı aydınlatır mıydınız acaba: Gramsci sağ kalsaydı nereye gitmek istiyordu?
— İşte şimdi anımsıyorum; Sardunya'ya, yuvasına, toprağına dönmek istiyordu... bunu bütün gücü ve umuduyla söylüyordu.
— Peki, bir Parti merkezine katılmak, Togliatti ve diğer yöneticilerle herhangi bir biçimde ve yerde yeniden ilişkiye geçmek istemiyor muydu?

Profesör dehşet içinde bana bakıyor. Ben de kimim? Üstü kapanmadan önce mezarından hangi sırları kurtarmaya çalışıyorum acaba?
— ... İyice bilemiyorum, sanırım istemiyordu, anımsayamıyorum; kendini yeniden yaşamaya, düşünmeye alıştırmak, olan biteni öğrenmek... geçen zamana yetişmek istiyordu... Cezaevinde hiç bir şey öğrenemiyordu artık...

Anlaşmazlık dediniz, ama insan ne olup bittiğini bilmiyorsa, anlaşma ya da anlaşmazlık nasıl söz konusu olabilir?
— Ama Gramsci'nin size politikadan sözetmediğini söylemediniz mi? Sizinle politika konusunda tartışmak istememiş olabileceği hiç aklınıza gelmedi mi?
— Bilmiyorum. Bana yalnızca ekonomiden, çeşitli olgulardan sözediyordu. Gündelik ayrıntıları soruyordu...
— Peki, yanınızda sizi dinlemek üzere tanık bulunduruluyor muydu?
— Fermia'da hayır. Gözetim altındaydı ama özgürdü. Odasında yalnız konuşuyorduk, ya da birlikte gezintiye çıkıyorduk. Roma'da da yalnız konuşuyorduk.
— Yanında ne kadar kalabiliyordunuz?
— Bir hafta, belki daha fazla, ama her gün onu görüyordum ve yılda dört ya da beş kez ziyaretine gidiyordum.
— Peki, dışarda olup bitenlerden onu haberdar etmiyor muydunuz? Gramsci size Sovyetler Birliği, Parti, Togliatti, yönetici grup hakkında soru sormuyor muydu?

Kocaman koltuğunda ruh gibi kaybolan Profesör yeni bir titreme nöbetine tutuluyor.
— SSCB mi? Pek az şey biliyorduk, hem sonra, biliyorsunuz, ben hiç bir zaman politikayla gerçekten ilgilenmedim. İlgi alanım bir ekonomistin konularıyla sınırlıydı.
— Evet, Gramsci'nin Tatiana'ya yazdığı bir mektupta, Ricardo'nun gözden geçirilmiş bir baskısını hazırladığınızdan söz ettiğini biliyorum. **Malların Mallar Tarafından Üretimi** adlı denemenizden de haberim var. Bütün ekonomi kaynakçalarında yer alıyor, önemini takdir ediyorum... Ama biliyorsunuz, Gramsci için politika, mücadele içinde geçen yaşamının tümü demekti. Gramsci'nin dışarıyla tek bağının ve Parti'yle resmi ilişkisinın sizin gibi politikayla ilgilenmeyen biri aracılığıyla sağlanmış olması size garip gelmiyor mu? O sıralarda, Tasca, Togliatti ve Amendola ile görüşüyor, onlara Gramsci hakkında bilgi veriyordunuz. Dışardaki Parti Merkezi'yle ilişkiyi siz temsil ediyordunuz. Baldızı Tatiana ile bağlantı halindeydiniz. İlk kez 1929'da Milano'da, sonra 1934-1935 yıllarında Formia'da, Dr. Cusumano'nun kliniğinde ve son olarak, 1935'den 1917'ye dek Roma'da, Quisisana Kliniği'nde Gramsci'yi düzenli olarak ziyaret eden tek arkadaşı sizdiniz. Bu kadar çok tarih verdiğim için özür dilerim, ama ısrar eden sizsiniz...
— Cambridge'de profesördüm. **Ordine Nuovo** döneminden

beri Gramsci'nin arkadaşıydım; bizi Profesör Cosmo tanıştırmıştı. Profesör Cosmo'yu tanıyor musunuz? (Ona garip bir bakış daha fırlatıyorum; yine şaşkın şaşkın birbirimize bakakalıyoruz. Profesör Cosmo'yu nasıl tanıyor olabilirim ki?) 1927'de, araya Salvemini'nin girmesiyle, profesör olduğum Cagliari'den Cambridge'e ekonomi-politik profesörü olarak atandım ve o zamandan beri Cambridge'de ders veriyorum. Faşizmin bana karşı belirli bir saygısı vardı... İngiltere'den geliyor, Cambridge Üniverisitesi'nde ders veriyordum, Cambridge sözcüğü... tahmin edebileceğiniz gibi, faşistler üzerinde bile etki uyandırıyordu.
— Gramsci'nin size söylediklerini not etmiyor muydunuz? Basit bir kadın olan ama Gramsci ile bütün tartışmalarını en ince ayrıntısına kadar size anlatan Tatiana dışında, yıllar boyunca, hiç kimse Gramsci ile sizin kadar dolaysız bir biçimde konuşmadı. Buna karşın siz not almıyor, hiç bir şey yazmıyordunuz, öyle mi?
— Ah, hayır. Ekonomiyle ilgili olmayan bir şey yazmaktan adeta tiksinirim ben, anlıyor musunuz, makale bile yazmam.
— Ya Gramsci'nin mektupları?
— Hepsinin kopyasını çıkarıp Parti'nin dış merkezine gönderiyordum. Yazdığı her şey, karısına yazdıkları bile Roma'daki Sovyet Büyükelçiliği'nde çalışan baldızı Tatiana'ya teslim ediliyordu. O da hepsinin kopyasını çıkarıyordu... Orijinalini Moskova'ya yolluyor, kopyasını bana veriyordu, ben de bu kopyayı Parti'ye gönderiyordum. Bundan başka, Tatiana'nın beni Gramsci'nin sağlığından ve söylediklerinden haberdar etmek için yazdığı mektuplar vardı. Ve tabii, Gramsci'nin bana gönderdiği ve yayınlanabilmeleri için benim Parti'ye teslim ettiğim mektuplar... Bunların **hemen hemen hepsini** teslim etmiştim...

Hemen hemen hepsi sözleri, o an için gözümden kaçan bir ihtiyat payını içeriyor, ben devam ediyorum.
— O halde Gramsci bir tek satırının bile denetlenmekten, üç kez çoğaltılmaktan kurtulamayacağını biliyordu:
a) Cezaevindeki faşist sansür tarafından; b) Moskova için Tania tarafından; c) Parti için sizin tarafınızdan. Açıkça konuşmak, her şeyi söylemek isteyen biri için oldukça güç koşullar...

Konuyu değiştiriyor:
— Biliyor musunuz, faşistler Gramsci ile çok ilgileniyorlardı. Mussolini bütün mektuplarının ve yazdığı her şeyin bir

kopyasının kişisel olarak kendisine teslim edilmesini istiyordu... Mussolini Gramsci ile kişisel olarak ilgileniyordu... Her şey, hatta herhangi birinin Gramsci'yi görme izni bile dolaysız olarak Mussolini'den geçiyordu... Benim görüşme izinlerim de öyle.

— Yalnızca faşistler değil, başkaları, Moskova'dakiler ya da başka yerlerdekiler de Gramsci'nin yazdığı tek bir satırı, söylediği tek bir sözcüğü kaçırmak istemiyorlardı... Ama hiç kimse ona yanıt vermiyordu, değil mi?...

Yaşlılar için yapılmış bir beşik gibi görünen koruyucu koltuğuna iyice büzülüyor:

— Ama nasıl yanıt verilebilirdi? Faşizm vardı, hem sonra olan biten hiç bir şeyden haberi yoktu, yaşamdan, somut politik mücadeleden ayrı düşürülmüştü. Sesini alçaltarak itiraf ediyor: artık bana ne Togliatti, ne de başka bir konuyla ilgili hiçbir şey sormuyordu.

— Ama onunla görüşen siz, politikayla ilgilenmiyordunuz, doğru değil mi? Gramsci ile, özellikle Parti adına resmi ilişkileri yürüten siz, Gramsci'ye politik konularda bilgi vermediğinizi mi söylüyorsunuz?

— Daha önce de söylediğim gibi, başka şeylerle, ekonomiyle ilgileniyordum. Elbette, gazeteleri okuyordum... Gramsci okumuş olduğum her şeyi, en önemsiz olgulara kadar ayrıntısıyla bilmek istiyordu. Yazılmış olan çeşitli olayları ona aktarmaya çalışıyordum.

— Ama siz büyük bir yabancı başkentten, Londra'dan geliyordunuz. Dünyadaki politik olaylara ilişkin çok şey biliyordunuz... Gramsci size sorular sormuyor muydu?

— Pek az, pek az. Küçük gündelik olayları bilmek istiyordu. Sonra ekonomiden sözediyorduk... Ben ekonomistim...

— Peki Gramsci ile görüşmeleriniz hakkında Parti'ye bilgi veriyor muydunuz?

— Sanırım veriyordum. Şimdi pek anımsayamıyorum; verdiğimi sanıyorum. Mektupları çoğaltıyordum. Kuşkusuz bazen de bir not ekliyordum. Sonra, biri sohbetlerimiz hakkında daha çok ayrıntı istemek üzere beni görmeye geliyordu...

— Ama Gramsci'nin sizin yanınızda bile ihtiyatlı davrandığını çünkü sonuçta birbirinize söylediğiniz her şeyin, şu ya da bu biçimde Parti tarafından öğrenileceğini bildiğini hiç düşünmediniz mi? Belki de sizinle her zaman... açıkça konuşmak istemiyordu. Ya da belki konuştu da, siz artık anımsamıyorsunuz...

— Evet doğrusu çok yaşlıyım, belleğim kötü durumda, boşluklarla dolu. Bilmiyorum, gerçekten bilmiyorum.
— Böylece politikaya ilgilisizliğiniz ve yitirdiğiniz belleğinizle, özür dilerim ama, nesnel olarak Gramsci'nin Tacite'i oldunuz sonuçta. Bu kez tarih, dilsiz bir Tacite seçti. Her zaman olduğu gibi, "yeni bilim"in şehitlerinin, döneklerin ya da büyük devrimci düşünürlerin çevresini bir suskunluk sarıyor. Gerçekten de bir düşünelim, Lenin'in son yılları sırasında ne oldu örneğin? Bilgiler son derece yetersiz, tanık ya yok ya da varolan tanıklar dilsiz. Sizinle konuşurken şunu düşünüyordum: Gramsci ile görüşebilen kişi Cambridge'li bir profesör yerine, görüşmelerinin her birini not eden sıradan bir yoldaş, önemsiz bir işçi olsaydı, şimdi bizim için çok daha anlamlı olmaz mıydı sizce?
— Olanaksız, bunu kimse yapamazdı, tutuklanırdı...
— Buna karşılık size herkes güveniyordu...
— Söyledim ya, Cambridge'de profesördüm.
— Gramsci davasıyla ilgili olarak Terracini'nin bir yıl önce, kamu adına Yargıtay'da açtığı ve yeniden gözden geçirilmekte olan temyiz davasının nasıl sonuçlandığını öğrenmek için size başvurulmasını söylediği 1929 tarihli bir mektubunda Gramsci'nin de anımsattığı gibi, yanılmıyorsam, aynı zamanda Faşist Yargıtay birinci başkanı Mariano d'Amelio'nun da yeğeniydiniz. Peki bunun üzerine hiç düşünmediniz mi? Cezaevindeki Gramsci hakkında hiçbir tanık olmasını istemediklerini varsayalım. **Defterler** ve cezaevi kaşesini taşıyan mektuplar dışında hiç bir iz kalmamak üzere, bugün kim bu amacı sizden daha iyi gerçekleştirebilirdi?
— Benden istediğiniz tam olarak nedir? Öyle yaşlıyım ki, İtalya'ya hiç dönmeyeceğim. Arkadaşlar ölüyorlar ve doğmuyorlar. Arkadaşların öldüğünü ama doğmadığını biliyor musunuz? Her defasında biri ortadan kayboldu... Sahi, söyleyin... Longo sağ mı? Demek sağ, ilginç. Hâlâ yaşıyor. Ya Gramsci'nin karısı? Hâlâ yaşıyor diyorsunuz ha. Ne büyük dayanıklılık! Peki çocuklar? Hâlâ Rusya'dalar mı? Şimdi gerçek Rus ve gerçek Sovyet görevlileri olsalar gerek, öyle mi? Ya Tania, o öldü mü?
— Evet, Tania Gramsci'den beş yıl sonra, 1943'de SSCB'de öldü, üzüntüden sanırım... Tania'ya saygı duyar mıydınız?
— Çok zeki sayılmazdı, hayır, ama büyük bir bağlılıkla kendini Gramsci'ye adamıştı. Bana Gramsci ile ilgili haberleri ilettiği mektuplar hâlâ bende, onları saklamıştım. İtalyancası kötüydü, mektupları yazım hatalarıyla dolu. Roma'daki

Gramsci Enstitüsü hâlâ faaliyette mi? Neler yapılıyor bu Enstitü'de? Parti içinde Gramsci'nin yapıtı inceleniyor mu?
— Enstitü bir anıt kütüphaneye benziyor biraz, anlıyor musunuz. Son derece sessiz. Tezlerini hazırlayan bir kaç araştırmacı ve öğrenci dışında kimse yok. Giarratana, Gramsci'nin **Defterler**'inin gözden geçirilmiş bir baskısını hazırlıyor; gelecek sene yayınlanacak. Bu baskı üzerinde on yıl çalıştı. Ama Gramsci'nin düşüncesi Parti içinde, politik tartışmalarda canlı değil. Eğer merak ettiğiniz buysa, Gramsci orada yok artık. Bugünkü sorunlar karşısında militanları ilgilendiren teorik ve politik tartışmalarda onun adı geçmiyor.
Profesör Enstitü'nün bu manzarası karşısında gizemli bir biçimde gülüyor... ah! ah! ah!... Bir kütüphane gibi, yani kısacası şu anda konuşmakta olduğumuz kendi kütüphanesi gibi. Kütüphaneler hep birbirine benzemez mi?
— Ama Parti haklı! Gramsci'nin yapıtı taban düzeyinde nasıl incelenebilir ki? Parti hergünkü somut sorunlarla uğraşmalı. Bugün ideolojik mücadele, teorik kavga neyi ifade etsin istiyorsunuz... Gramsci'nin zamanında durum farklıydı! Sonra Sovyet deneyimi ve diğer sosyalist yapılanmalar yaşandı. Her defasında kapitalizmin kendine güveni daha da arttı, hem yalnız ekonomik açıdan da değil; kapitalizm derinlere nüfuz ediyor ve insanların kafalarına kazınıyor. Gramsci'nin zamanında başkaydı, sahi ne kadar zaman geçti?

Bir an için aklım karışıyor, sanrılara kapılıyorum. Cambridge ya da Paris'de çok ünlü fakültelere, rahat üniversite kürsülerine, yaşam mücadelesi veren insanın "hayvanlığından", kitlelerin gürültüsünden uzak, kitaplarla kalabalık, sessiz dairelerine tıkılmış **ortodoks** Marksist profesörleri görüyorum. Yüksek fildişi kulelerinde saklanan çok değerli taşları andıran büyük zekâlar.

Mesela, bir süre sonra, Marksizm'i evrensel olarak unutma dönemine girermişiz, bütün masumluğumuzla belleğimizi yitirip, teorik bilgilerimizi unuturmuşuz ve asrımıza tek devrimci teori olarak hükmeden bilimle ilgili sorular sorduğumuz büyük Marksistler, teorinin asları, kem küm ederek şöyle derlermiş: "Evet, evet, martismolismo diye anılan bir dönem vardı. Hayır, özür dilerim, düzeltiyorum, marksilist olacaktı... yoksa len marksist miydi? Aradan yıllar geçti kim anımsayabilir ki? Marksist-Leninist mi dediniz? Evet öyle olmalı. Ya şu Lao Tseu, hayır Toung, Loa Tseu-Toung muydu

acaba? Büyük bir olasılıkla Mao Tsé olacak... Yardımcı olur musunuz, sanırım devrimde kültürden sözetmişti, ya da söylediğiniz gibi, kültür devrimi miydi acaba...?

Öyle bir dönem ki, bütün teorisyenler belleğini yitirmiş, kitaplarına gömülmüş kalmışlar; artık hiç bir şey bilmiyorlar, tıpkı yaşlı bebekler gibi, beyaz saçlarıyla doğmuş "yaşlı çocuk" Lao Tseu gibi. Devrimci parti şefleri teoriyi yeniden kurmak için uzmanların yaptığından fazlasını yapmıyorlar... çünkü belleklerini yitirmiş, kavramları kemikleştirmişler.

Sonra dekor değişiyor. Profesör beni Cambridge'in yemekhanesinde öğle yemeğine davet ediyor. Bir ortaçağ salonu, alev alev camlarıyla gotik pencereler, meşeden yapılmış masif bir masa; bir tarafta üç masaya dağılmış profesörler ve dipte, profesörlerden bir parmaklıkla ayrılan öğrenciler... Profesörlerin hepsi tiridi çıkmış denecek kadar yaşlı, belki de pazar olduğu ve "gençler" dışarı çıktığı için. Sol tarafımda oturan adam başı ezilmiş kocaman bir ineğe benziyor, tabağının üstünde iki büklüm olmuş; soğuktan şişip morarmış güdük parmakları yün eldivenlerinden dışarı çıkıyor; çorba, göğsünün üstünde bir taş gibi kımıldamadan duran çenesi boyunca akıyor; ne görüyor ne de işitiyor, yalnızca çiğnemekle meşgul; bir sindirim borusundan ibaret. Sraffa'nın fısıldadığını duyuyorum:
— Solunuzda oturanı görüyor musunuz? Ünlü bir tarihçidir, 92 yaşında, çok yaşlı...

Ne selamlaşan ne de konuşan var. Cambridge'in buruşmuş, pörsümüş bütün bu ünlü isimleri suskun. Büyük entellektüel rolüne sıkı sıkıya sarılmış görünüyorlar. Onlar birer anıt; özenle korunuyorlar ve oldukları gibi ziyaret ediliyorlar. Üniversite kabrinden mezarlığa geçmeyi bekliyorlar. Bu ebedi mevkinin bilincinde olmalarıyla zaten bir anlamda "mezarda" sayılırlar. Sıkıntının daha o anda boğduğu bir merakla bana bakıyorlar. Bu kadın da kim? Bir kadıınn! Ama hemen bezginliğe yenilerek, boşluğa düşen taşlar gibi kendi boşluklarına düşüyorlar yeniden.

Sraffa'ya soruyorum:
— Hiç kendi aranızda konuşmaz mısınız?
— Bazen, evet bazen konuştuğumuz olur diye yanıtlıyor birden canlanarak. Nobel ödülü sahibi komşum Lord Adrian, sahanlıkta karşılaştığımız zaman bana hep selam verir...

Herbirimizin kendi dairesi var, birbirimizi ziyaret etmeyiz. Daha çok burada, yemek sırasında, okuma odasında ya da bahçede görürüz birbirimizi. Herbirimizin birkaç arkadaşı vardır...

Ama burada, yemekte, saygıdeğer profesörler burunlarını tabaklarına daldırmışlar; hiçbir şey görmüyor, konuşmuyor, hiçbir şeye karışmıyorlar. Ağızlarındakileri de çiğnemeseler, insan Jerome Bosch'un korkuluklarını gördüğünü sanacak. Bunlar burjuva kültürünün, Avrupa'nın en eski kapitalist ülkesindeki büyük kafaları. Aniden, öğrencilere ait bölümde, bir tabak yığını yere düşüyor, sanki tavanın altında bir bomba patlamış gibi. Profesörler silkinip kıpırdanıyorlar hatta arkalarına dönüyorlar ve bu kadar şamata karşısındaki hoşnutsuzluklarını, horgörülerini belirtiyorlar.

Yaşlılığın diğerleri kadar felce uğratmadığı profesörler, kendi servislerini yapmak üzere, bizim gibi yerlerinden kalkarak büfeye gidiyorlar. Masanın arkasında, sıcak çorbanın yanında durup servis yapan görevli de çok yaşlı. Çorbayla ordövr, kavurma etle sulu yemek, kızarmış patatesle salata arasında seçim yapılıyor. Profesörler en iyi parçaları bulabilmek için uzun araştırmalar yapıp bir çok düzeltmede bulunuyorlar. Oysa bana herşey yavan ve tatsız görünüyor. Profesörlerin yemeklerinin özenle hazırlandığına ve öğrencilerinkilere göre daha iyi ve daha bol olduğuna dikkatimi çeken Piero Sraffa için durum hiç de öyle değil... Yemekhanenin Cambridge'deki herhangi bir lokantadan daha iyi olduğunu ve kimsenin yemek için dışarı çıkmadığını söylüyor. Üstelik, bugün Profesör Sraffa'nın başına geldiği gibi, insanın bir davetlisi olabilir; profesörler, konukların masrafını Üniversite'nin karşılamasından yararlanarak, bir arkadaşlarını davet edebiliyorlar. Sraffa'ya Gramsci ile ilgili olarak sorduğum sorulara devam etmek istiyorum ama o bana yemekte konuşulamayacağını hissettiriyor.

Daha sonra, kahve içmek için salona geçiyoruz. Kahverengi deri koltuklarıyla, kendi halinde küçük bir kilise burası. Çok yaşlı profesörler gazetelerinin üstünde uyuya kalmışlar. Kahve servisi demliklerle yapılıyor. Profesör Sraffa eliyle yoklayarak en sıcak demliği arıyor.
— Gördüğünüz gibi, uyanık olup en sıcak kahveyi kapmak gerekiyor, diyor.

Kendisinden öyle hoşnut ki, bıyık altından gülüp duruyor.

Birlikte kanapeye oturuyoruz ve ben yeniden konuşmaya başlıyorum. Birden Profesörler mumya sargılarından sıyrılıp, panik içinde benden yana bakıyorlar. Trinity Koleji, hiç bir zaman kadın profesör ya da öğrenci barındırmamış. Nasıl olur da ben kalkıp sessizliği bozmaya cesaret edebilirim! Belirsiz bir sıkıntı her yanımı sarmaya başlıyor. Kendimi hem çok genç hem de ölü gibi hissediyorum. Ölü bir çocuk gibi.

— Çıkalım mı? diyorum .

— Sraffa neşeyle, sizi bahçeye götüreyim, diyor. Her kolejde yalnızca profesörlere ait özel bir bahçe vardır. Bizler, Trinity profesörleri, çimenlikte gezebiliyoruz; çimleri çiğnemeye hakkımız var. Öğrencilerin bu bahçeye çıkma izinleri yoktu... Kısa bir süre önce, sabahtan öğlene kadar bahçeye çıkabilme izni aldılar... ama zaten sabahlar tamamen derslere ayrılmış durumda... Bu kurnazlık, profesörü her zamanki gibi, at kişnemesine benzer bir sesle güldürüyor. Herşeye karşın, gençlerin hâlâ bahçeye ayak basamıyor ve çimleri ezemiyor olmalarından adeta mutluluk duyuyor. Demir parmaklıkları aştıktan sonra büyüleyici bir parka giriyoruz. Taze, ıslak, yemyeşil ve heyecan verici çimlerin üzerinde dolaşıyoruz; çevremizde manolyalar, çiçeklenmiş şeftali, kestane ve kiraz ağaçları, dev üniversite mezarının yanıbaşında yenilenen sevecen ve görkemli doğa... Ayaklarımı bu hafif çimlere daldırarak soluk soluğa koşmak, uzaklara kaçmak isteğine kapılıyorum... Dünyada, yine böyle yemyeşil olan pek çok yer olmalı.

— Söyler misiniz, hangi aydayız? diyerek, Sraffa düşüncelerimi bölüyor. Demek mayıstayız, peki neden güller hâlâ açmadı acaba? Tekrar söylüyor: Arkadaşlar ölüyorlar ama doğmuyorlar. Artık hiç İtalya'ya gitmeyeceğim, bunun için fazla yaşlıyım. Artık hiç yeni arkadaşım yok. Bu işler bahçedeki çiçeklere benzemiyor ki.

İnsanların çimenler kadar kolay doğmamalarına şaşarak, yaşamın dolup taştığı yere bakıyor.

Gramsci uzaklarda. Peki gerçekten varolmuş muydu? Hangi zaman aralığında? Profesörün, her şeyin doğru olduğundan emin olmak için beni sorgulamaya başlamasından korkuyorum. Yoksa oyun mu oynuyor? Yabancılaşma öylesine saçma ki, bir yerde en büyük oyunla kesişebilir. Mezara kadar kendisinden bir tek sözcük koparılmasına bile izin vermemek. Kapalı kutu olmayı seçmek. Cambridge'in

gösterişli profesörlük ünvanlarıyla birlikte Gramsci'nin anısını da, ikinci kez, öbür dünyaya götürmek. Yaşadığı sürece, Gramsci'nin çevresinde, Cambridge'in tekdüze surları içinde, duvarları aşılmaz bir başka cezaevi oluşturmak.

Dairesine dönüyoruz. Sahanlıkta bir süt şişesi var; Nobel ödüllü Lord Adrian'ın sağ olduğuna dair tek belirti. Evde, profesör koltuğuna gömülüyor ve içini çekerek beni aydınlatıyor:
— Biliyor musunuz, bende Gramsci'nin mektupları var.. Parti'ye verdiklerimin dışında, bir kısmı da burada... Kuşkusuz, görmek istersiniz değil mi?
— Elbette, çok sevinirim... Bütün mektupların yayınlanmadığını söylediğinizde, sözünüzü kesmeye cesaret edememiştim. Peki sizde olduklarından emin misiniz? Bu soru kuşkuyla dökülüveriyor ağzımdan. Hepsini verdiğiniz söyleniyor da.

Canlanıyor, gömüldüğü koltuğun derinliklerinde gülümsüyor. Birden, yay gibi fırlayıp kendinden emin, mektupları hemen birlikte aramamızı öneriyor.
— Bendeler, tabii ki bendeler. Ama sorun onları nereye koyduğumu bulmak. Burda olduğunuza göre bana yardım edin, şu çekmecelere bakalım.

Dışarda, yağmurlu Londra havası kararıyor; bir sis perdesi yükseliyor... Bugün pazar. Acaba profesörün canı sıkılıyor da briç oynar gibi mektup aramak mı istiyor? Saçmalık başlıyor (uğursuz define avı): Buz kesiyorsun, ısınıyorsun, yanıyorsun -belki buradadır, hayır, hayır, belki de şuradasın- sandalyelerin üstüne çıkıp iniyorum. Profesör işaret ediyor ve ben kütüphane raflarından sürüyle kutular çıkarıyorum. Kutuların içine dalıyoruz. Hiç bir şey yok. Gramsci'den hiç bir ize rastlanmıyor.
— İşte, yukarıya bakın, şu kutuyu alın. Üstünde E yazıyor.

Neden E acaba? Ne anlama geliyor? Lütfen bana verin onu. Kutuyu açıp bakıyor ve açıklıyor:
— E, tabii, Komünist Enternasyonel. Şu üstünde L yazanı da alın. Acaba neden L yazmışım?
Artık oyunu kavradığıma inanarak, Lenin olmasın diyorum. diyorum.
— Ya M?
— Marks, diyorum.
— Evet Marks, içine bakalım.

Açtığımız kutularda, politik yazıların, kitapçıkların ve bildirilerin az bulunan birinci baskılarını biriktirmiş. Bir işçi tarihi enstitüsü için bulunmaz nimetler. 1871 tarihine ait sarı bir prospektüs buluyoruz; Paris komünüyle ilgili olarak Londra'da yapılan bir toplantının prospektüsü ve İngiliz konuşmacılar arasında bir Dr. Karl Marks var.
— Görüyor musunuz, diyor, çok mutlu görünen Sraffa. doktor ünvanına sahip tek kişi. Kuşkusuz, diğerlerinin hiç bir ünvanı yoktu. Yalnız o doktordu. Ona yakışan bir ünvan.

M'yi yerine koyuyorum. Yaşlı çocuklara ait bu körebe oyunu içinde tamamen yitik durumdayım. Ne yapacağımı bilemiyorum. Profesörün beni içine düşürdüğü ağ giderek kara büyüye dönüşüyor. Durmadan saatime bakıyorum. Saat üç olunca aniden patlıyorum:
— Bir randevum var, gitmem gerekiyor, özür dilerim...

Kibarca ama inatla, kalmam için ısrar ediyor. Daha zamanımız olduğunu söyleyerek, "Gramsci'nin mektupları"nı aramaya devam etmemizi istiyor. Ona faydalı olabilirim. Böylece yatak odasına geçiyoruz. Yatağın altına bakıyoruz, burda eski bir sandık var... Komodinde, çekmecede, ilaç kutularından başka bir şey bulamıyoruz. Diz çöküyor; içimde acıma duyguları uyandırıyor. Bir daha hiç ayağa kalkamayacağından korkuyorum. Bu çılgın oyunun kıskacında, umutsuzlukla ben de onun yanına diz çöküyorum. Dört ayak üstünde, kamburumuzu çıkararak, Gramsci'nin mektuplarının bulunduğu "kutuyu" arıyoruz; bir kuyunun dibinden dışarı bakar gibi.
— Bir gün onları bulacağım, diyor inançla. Ne umuyordunuz ki, belleğimi yitirmiş durumdayım. Şu mektupları nereye koyduğumu hiç bilmiyorum. Ama anımsayacağım. Nereye koymuş olabilirim acaba? Anımsayacağım... Onları bulmak zorundayım, yalnızca bağışlamak üzere hem de. Bilin bakalım, sizce kime bağışlayacağım mektupları?
Hemen, Gramsci Enstitüsü'ne, diye yanıtlıyorum.
— Evet, ben de öyle düşündüm, ama önce bulmak zorundayım, yoksa, biliyorsunuz, ben ölünce buraya gelip her şeyi yakacaklar. Ayrıca, burada, Cambridge'de kimse Gramsci ile ilgilenmiyor. Söylediklerinizden anladığım kadarıyla, Fransa'da Gramsci'ye yönelik belli bir ilgi var? Garip şey, garip... Evet, mektuplar. Onları İtalya'ya vermek en iyisi. Elbette, elbette... ama şimdi sorun onları bulmak. Bana adresinizi verin... Onları bulduğum zaman size iki satır

yazarım. Hemen gelirsiniz ben de mektupları size gösteririm.

Yaşlı adam koltuğuna yayılmış, nezaket dolu gülücükler saçıyor. Koltuğun yanında, tenis oynarken kullanılanlara benzeyen beyaz selüloitten bir siperlik var; konuşmamız boyunca beni büyülüyor, gözlerimi ondan alamıyorum. Herhalde okurken, gözlerini ışıktan korumak için kullanıyor bu siperliği...

Adres defterini çıkarıyor. Zor bir sözcük olan ismimi, net ve özenli bir kafayı sergilercesine, dört 'c' ile tamamen doğru olarak yazıyor. Benimle alay ettiği kuşkusunu sürdürmekle birlikte, ona Roma'daki ve Paris'teki adreslerimi veriyorum ve ben de oynuyorum:
— Mektupları bulur bulmaz beni arayın...
— Derhal, diyor gülümseyerek. Ama sahi, bugün mayısın kaçıydı, yeniden söyler misiniz lütfen?...
— Hiç bilmiyorum, artık ben de bilmiyorum, ne yıldan ne de günden haberim var... saat üç. Beni bekleyen biri var. Konukseverliğiniz için teşekkür ederim, hoşçakalın...
Çıkışa doğru koşuyorum.

Profesörün ağır sesi beni yine yakalıyor, "çok yaşlıyım, bir daha Roma'ya ayak basmayacağım, söylemiştim, arkadaşlar ölüyorlar ama doğmuyorlar. İşin doğrusu bu. Roma'da görüşemeyeceğiz."

Masif meşe kapı ardımdan yavaşça kapanıyor. Bir an için mermer levhaya bakıyorum: M Piero Sraffa. Ve aslında, her şeyin, sanki otuz beş yıldır ortadan kaybolmuş olan Gramsci değil de Sraffa'ymış gibi bir izlenim yarattığını düşünüyorum; ama buna ilişkin herhangi bir resmi "tebliğ" almaksızın. Ve şimdi yeni bir emre kadar yaşıyor. Anladığım kadarıyla, Lord Adrian da Cambridge "mezarlığında" yattığından haberdar edilmiş değil. Yalnızca, sahanlıkta şaşırtıcı bir canlılıkla varolan süt şişesi.

Çinlilerin deyimiyle "burjuva kültürünün büyük seçkinleri" ölüm haberleri **Times** tarafından ilan edilmediği halde, on ya da yirmi yıldır mezarlarında yatıyorlar. Görevliler mermer levhayı indirip, onun yerine, "halka açık ölüm"üne dek burada kalacak olan bir başka kiracının iyice kazınmış ismini taşıyan bir başka levha asıyorlar. Kuşkusuz, indirilen mermer levha profesörler mezarlığına taşınacak; Kimbilir nerde bu mezarlık. Cambridge'de profesör olmak, altmış,

altmışbeş yaşından başlayarak ders vermeyi bırakan profesörlere, Üniversite'de, Trinity'deki kendi dairelerinde fizyolojik ölümü bekleme hakkını sağlıyor; kadınlarla hiç bir ilişkisi olmayan yaşlı bir erkek çocuğu olarak kalmak koşuluyla, daire ancak evlenme durumunda geri alınıyor. Ve içerde, profesör-öğrenci, profesör-profesör ilişkilerini kapsayan garip bir erkeklerarası dayanışma derneği oluşuyor. Böylece yıllar geçiyor, profesörler yaşlanıyorlar. Bütün bu ruh-profesörler koridorlarda, derslerde, yemekhanede, okuma odasında ve bahçede, mutlak bir yitiklik ve suskunluk içinde, aralarında tek söz etmeden dolaşıp duruyorlar. Cambridge'de, burjuva kültürü, kendi mutlak hegemonyası altındaki en büyük anıtı yükseltti. Gramsci'yi anımsayarak, kendi kendime, büyük entellektüeller mutlak bir azalma ve tam bir soyutlanma halinde, müzelik insanlara dönerek yalıtılmışlar diyorum. Burası bir kültür müzesi. Saygın hayaletlerin tozlu dünyası. Hepsi, yaşamla, yani kitleyle, halkla, ayaktakımıyla artık hiçbir ilişki kurmadan yaşamak üzere anlaşma imzalamışlar. Cambridge kültürü insanlardan Mars'la Dünya kadar uzak. Trinity'nin bu hareketsiz mumyaları ile, şehirlerarası otobüslere doluşup yanlarında fotoğraf makineleri ve kameralarla gelip, "Cambridge Kültür Krallığı"nın görkemli bir anısını evlerine götürmek için kendinden geçercesine fotoğraflar çeken bu saf halkı ışık yılları ayırıyor. (Nizan'ın **Bekçi Köpekleri**'nden **(Les Chiens de garde)** bir alıntı yapmalı: "Çağımızın felsefesi yaşıyor. Ama nasıl bir yaşamak bu? Yeryüzünde yaşamanın çeşitli biçimleri var: Yaşayanlarınki ve onların asalaklarınınki... **bugünün** felsefecisinin bir insan gibi mi, yoksa bir kurtcuk gibi mi yaşadığını soruyorum... Bu tür soruları bir kenara bırakmak için hiç bir neden yok, onları yanıtlamamak için de...")

Acaba neden bu kadar kalabalık var? Günlerden pazar olduğunu anımsıyorum. Pazar günleri, bütün seyahat acentaları Londra gezisi programına "Cambridge ziyareti"ni de yerleştirirler.
(Nizan'ın **Bekçi Köpekleri**'nden bir alıntı daha: "Ama bu insanlar (bir işsiz, bir vasıfsız işçi) yoksulluklarını, acılarını ve aşağılanmalarını sonsuza dek unutmayacaklar. Acımasız iktidarını korumak için burjuvazinin güvendiği yanılsama araçları ve yapay dekorlara sonsuza dek aldanmayacaklar.")

Bugün insanlar somurtkan giriş kapısına, kare biçimindeki manastıra, bu soylu ve karanlık devasa anıta (Trinity 1350'de

yapılmış) bir göz atabiliyorlar; kucaklarında taşıdıkları ya da elinden tuttukları çocuklarıyla beraber çiçekli bahçeye şöyle bir bakabiliyorlar; sımsıkı kapalı pencerelere bakıp, evrensel düşüncelere dalmış parlak zekâlı profesörler düşleyebiliyorlar. Yüce bilgi dünyasının önde gelen yıldızları olan profesörler. Kimse içerde bir sürü gölgenin dolaştığını bilmiyor. Oysa ben artık biliyorum. Kuşkusuz **bilgiyi** allak bullak ederek. Hangimiz kendine yanılsamalar yaratmayı seçmez ki? Ama **bildiğime** göre, konuşmalı, Cambridge'in öğretmen dairelerine hiç bir zaman ayak basmayacak olan bütün "turistler" için anlatmalıyım; Gramsci'nin son arkadaşının Cambridge'de ünlü bir profesör olduğunu bilmeyen bütün militanlar için.

Girişteki sundurmada, ayakta duruyorum. Londra'da **Unita**'nın muhabiri olan arkadaşım Antonio Bronda gelmiyor. İnce ince yağmur yağıyor. Turistler karavanlarını Üniversite'nin kapısına yığmaya devam ediyor ve her şeyin fotoğrafını çekiyorlar. Özellikle de kocaman kameralarla silahlanmış olan Almanlar ve Japonlar... Yerime çivilenmiş gibi, **Unita**'dan yoldaşımın gelip beni götürmesini bekliyorum. Bir maç devresinde olduğu gibi, sıkıntıyla dakikaları sayıyorum. 10, 15 derken 30 dakika geçiyor. Yağmur giderek daha da artarken, turistler giriş kapısının altında fotoğrafımı çekiyorlar. Beni aramaya kimsenin gelmeyeceğini ve bir taksi çağırmasını istemek için Profesör Sraffa'nın dairesine dönmek zorunda kalacağımı düşünüyorum. Ama bana şöyle diyecek: "Eğer hâlâ zamanınız varsa, neden benimle kalıp, Gramsci'nin mektuplarını biraz daha aramıyorsunuz?... Mutfağa bakalım, daha orayı gözden geçirmedik..." Ve böylece, vaktiyle Gramsci'nin arkadaşı, tutuklu olduğu son yıllar boyunca Gramsci'nin gördüğü tek arkadaşı vs. olan o, beni sonsuz döngüsünün içine çekecek, profesörcülük oyununa sokacak.

İkimizden birinin kazandığını düşünüyorum. Kazanan o; profesörlerin Farinata gibi yarı büst halinde çıktıkları, ve sonra yemekhaneye gitmek, bahçelerindeki çimenleri çiğnemek için kaçtıkları açık mezarlarıyla Cambridge "mezarlığındaki" Sraffa; evet o, Piero Sraffa, Togliatti'nin, Parti'nin, Gramsci'nin ailesinin güven duyduğu adam. O, bütün Gramsci biograficilerinin olağanüstü bir saygıyla sözettikleri adam. Kuşkusuz, bu tür metinlerin sonunda hep söylendiği gibi, benden de bin kez teşekkürler. Resmi

ikonografi dışında, Gramsci'ye ait bütün izler yokedilmiş, Cambridge'in ortaçağ taşları arasına gömülmüş de olsa. Buna karşın, bir anlamda, ben de Piero Sraffa'ya içtenlikle teşekkür ediyorum, çünkü onun sayesinde, bu suskunlukta, hiç bir yanılsamaya kapılmaksızın proletaryanın bilinçli gözleriyle bakabildiğimi ve içimde şiddetli bir güç olarak uyanan bilinçaltında, Gramsci'nin yaşamının son trajedisini kavrayabildiğimi düşünüyorum. Benimle konuşmak istemeyerek Sraffa, Gramsci'nin yaşıyor olmaktan çok "ölü" olduğunu söylemiş oldu.
(Bu görüşmeden on gün sonrasına ilişkin küçük öyküye gelince, Profesör Sraffa "yeniden Roma'ya ayak bastı". Gramsci Enstitüsü'ne gitti. Yöneticileri Cambridge'e yaptığım ziyaretten ve Gramsci'nin mektuplarını **aradığımdan** haberdar etti... Enstitü'de çalışan bir yoldaş "seni kafaya almış" diyerek görüşünü bildirdi. Yine de hâlâ soruyorum: Doğruyu kim söylüyor?)

Macciocchi'nin Pour Gramsci **(Edition du Seuil, 1974) adlı kitabından bir bölüm. Çeviren: Nesrin Tura**

Saffet Murat Tura

Ahlaka Dair

"Eğer Tanrı yoksa herşey yapılabilir." Dostoyevski

"Cehennem ötekidir." Sartre

"... bir varoluş estetiği olarak ahlak..." Foucault

Camus "Sisyphos Efsanesi"nin hemen başına şöyle yazmıştı: "Felsefenin bir tek ciddiye alınabilir sorusu vardır: İntihar." Bu dünya yaşanmaya değer mi değmez mi? Esas soru budur, geri kalanlar oyundur. Akıl mı madde mi önce gelir? Ya da dünyanın bilmemkaç boyutu vardır? Bunlar ikinci dereceden sorulardır Tüm filozofça edasına rağmen felsefi değil bu sözler. Ama gene de bir şekilde doğruyu söylemiş oluyor: Felsefe yapmak, ikinci dereceden sorular sormaktır. O halde felsefe esas soruyu sormamak üzere, hatta belki de esas soruyu sormamak için yapılır.

Eğer hayata ilişkin bir şeyler arıyorsanız Pascal'ın dediği gibi "Felsefe iki saat kafa yormaya bile değmez."

*

"Bu hayat yaşanmaya değer mi?" sorusu felsefe dışında geçerli tek soru olmakla beraber, aslında bence tamamen başka bir şekilde sorulmalı: Nasıl bir hayat yaşanmaya değer? Kısaca nasıl yaşamalı?

Bu soru da doğrudan Ahlak sorusudur.

Şimdilerde pek çoğumuz günlük yaşamın dönüştürülmesinden söz ediyor. Demek ki eski yaşamın ahlakının ipliği pazara çıktı. Artık insanlar "niçin" diye soruyor. "Niçin yaşamımı bu kurallara uyduracakmışım ki?"

Ama tam da burada bir sorun var. Peki o zaman yaşamımı hangi kurallara, ahlaka göre kuracağım? Benim doğrularımın ve yanlışlarımın da "niçin" ile başlayan bir soruya konu olmamasının güvencesi ne? "Niçin" diye sormaya başlayınca nerede, niçin duracağım ki?

Sorgulanan sadece eski ahlak değil ki, Ahlak sorgulanıyor burada. Eğer bir Tanrı olsaydı hiç sorun kalmazdı. O, bizim için doğru olanı ve olmayanı belirlerdi, doğrunun da yanlışın da güvencesi olurdu. Ama eğer Tanrı yoksa nerde duracağım? Orada değil de burada durulması gerektiğini nasıl açıklayacağım? Beni ne durduracak? Ahlak sadece beni engelleyen yönleriyle değil, beni engellemesini istediğim yönleriyle de yıkıldı. Biraz zorlandığımda arkadaşlarıma ihanet etmekten beni ne alıkoyacak? Sadakat mi? Ama bu sadakati eskisinden ne ayırıyor? Ahlakı eleştirip de ahlaki kaygılar taşımak, işte ıstırap veren çelişki bu.

İşin ilginç yanı burada rahatsızlık veren mantıksal bir çelişki de değil. Bir üst düzeyde gene ahlaki bir çelişki. Çünkü hiçbir mantıksal çelişki kendi olarak rahatsız etmez. Başkalarını mantıksal bir çelişkiyle kandırıyor olmak ancak ahlaki bir açıdan rahatsız eder. Ahlak sistemindeki mantıksal çelişki de ahlaki bir çelişki olarak rahatsızlık verir: Ahlakla uğraşmak tamamen ahlaki bir sorundur. Yoksa bu sorulara sırtımı dönüp yaşayıp gidebilirdim de.

*

Tanrısız bir ahlak nasıl mümkündür? İşte sorun bu.

Sartre bir ahlakçı olarak pek az düşünülür ama o, Tanrısız bir ahlak kurmaya çalışmıştı aslında. (Voltaire ise pek umutsuzdur bu konuda.)

Ama Sartre'ın "sorumluluk"u da bir çözüm olamaz. Çünkü "sorumluluk" tam da Hıristiyan suçluluğuna ikame edilmiştir.

İnsan kendini seçerken, kendini seçerek özünü, değerlerini yaratıyorsa, bu yine hiçbir değerin saymacılıktan kurtulamayacağı anlamına gelir: Pekâlâ kahramanı da seçebilirim, ihaneti de. İşte başladığımız nokta. Sartre burada ahlakı temellendirmek için umutsuzca sorumluluktan bahseder: Kendimi seçerken başkalarına da kendi doğrumu söylemiş olurum, başkalarını da seçerim, onlardan da sorumluyum.

Bu arada Sartre Tanrıyı öldürür. (Aslında Tanrı ölmemiş sadece yaralanmıştır.) Eğer kendimi seçerken özgürlüğe mahkûmsam yani benden önce hiçbir değer yoksa, bu y a ş a n t ı l a m a m açısından Tanrı yoktur anlamına gelir. Çünkü, "Eğer bir Tanrı olsaydı da hiçbir şey değişmezdi." Bu aşamadan sonra Tanrıya inanılabilir de, ama artık bu ikincil ve seçilmiş bir Tanrıdır o kadar: Tanrıya inanmak da onun değerlerini benimsemek de benim kendim için seçtiğim bir özdür, değerdir.

Tanrı öldü, o halde değerlerimin seçimini neye göre onaylayacağım? Ahlak en az iki kişiyi gerektirir, öyleyse ahlakın temellendirileceği yer Ötekidir. İşte sorumluluk burada devreye girer. Ama önce Öteki var mı? Fenomenolojik bir sorudur bu. Öteki bana bedeniyle, sesiyle, v.b. verilmiştir ama bunların ötesinde benim gibi bir bilinç olduğunu nereden bilebilirim? Bilemem. Öteki bana kapalıdır. Fakat "utanıyorum", bu y a ş a n t ı l a m a m açısından Ötekinin bir bilinç olduğunu gösterir. Çünkü Öteki bir bilinç olmasaydı da hiçbir şey değişmezdi. Utanmakla zaten onu bir

bilinç olarak varsayıyorum. Hep Ötekinin bakışları altındayım, hep sorumluyum, hep tedirginim. Ama beni yargılayan gene de Öteki değildir. Öteki kendimi yargıladığım yerdir: O halde "Cehennem Ötekidir."

Sartre daima bir Hıristiyanın; Dostoyevsky'nin bakışlarını üzerinde hissetse gerek: "Tanrı yoksa herşey yapılabilir", yani suç ve günah yoktur. Fakat "Suçluyum", o halde Tanrı var. Çünkü eğer Tanrı olmasaydı da birşey değişmezdi. Kendimi suçlu hissetmekle, yaşantılamam açısından karşısında suçlu olduğum, beni yargılayan bir değer sistemini de varsayıyor ve onaylıyorum. İşte "Yeraltından Notlar" ile "Suç ve Ceza" alt alta konduğunda böyle okunur bence. Kierkegaard, "Önce diz çök sonra inanırsın" demişti. Ama "Suç ve Ceza"nın Raskolnikof'u "Suçluyum" diyerek diz çöker.

Sadece Tanrı günahın koşulu değildir, günah da Tanrının koşuludur. Bütün dinler bilir bunu. Kul daima günaha yakın ve yatkındır ve yalnız günaha yakınların Tanrısı vardır. Belki de herşeyi bilen Tanrı sırf günahkâr olsunlar diye, yani kul olsunlar diye elmayı Cennete koydu. Elma bir tuzaktı.

Demek ki Sartre'ınki umutsuz bir çabadır aslında. Ötekine karşı sorumluysam, bu sorumluluk ancak çiğneyince düşeceğim durumdan, yani "suçluluk"tan dolayı önemlidir benim için. Suçluluk varsa sorumluyum. O halde Tanrının diğer kulları için Tanrıya sorumluyum. Hıristiyan ahlakıdır bu. Öyleyse Öteki olsa olsa Tanrının Cehennemidir: Utanma Ötekini bilinç olarak varsaymaktır ama suçluluk Tanrıyı varsaymaktır.

Eğer Dostoyevsky haklıysa (ki bana öyle geliyor) soru Sartre'a rağmen ayaktadır: Tanrısız bir ahlak nasıl mümkündür? Ahlakı nerde temellendireceğiz?

Ontolojik Tanrıyı artık kimse hatırlamasa da, ahlaki olanı hâlâ dünyada yaşıyor. Süperego, toplumsal şartlanmalar ve benzeri de bu düzeydeki bir tartışmada anlam taşımaz. Yaşantılarken suçluysam bu sadece yaşantılamamı ilgilendirir.

Ontolojik Tanrı felsefi bir uydurmadır. Tanrı aslında zaten hep bir ahlak Tanrısıydı ve dünyada yaşadı. Voltaire "Eğer bir Tanrı yoksa bile onu yaratmak gerek" demişti. Anlaşılan filozof, insanlara pek güvenmemiş. Anarşistlerden biri de "Eğer bir Tanrı varsa bile onu öldürmek gerek" diye yanıtlamıştı. Marksizm de metafizik bir ateizm değildir, politik bir ateizmdir. Zira Tanrı hakim sınıflarla işbirliği içindedir.

Foucault, bir söyleşisinde "Varoluş estetiği olarak ahlak"tan söz etmişti. Sadece bu ifade bile pek çok şey düşündürüyor.

Estetik, geleceğin ahlakının temellendirileceği yer olabilir mi? Şimdilik sadece bir ipucu bu, geliştirmek gerek.

Bu yazının hiçbir şeyi yanıtlamadığını biliyorum. Keşke yanıtlayabilseydi.

Taşkın Sözdinler

Bilim/İdeoloji Sorunsalı Üzerine

Hegel'in keşfi olan diyalektik yöntem işe herşeyden önce gerçekliğin kavranması sürecinde doğa bilimlerine özgü yöntemin eleştirisiyle başlar. Bu yöntemin temel ilkesinin ayırma ve soyutlama olduğunu söylemeliyiz: nesnenin **kendisini** nesneye ait olmayan, ona **dışarıdan gelen** öğelerden kesin bir çizgiyle ayırır bu yöntem. Böylece nesne iki cepheye bölünmüş olur: nesnenin **kendi başına** ya da **"kendi içinde"** sahip olduğu **"asıl"** varlığı ve başka bir şeyle olan ilişkisinde o **"başkası için"** ya da "dışarıdan" sahip olduğu "yüzeysel", raslansal, zemine, zamana ve kişiye göre değişen varlığı (**an sich** ve **für anderes** varlıkları). Diyalektik böylesi bir bölümlemenin kendi içinde çelişkili, sakat bir işlem olduğunu gösterir bize. (**Hegel Üstüne** adlı kitabında W.T. Stace, Kant eleştirisi bağlamında iyi, kolay anlaşılır bir anlatımını becerir bunun.) Bir nesneyi ele alalım ve onu başlı başına, olduğu gibi kavramaya çalışalım. Diyeceğiz ki bu nesne şudur, şöyledir, şöyle bir takım yasa ve mekanizmalarla işler, karakteristik tavır ve tepkileri şunlardır. Böylece nesneyi vazetmiş (ortaya koymuş, kuvveden fiile çıkarmış, üretmiş) oluyoruz. Bu, nesne hakkındaki **tezimiz.** Tezimizin gerçekten nesnel ve bilgimizin gerçekten nesnenin bilgisi olabilmesi, saydığımız belirlemelerin nesnemizin bizzat **kendisinde** olmasına bağlıdır: öyle ki biz ya da herhangi bir gözlemci olmasa, hatta dünyada başka hiçbir şey olmasa da nesne **bu** özelliklere sahip olmalıdır.

Bu yaptığımızın bir tecrit, soyutlama işi olduğuna dikkat etmeliyiz. Gerçekliği oluşturan sonsuz sayıda nesneler, etmenler, kavramlar, etki-tepkiler, benzerlik ve izlenimler yığını içinden bir yumağı alıp onu sınırları çizilmiş, tecrit edilmiş ayrı bir gerçeklik (mücerret bir gerçeklik) olarak kavramaya çalışıyoruz. Nesnenin **kendi** gerçekliğine sahip olduğunu söylemekle zaten evrende başka hiçbir şey olmasa bile nesnenin tek başına bu gerçekliğe sahip olacağını söylemiş ve tasavvurumuzda evrenin geri kalan kısmının üstünü çizip nesneyi mutlak yalnızlığıyla başbaşa bırakmış oluyoruz. Bilim herşeyden önce bir soyutlama, bütünün ögelerini birbirinden ayırma çabasıdır.

Soyutlamayı gerçekleştiren **ayrım** çizgisi, aynı zamanda bir **karşıtlık** çizgisidir. Nesne hakkında bir tez önermekle, bir yanda nes-

nemiz ve onu tanımlayan belirlemeler, öbür yanda nesnemizi tanımlayan belirlemelerin **dışında** kalan, nesnemize ait olmayan, **nesnemiz-olmayan** şeyler vardır diyoruz. Bir yanda nesnemiz, öbür yanda nesnemizin olumsuzlaması. Diyelim ki nesnemiz "şu"dur; bunu böylece belirtmekle yaptığımız, evreni, şu anda burada bulunmak ve bulunmamak ekseni boyunca ikiye ayırmaktır. Ya da nesnemiz örneğin "kâğıt" kavramı ise ve bunu bilimsel olarak tanımlamaya çalışıyorsak, yaptığımız yine evreni "kâğıt"ı tanımlayan a,b,c,d,... özelliklerine sahip olan ve olmayan ögeler diye ikiye bölmek olacaktır. Öyle ki, artık herhangi bir nesneye baktığımızda "bu kâğıttır" ya da "değildir" diye yargımızı verebileceğiz.

O halde nesneyi belirlemek, aynı zamanda zorunlu olarak nesneyi öteki nesnelerin karşısına koymak, ya da öteki nesnelerle bir ilişki içine sokmak demektir. Nesneyi öteki şeylerden bağımsız, kendi başına bir gerçeklik olarak tanımlayabilmek, ister istemez onu öteki şeylerle belli bir ilişki (antitetik bir ilişki; bir karşıtlık ilişkisi) içine sokmak demektir. Nesnenin kendisini belirleyen, onu bilmemize, tanımlamamıza, parmağımızı üstüne koymamıza imkân veren tüm ögeler, ancak birtakım başka şeylere göre bir anlam taşırlar. Evrende **bir tek** nesne olsaydı, o nesneyi tanımlamak imkânsız olurdu.

Demek ki, nesne hakkında **kendi başına** birşey söyleyebilmemize imkân yoktur. Söyleyebileceğimiz her şey, nesneyle birtakım başka şeyler arasındaki ilişkiyi, kıyaslamayı, oranlamayı, bir etki/tepki, etkinlik/edilginlik, olumluluk/olumsuzluk bağını ifade eder. Amacımızsa nesneyi hâlâ "olduğu gibi", ilişkileri ne olursa olsun değişmeyen (baki kalan) "özü" ile kavramaktır—bilimin başka bir amacı olamaz. Oysa karşılaştığımız nedir? Tezimizde ortaya koyduğumuz belirlemelere nesnenin **kendisi** bakir halinde sahip olamaz; bunları ancak **dışarısı** ile ilişkisinde kazanmaktadır. Nesne bir kere **vardır:** bilim bunu ısrarla savunmamızı gerektirir. Sonra bu nesne başka nesnelerle birtakım belli ilişkilere sokulduğunda bu belirlemeleri **kazanmaktadır.** Ortada eklenen bir şey sözkonusu olduğuna göre, demek ki nesnenin kendisi bakir halinde, bu eklenen şeylere sahip değildir. Öyleyse nesnenin **"kendisi",** yukarıda sözettiğimiz ayrım çizgisinin öbür tarafına düşmektedir. Eğer nesne a,b,c,d,... diye belirleniyorsa, nesnenin "kendisi" a,b,c,d,... **olmayan** bir şeydir; a,b,c,d,... belirlemeleri nesneye **dışarıdan** gelmektedir. Böylece bu defa, yukarıda söylediklerimizin tam tersine nesneyi tanımlarken kullanmış olduğumuz belirlemeleri olumsuzlamış, inkâr etmiş oluyoruz. Bu da **antitezimiz.**

Hemen burada durum muhasebesi yapalım: Nesnel bir bilgi edin-

meyi amaçlayan çabamız kendi kendisiyle çelişkiye düştü. İleri sürdüğü her tezin aynı zamanda ve aynı nesne hakkında geçerli olmak üzere antitezini de savunmak durumundadır. Başta benimsediğimiz nesne kavramı da bir paradoksa dönüşmüştür: nesne kavramı hem tanımı gereği sadece kendi kendisinden kaynaklanan **bağımsız** bir gerçekliği karşılar, hem de bu nesne hakkında söylenen her şey nesnenin bir başka şeyle kurulan ilişkisine dayanır ve dolayısıyla nesnenin tanımı gereği varsaydığımız "asıl kendisi" ne olduğu bilinemez bir sır haline girer. İlkin çok doğal, anlamı açık ve berrak bir şeymiş gibi görünen "nesne" şimdi bulanmış, bakire ana ya da üç köşeli dörtgen cinsinden bir anlamsızlığa dönüşmüştür. Dolayısıyla bu nesneyi keşfetme çabamız, yani bilimsel çalışma, şimdi hayalî, imkânsız, irrasyonel bir kavramın peşinde boşuna bir telaş olmak durumuyla yüzyüzedir. Arayıp bulmaya çalıştığımız şey, acaba varolması imkânsız bir şey midir? Eğer nesnelerin basit algılanışından, ya da doğa bilimlerinden sözediyorsak, şartlı bir hayır; nesnemiz kendi kendini kavramaya çalışan toplum ya da birey ise, kesin bir evet!

Yalnızca algılanan nesneler ve doğa nesnelerinde, nesnenin kendi başına varlığı ile başkası için varlığı iki ayrı temelde durur: nesne ve ondan ayrı duran, onu algılayan ve bilen özne (bilinç). Çelişki aşılsa bile bu iki temelin ayrı kalacağı varsayıldığından, çelişkinin nesneyi değil sadece özneyi ilgilendirdiği söylenmek zorundadır; nesnenin bilgisi bin türlü çelişkiyle karşılaşsa bile nesnenin yine de çelişkisiz olduğu sarsılmaz bir inançla savunulabilir. Doğa bilimleri kendi disiplinlerini şu ya da bu nesnenin nesnel bilgisi olarak tanımlamakla diyalektiği zaten peşinen reddetmişler, çelişkiyi dikkate, umura almayacaklarını önceden ilân etmişlerdir. Bu **soyutlanmış alan** çerçevesinde doğa bilimlerinin söylediklerine diyalektik ne birşey katar, ne de ondan birşey eksiltir. Ama bu soyutlamanın kendisi, ya da şöyle diyelim, nesnenin bilgisindeki sonsuz çelişkilere rağmen nesnenin kendisine duyulan sonsuz iman, diyalektiğin başlıca ilgi konularından birini oluşturur.

Nesnenin kendi başına varlığı ile başkası için varlığının aynı temelde durduğu, özne ile nesnenin aynı varlığın iki cephesinden ibaret olduğu, öznenin kendi kendini nesnel bir şekilde kavramaya çalışmasından sözettiğimiz **Toplum** nesnesine gelince, çelişkiyi hesaba katmadan yapılan soyutlamalar nesnede olsun, öznede olsun, vahim çarpıtmalara yol açmaya başlar.

Evet, şimdi toplumu "nesnel" ya da "bilimsel" bir biçimde kavramaya çalışalım. Toplum bir insanlararası ilişkiler sistemi olduğuna

göre, bulmaya çalıştığımız, aslında insanlararası ilişkilerde ve bu ilişkilerin zaman içinde değişmesinde **herhangi bir keyfî ve öznel iradeye bağımlı olmayan** ögedir. Adı geçen irade, toplumu yönetenlerin iradesi olabileceği gibi, sadece bireyin ya da bireylerden oluşan örgütlerin de iradesi olabilir. Toplumda nesnel olan bir ögenin varlığını iddia etmekle bu birey ve örgütlerin toplum içinde bazı isteklerini gerçekleştirmelerinin nesnel bir imkânsızlık olduğunu ileri sürmüş oluyoruz. Bireyler keyfî ve özgür olarak birtakım eylemlere girişirler—ama **toplum içinde** bu eylemleri sınırlayan, onları yöneten, eylemleri sadece bireylerin keyfî iradesiyle sınırlı olmaktan çıkaran birtakım nesnel güçler vardır. Nesnel güçlerle kuşkusuz toplumların pozitif birtakım kanun ve kurumlarını (hükümdar, polis ceza kanunu, TRT kanunu, vs.) kastetmiyoruz; bunlar öznel iradeyle konmuş/kurulmuş ve yine öznel iradeyle kaldırılabilecek şeylerdir. Nesnel güçleri uzun araştırmalar sonunda ve doğa bilimlerine özgü tüm gözlem, deney, vs. yöntemlerini kullanarak yapabiliriz. Sözgelimi uzun iktisadi araştırmalarımız bize, benzinin arz ve talep koşullarının tarafımızdan analiz edilmiş belli karakteristiklere sahip olduğu İstanbul ya da İzmir piyasasında, X gazetesinde çıkan "piyasada benzin yok" yollu bir haberin benzine talebi iki kat artıracağını gösterebilir. Aynı araştırmalar makine fiyatları, hükümetin dış politikası ve makine sektöründeki şirketlerin tahvilat piyasası arasında birtakım ilişkiler bulabilir. Ya da yine benzeri araştırmalarla, toplumların tarih boyunca belli aralarla a,b,c,d,... aşamalarından geçeceklerini keşfedebiliriz. Belki aristokratik tahakküm altındaki her toplum önünde sonunda çöküp serbest rekabete yol açmak, ya da her kapitalist toplum süresini doldurup sosyalist olmak zorundadır. Bunlar nesnel yasalardır. Bireyler ve örgütler, ne yapsalar, ne kadar keyfî davransalar; istedikleri kadar yasaları bilmesinler, inkâr ya da protesto etseler, yasalar şu ya da bu yoldan onlara baskın çıkacaktır.

Toplumu yöneten bu yasaları (nesnel yasaları) keşfetmek, aynı zamanda toplum içinde birey ve örgütlerin eylemleri hakkında birtakım normatif yargılarda bulunmamıza imkân açar; nasıl tavuk yumurtasından fil çıkarmaya ya da aya sapanla taş atmaya çalışan birey ve örgütlerin çabaları saçmaysa; toplumun nesnel yasalarına karşı gelmeye çalışan, sözgelimi B aşamasındaki bir toplumda A'ya dönmek ya da C'ye atlamak için uğraş veren birey ya da örgütlerin çabası da o derece saçmadır. Saçmadır, çünkü amaçlarına ulaşmaları nesnel bir imkânsızlıktır; **istedikleri kadar çabalasınlar,** toplum için vızgelir! Eğer yasalar nesnelse, bi-

rey ve örgütler **hangi tepkileri gösterirlerse göstersinler** hükmünü sürdürecektir.

Toplumun nesnel yasalarının hükmü, birey ve örgütlerin onu uygulayıp uygulamamasına bağlı değildir. Bu fikri çok iyi kavramamız gerekiyor: Diyoruz ki toplumun eğer **nesnel** birtakım belirleyicileri varsa, artık **öznenin** bu belirleyiciler karşısında hangi tavrı takındığı hiç önem taşımaz; isterse onları kabul ya da inkâr edebilir, karşı çıkabilir, karşı protesto ya da eylemde bulunabilir vb. Öyleyse birey ve örgütün kendisi toplum karşısında tamamen özgürdür. Toplumun yasaları hiç yokmuşcasına davranabilir. İradesi ve eylemleri için, belli yasaları olan bir toplumda, şu ya da bu toplumda, herhangi bir toplumda yaşıyor olması hiç farketmez — nasıl ki yerçekimi yasasının sessiz ve sakin nesnelliği bireyi alacağı tavırda tamamen serbest bırakıyor, onu hiç bağlamıyorsa. Toplumsal gerçek, nesnel ve mutlaktır; birey ise **tam tersine,** bir değişkenlik, keyfîlik, belirsizlik içinde yaşar; toplum karşısında mutlak biçimde özgürdür.

Sadede gelelim. İki ihtimal karşısındayız: a) ya yasaların hükmü bireylerin bu yasalara uymasına —kendi istekleri ile ya da zorla— bağlıdır; sözgelimi bireyler yasalara uymayacak olurlarsa yasalar yürümeyecektir; demek ki yasalar nesnel değildir, birey ve örgütlerin iradesine bağlıdır; birey ve örgütlerin iradesinden başka **ayrıca** bir toplumsal gerçeklik yoktur; toplumbilimimiz iflas etmiştir; b) ya da toplumun yasaları, bireylerin eylemleri ne olursa olsun geçerlidir. Toplumsal kader ve tarihî determinizm insanların kendisine yönelik çabalarını acı bir alayla bir yana iter. Bu halde de şu soruyu sormaya hak kazanıyoruz: Bu yasalar eğer bireyler eylemlerinde kendilerinden bağımsızken de hükümlerini sürdüreceklerse, bu hükmü **kimin** üzerinde sürdüreceklerdir? Eğer bireyler bu yasalardan bağımsızsa, bu yasalar **neyi** yöneten yasalardır? Kitleler şunu ya da bunu yapmaya karar verirse, determinizmin kararlarını **kim** uygulayacaktır?

Bu soruların cevabı yoktur. Toplumun "bilimi" tam bir anlamsızlıktan ibarettir. "Toplumun nesnel yasaları" kavramının bütünüyle anlamsız bir kavram olduğunu bir süre kavramayabiliriz. Ama çelişki açıktır ve hemen olmazsa bile önünde sonunda bu gerçeğe çarpıp kalmamız kaçınılmazdır.

Toplum "bilimcileri" de durumun farkındadırlar aslında ve bunu iki karakteristik yoldan açığa vururlar:

a) Hiç farkına varmaz görünüp en toplumsal determinizmden en bireysel determinizme düşmek. Bu, klasik anlatımını burjuva aka-

demik toplum "bilimlerinde" bulur. Toplumun yasalarına nesnellik izafe etmenin gerçekte bireyi bu yasalar karşısında özgür bırakmak olduğunun pekâlâ bilincinde olan "bilimciler", yasaların var olduğunu ve bireyin eylemlerini gerçekten yönettiğini hâlâ iddia edebilmek için, bu defa tezlerini tam tersine çevirmek zorundadırlar — toplumda gerçekten yasalar vardır ve nesneldir, ama bunlar toplumun değil **bireyin** yasalarıdır. Bireyin, örneğin kendi çıkarlarını gözetmek, güvenliğini artırmak, yiyecek giyecek bulmak, mülk edinmek ve soyunu sürdürmek gibi içgüdüleri vardır; ya da doğanın ekolojik dengeleri onun davranışlarını etkilemektedir; ya da beyin hücrelerinin yapısı, kimyasal bileşkenleri, falan filanı belli davranış kalıplarına göre programlanmıştır. Böylece benzin örneğini alırsak, toplumda arz ve talebi yöneten nesnel bir yasanın varlığı gerçekte bir optik yanılsama gibidir; aslolan sadece tek tek bireylerin **doğal** davranışlarıdır. Robinson Crusoe nasıl havada fırtına belirtileri görüp keçilerini ağıla kapatırsa, modern insan da benzin darlığını duyunca iki misli benzin alır. **Topluma özgü** ya da **toplumu tanımlayan** bir yasadan sözetmek aslında anlamsızdır, çünkü gerçek olan, sadece, toplum olsa da olmasa da aynı kalacak olan, dolayısıyla toplum gerçeğinden hiçbir şekilde etkilenmeyen, ondan bağımsız bireysel eylemlerdir. Toplum yoktur, birey vardır. Toplum adı verilen şey, hepsi de kendilerinden başka hiçbir şey yokmuşcasına kendi doğal eğilimlerine yani —Woolf'un Septimus'unun deyimiyle— **insan tabiatına** uyan çok sayıda insanın çatışıp kaynaşmasından, tek tek eylemlerin toplamından, istatistik ortalamasından ibarettir.

b) Çelişkinin ikinci açığa vuruluş tarzı, hiç farkına varmaz görünüp en nesnelci determinizmden en öznelci voluntarizme düşmektir. (Klasik faşist düşünce ve ne yazık ki Stalinizm örneği vb...) Şöyle denir: madem ki toplumun ve tarihin nesnel yasaları vardır, bireyler ve örgütler ne yaparsa yapsın bunlar **işlemelidir.** Fakat birey ve örgütlerin yaptıklarından başka tarih ve toplum olmadığına göre, eğer birey ve örgütler eylemlerinde özgürse, demek ki bu yasaların hükmü yoktur. Bu çelişki gündeme gelince yukarıdaki cümlenin ikinci yarısı paranteze alınır, zihnin karanlık bir köşesine gönderilip unutulur ve cümle yeniden şöyle kurulur: Madem ki toplumun yasaları vardır, bu yasaların varolabilmesi için toplumun ve onu oluşturan birey ve örgütlerin bu yasalara uyması gerekir. Sözgelimi toplumun B aşamasından C aşamasına geçeceği "bilimsel" bir gerçekse, bazı birey ve örgütlerin buna karşı çıkması saçmalıktır, bunlar "tedavi" edilmelidir. Aklın yolu tektir, vb...

Sonunda varılan nokta şudur: toplumun ve tarihin yasalarının hü-

kümlerini sürdürebilmesi, toplumun onlara uymasına bağlıdır. Tüm bireyler ne pahasına olursa olsun bu yasalara uyacaktır. Demek ki yasaların varlığı birey ve örgütlerin tümünün onlara uymaya **karar vermesine** bağlıdır; bir irade ve eylem sorunudur. Bu eğilimin bu muazzam tarih fetişizmi bu mantık çukurundan kendini kurtaramazdı: toplumun ve toplumların evriminin nesnel yasalarca yönetildiğini iddia eden "bilimsel" teori, ister istemez **tam tersine** dönüp, evrimin tek kuralının bireysel irade olduğunu söyleme noktasına geldi. Tez ile antitez, toplumun nesnel yasaları vardır iddiasıyla toplumun yasalarını **biz** uygulayacağız iddiası aynı anda ileri sürüldüğü halde kimse çelişkinin farkında değildi ya da daha doğrusu değil gözüktü. Farkında olmayanlar bugün sosyalist harekette hâlâ çoğunluktadır: aynı ağızla hem sosyalizme geçişin nesnel bir zorunluluk olduğundan hem de partinin mutlak önderliği ya da devrimci kahramanlıktan söz edenler her an yanımızda yöremizdedir.

Özetliyorum: toplumun bireyden bağımsız nesnel yasaları olduğu düşüncesi ve bu düşünceden kaynaklanan reflektif toplum "bilimleri", sonuçta toplumun sadece ve sadece birey ve örgütlerin her türlü toplumsal belirlemeden bağımsız irade ve eylemlerine dayandığını söylemek zorundadır. İddia, kendi kendisini çürüten, söylemek istediğinin tam tersini söyleyen bir iddiadır. Aldığı iki biçimin her ikisi de sonunda, farklı şekillerde de olsa, toplumu yok sayma noktasında birleşmektedir.

Toplum "bilimlerinin" bilinçsiz varsayımı, hiç kuşkusuz, burjuva ideolojisidir. Diyalektik olmayan Toplum bilimi Burjuva ideolojisine aittir.

Burjuva ideolojisinin ilk tezi, bireyin içinde bulunduğu somut toplumsal ve tarihî konum ne olursa olsun irade ve eylem bakımından mutlak özgürlüğe sahip olduğudur. (K. Marx, **Grundrisse,** İst., 1980. Bu kitapta Sevan Nişanyan, Sunuş'unun ikinci bölümünde bunu iyi anlatır.) Birey her zaman için toplum-dışı bir adacıkta kendi özgürce belirlediği çıkarlarını kollayan bir Robinson'dur. Ya da yine aynı adacıkta, toplumdan bağımsız olarak karar verdiği birtakım ilkeleri toplumdan bağımsız olarak uygulamaya çalışan bir Robinsonlar örgütü. Tarihî ve toplumsal koşulların değişmesi onun sadece hesaba katması gereken etmenleri, elinin altındaki araçları değiştirir, kendisini değil. Birey ya da örgüt **kendi başına** verili olan bir mutlaktır; toplum ve tarih ise bireyin veya örgütün kendisini değil sadece dış görünüşünü ve dış ilişkilerini, amaçlarına ulaşmak için kullandığı araçları değiştiren **dışsal** (raslansal) bir değişken.

Burjuva ideolojisinin ikinci tezi, baştan beri üzerinde durduğumuz, toplumun **kendi başına** verili bir mutlak, birey ve örgütlerin ise toplumun kendisini değil sadece algılanışını ve mutlak toplumla girişilen tek tek ilişkileri etkileyen **dışsal** (raslansal) birer değişken olduğu tezidir. Bir yanda kendi bildiğini okuyan, toplumu dıştalayan birey, öbür yanda yine kendi bildiğini okuyan, bireyi dıştalayan toplum: birey ile toplumun böyle birbirine **yabancılaşması** burjuva ideolojisinin kavramsal temelini oluşturur. İki tez kesinlikle birbirini gerektirir ve birbirini tamamlar; birini, aynı zamanda öbürünü de savunmadan, savunmak mantıken imkânsızdır. Toplumun nesnel yasalarının, bireylerin toplumdan tamamen bağımsız yaratıklar olmasını gerektirdiğini gördük. Bunların tersi de aynı derecede doğrudur: özde hep toplum dışında yaşayan birey için toplumsal koşullar da tıpkı fırtına çıkması ya da yılda dört mevsim olması gibi, dışsal ve kendisinden bağımsız birtakım mutlaklardır: gemi batar, Robinson tek başına kalır, bir başka gemi geçer, Robinson Avrupa'ya çıkar. Eğer kendisi koşullar ne olursa olsun onlardan etkilenmeden **kendi** yasalarıyla işliyorsa, koşulların gelip geçiciliği de ondan bağımsız olarak, başka dinamiklerle işliyor demektir.

İki tez birbirini tamamlar, fakat birbirinin tam tersi olan iki şey söylerler. Bireyler toplumdan, toplum da bireylerden bağımsızdır— fakat toplum ve bireyler aynı şeyin iki ayrı adından başka şey değildir. İnsan ve doğa karşılıklı birbirinden bağımsız olabilir, Ahmet ile Mehmet de bağımsız olabilir; ama bir grup birey ile aynı grup birey, ya da bir toplum ile aynı toplum birbirinden bağımsız nasıl olabilir? Aynı birey ve örgütlerden oluşan bütünlük birbirinden bağımsız iki ayrı rolde birden nasıl oynayabilir?

Burjuva ideolojisinin iki ana tezi, bu iki **karşıt** tez, aynı derecede çelişkili, kendi karşıtlarına dönüşen, dediğinin aynı anda tam tersini savunan birer çelişkidir. Bir yanda bireyler ile öbür yanda onların bütünü olan toplum arasında yapılan ayrım, bir tek bütünlüğün iki cephesinin bölünüp birbirine yabancılaşmasından başka bir şey değildir. Birbirinin antitezi olarak konan birey ve toplum, bireysel özgürlük ve toplumsal zorunluluk, mantıken yanlış ve derin bir **bilinç bölünmesine** işaret eden kavramlardır. Burjuva ideolojisi, bu iki düşman ikizi aynı anda savunmanın zorunluluğu ve imkânsızlığı karşısında sonsuz bir huzursuzluk içinde yaşar, bir an savunduğunu bir an sonrasında inkâr etmek, fakat ortada bir çelişki bulunduğunu kesinlikle kabul etmemek, aynı anda iki karşıt fikri birden savunduğu halde ikisini birbiriyle bağdaştırmamak, birbiriyle yüzleştirmemek, kafasını sürekli olarak en az iki ayrı düzeyde birden çalıştırmak zorundadır.

Diyalektik zorunlu olarak burjuva ideolojisinin çelişkilerini açığa vurmak, yani onu bir gerçeğe tekabül etmesi imkânsız olan bir düşünce sistemi olarak teşhir etmek durumundadır. Toplumu diyalektik yöntemle incelemek, burjuva ideolojisini eleştirmekle eşanlamlıdır, çünkü toplum nesnesinin "kendi başına" haliyle "dışarıdan" hali arasındaki çelişki, bizzat burjuva ideolojisinin çelişkisidir. Marx **Grundrisse** önsözünün daha ilk sayfalarını, hatta ilk cümlesini birey ve toplum arasında burjuva ideolojisinde kurulan ilişkiye hücuma ayırır. Ama teslim etmeliyiz ki burjuva ideolojisinin eleştirisinin burjuva ideolojisinden kurtulmak için yeterli olup olmadığı da şimdilik (açıklamalarda vardığımız bu yer bağlamında) açık bir sorudur. Eleştirdiğimiz bu ideolojiyi ne yapacağız? Yerine hangi "doğru" toplum anlayışını koyacağız? Bu konular Hegel dışına taşan Marx diyalektiğini, daha doğrusu diyalektiğin ötesinde maddeciliği gerektireceklerdir.

SONSÖZ YERİNE

Diyalektiğin toplum babında (toplumsal-tarihî gerçekle sınırlandırıldığında) eleştiri sürecinin işleyiş tarzı şöyledir:

Toplum, gelişiminin her döneminde kendini belli bir biçimde kavrar ve bu kavrayışa uygun toplumsal davranış ve ilişki kalıplarını geliştirir. Belli dönemlerde bu kavrayış, toplumun kendi iradesinden bağımsız birtakım temel karakteristikler bulunduğu inancını içerebilir. Bu durumda ortada "toplum şudur" diye bir tez vardır ve toplum da kendi kendisiyle ilişkisinde bu tezi temel doğru kabul edip onu fiilen doğrulayan eylemlere girişecektir. Giderek tez üzerinde derinleştikçe (teorik olarak tezi mantıkî sonuçlarına götürdükçe ve daha önemlisi pratik olarak sözkonusu anlayış çerçevesinde çeşitli toplumsal eylemler uygulandıkça) ortaya çeşitli zorlukların çıktığı görülür. Toplumda "kural dışı" işler olmakta, insanlar doğru olduğu varsayılan toplum anlayışıyla giriştikçe umulmadık ters sonuçlar alınmakta, bir kuraldışılık düzeltildikçe bir başkası boygöstermektedir. Toplum böylece sözkonusu tezin yardımı ve aracılığıyla sürekli olarak **kendini eleştirir** (Diyalektik, gerçeğin kendi kendini eleştirmesi sürecidir—tanımı böyledir; toplumun diyalektik hareketi de şu yukarıda söylediğimizdir.); bozukluklar, terslikler ve krizler çıktıkça doğru varsayılan topllum anlayışıyla eylem ve tavırlar yeniden düzenlenir; çeşitli eylem ve kurumlar yanlış oldukları görülerek düzeltilir, toplumun çeşitli cepheleri tamir edilir; hasılı toplum tedricen yavaş yavaş değişir. Sonunda bakılır ki "toplum şudur" diye ileri sürülen anlayış savunula savunula toplum artık başlangıç noktasıyla ilgisi olmayan bir yere getirilmiştir. Yani başlangıçtaki "toplum şudur" iddiasının

yanlış olduğu ispatlanmıştır.

Basit fakat paradoksal bir şey bu söylediğimiz. Diyoruz ki toplumun kendini bu kavrayış biçimine uygun eylem süreçleri (ideoloji ve o ideolojiyi temel alan toplumsal üstyapı) aynı zamanda bizzat o kavrayış biçimini ve kendi kendilerini giderek geçersiz kılan, **kendi kendilerini eleştiren süreçlerdir.** Toplum şudur diye bir varsayımdan hareket edilir ve ona göre eyleme geçilir; fakat bu eylem ve ilişkiler doğal sonuçlarını üretip terslik ve krizlerle karşılaşıldıkça görülür ki toplumun gerçekten "şu" olabilmesi için birtakım yeni düzenlemelere (reform) gerek vardır. Yani şimdiye kadarki eylem ve ilişkiler sistemi ve bunlardan oluşan toplumsal düzen sanıldığı gibi değildi, ancak şimdi öyle olacaktır. "Toplum şudur" derken aslında yanılıyorduk, ya da daha doğrusu ancak şimdi —reformlardan sonra— gerçekleşecek olan bir potansiyelden sözediyorduk. Dediğimiz ancak şimdi geçerlidir. Ve bunun gibi, önüne sarkıtılan samanı yakalamak için ebediyen koşan eşek misali sürüp giden bir ilerleme: her varsayımın sürekli olarak eleştirildiği, silbaştan edilip yeniden temellendirildiği sonsuz bir süreç. "Toplum şudur" cinsinden her tezin, yani toplumun ideolojisinin ve ona tekabül eden üstyapının varolabilmesi için bunun mümkün kılınması, yaratılması, üretilmesi ve **yeniden-üretilmesi** fikri, diyalektiğin temel taşıdır. "Şu"dur diye gözüken toplum aslında hiç durmadan, tekrar tekrar, her an yeniden yaratılmaktadır. Ya da şöyle diyelim: **toplumun durağan görüntüsü, hiç durmayan bir süreç içerisinde üretilmektedir.** Toplumu öylece duran bir "şey" gibi gösteren ideoloji ve üstyapı; aslında sonsuz bir eleştiri ve yeniden-üretim sayesinde ayakta tutulmaktadır. Toplum bunun bilincinde olamaz, çünkü toplumun gözünde olay, ebedî bir özün tüm bu değişikliklerin içinde kendini sürekli olarak doğrulamasından ibarettir. Ta ki "toplum şudur" anlayışının kendi bağrından doğan terslikler o anlayışın kendini eleştirip yeniden temellendirme kapasitesinin ve hızının ötesine geçip süreci bambaşka bir mecraa taşırsınlar.

Bu "taşma"nın, yani devrimin, yapacağını tek cümleyle özetlemek gerekirse: devrim, toplumun, ideolojinin gösterdiği **şey olmadığını** fakat öyle **yapıldığını,** sürekli olarak o hale **getirildiğini** ispat eder; ideolojinin bir **nesne** gösterdiği yerde devrim bir **süreç** olduğunu gösterir; ideolojinin edilgin ve masum bir oluştan sözettiği yerde devrim, işin temelini açarak etkin bir "olduruş" keşfeder. Devrimler gündemine hep bunu koymuşlardır. Toplumun görüntüsünden, yani ideoloji ve üstyapıdan başlanarak, bunu **üreten** süreçler keşfedilecektir. Toplum nasıl oluyor da böyle gözüküyor? Bunu mümkün kılan üretim süreci nasıl bir üretim sürecidir?

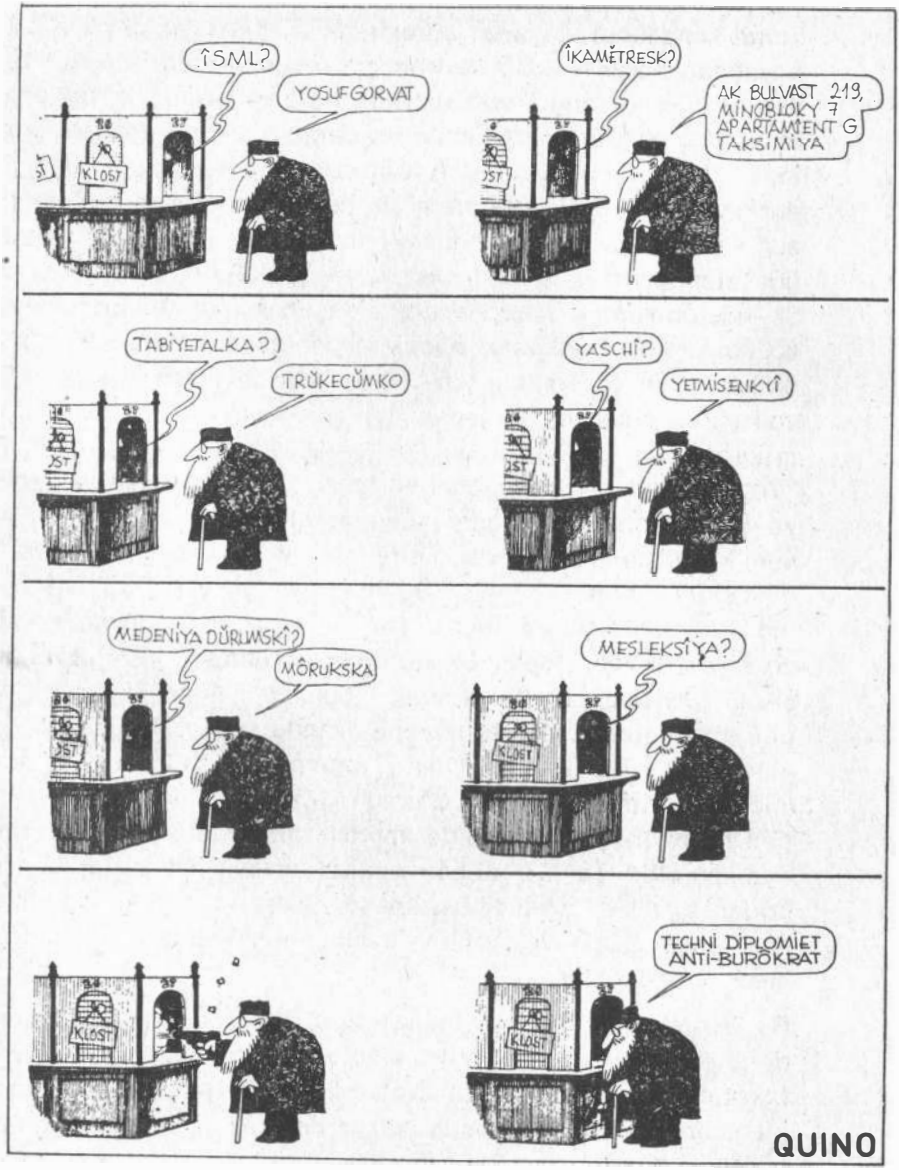
ÎSML?
YOSUF GORVAT
KLOST
ÎKAMĚTRESK?
AK BULVAST 219, MINOBLOKY 7 APARTAMÎENT G TAKSIMIYA
TABÎYETALKA?
TRÛKECÜMKO
YASCHÎ?
YETMÎSENKYÎ
MEDENÎYA DÛRUMSKÎ?
MÔRUKSKA
MESLEKSÎYA?
TECHNI DIPLOMIET ANTI-BUROKRAT
QUINO

Emre Senan

Sosyal Kurumlar Coğrafyası

(Demografik-Morfolojik Etüd)

İsim Listesi

UYGULANAMAYAN GÜZEL İŞLER MERKEZİ

ABUK SABUK İŞLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

EVDE KALMIŞ GENERALLER BİRLİĞİ

ADLİ SAÇMALIKLAR BİLGİ İŞLEM MERKEZİ

HUZURSUZLUK EVİ

YALAN HABER YAYMA SERVİSİ

KIZKURULARI VE ÜSTÜNKÖRÜ KADINLAR BİRLİĞİ

YENİYETME TECRÜBELİLER GRUBU

İNSAN ONURUYLA OYNAMA DAİRESİ

HAİNLİK VE SAÇMALIK PLANLAMA, ETÜD KOMSERLİĞİ

ZEKA GERİLİĞİ GENEL MERKEZİ

YÜZ KIZARTICI SUÇLAR ŞB. MD.

VİCDAN MUHASEBECİLERİ BİRLEŞME VE DAYANIŞMA DERNEĞİ

ARSIZ ÇOCUKLAR BAKIMEVİ

DEVLET TÜRETME ÇİFTLİĞİ

KAMU KIŞKIRTMA GÖREVLİLERİ EĞİTİM VE DİNLENME TESİSLERİ

AŞIRI UÇLAR EŞGÜDÜM KOMİTESİ

SAĞLIK SOSYAL VE ZÜHREVİ HASTALIKLAR BAKANLIĞI

DERS KİTABI YAZARLARI SAVUNMA KOMİTESİ

ÇEVRE KORKUTMA MÜSTEŞARLIĞI

GAYRİ SIHHİ MİLLİ HASILA

OSSURUK HASTANESİ

GÖTOVA TERMİK SANTRALI

EMEKLİ KARIDÖVÜCÜLER DİNLENME EVİ

ARSLANLARRRRRRRRR

LIARS CLUB INTERNATIONAL

TERFİLERİ GELMEMİŞ SAPIK ŞUBE MÜDÜRLERİ BÖLGE TOPLANTISI

MİLLİ İSTİRAHAT TEŞKİLATI

M.E.N.A.P.O.Z (MEMUR EMEKLİLERİNE NAHOŞ AYRICALIKLAR PLANLAMA ORGANİZASYONU)

SAHNE KIYAFETİ TERZİLERİ MESLEK ODASI

APTAL EBEVEYNLER DAYANIŞMA TOPLANTISI

KÜÇÜK HESAPLAR KOOPERATİFİ

SINIRSIZ SORUMSUZ İHTİLALCİLER KOOPERATİFİ
İTHALATÇILAR - İHRACATÇILAR
İSPİYONCULAR
İTOĞLUİTLER

GÖRSEL İŞİTSEL PANİK DERNEĞİ

BİRLEŞMİŞ İLLETLER GENEL KURULU

KÜÇÜK ORGANİZE SAÇMALIKLAR SİTESİ

KITALAR ARASI HEYECAN EKİPMANLARI EMTİA DEPOSU

GEÇİCİ BAŞARILAR SİGORTASI

SAVAŞ MAMULLERİ DUL VE YETİMLERİ FEDERASYONU

APARTMAN YÖNETİCİLİĞİNİ YAYMA CEMİYETİ

TÜRK SANAT MUSİKİSİ KANSERİ

ANLAŞILAMAMIŞ YAPISALCILAR ENJEKSİYON BİRİMİ

ORDİNARYUS PROFESÖR YÜKSEK HEYKELTRAŞ

PARÇALANMIŞ AİLELER DERNEĞİ MÜTEŞEBBİS HEYETİ

AZALAR DERNEĞİ

GAYRİMEŞRU İLİŞKİLER TERTİP KOMİTESİ

DİPLOMATİK KIRGINLIKLAR VE ALINGANLIKLAR DAİRESİ

KADIN HALTLARI HAFTASI

KALKIŞILMIŞ ÇILGINLIKLAR HATIRA DEFTERİ

SİYASİ RAPORTÖRLER ŞUBESİ

ACELE DIŞ MÜDAHALE TUGAYI

İKTİDARSIZ MUHTERİSLERİ YAŞATMA VAKFI

YILIŞIK YILGINLAR YARDIMLAŞMA SANDIĞI

YANILTICI İSTATİSTİKLER ENTEGRE TESİSLERİ

YUMUŞAK GEÇİŞ PLANLAMA OFİSİ

KAMU TOPLU BAŞLIKPARASI FONU

Meltem Ahıska

Gündökümü

Bir çığlık gibi dökülmedik mi
nemli duvarların çatlaklarından
o orospu kentin
harikulade sokaklarından
yüzlerce binlerce deli fişek
kendi halinde, ürkek
büyüdük
yabanotlarının kucağında
kartaneleriydik ilk sıcakta
dudaklarımızda karanfillerin kurumu
aşık olduk her fırsatta

ve hep yalnız kaldık kendi gölgemizle
o da eriyip gitti güneşte

Bir nehir gibi yaşlanmadık mı
gizlerimizden akıp varmak için denize
o çalkanan, karanlık sese
yarı ışıklı, bilge
konakladık bir dağın tepesine
göçebeydik ilk rüzgarda
gözlerimizde ısırganların bıçağı
öldürdük her fırsatta

ve hep yalnız kaldık kendi gölgemizle
o da eriyip gitti güneşte

güneşti tanrımız
isyan ettik yerçekimine
Ayın dilinden anlamadık ki

Bülent Somay

Öteki Kültür, Öteki Hayat

Sizi bilmem ama, ben yaşadığım hayattan epeyce sıkıldım. Epeyce diyorsam kibarlık olsun diye. Aslında hayatımın iler tutar yanı yok. Çevreme bakıyorum, kimsenin de kendi hayatını önerecek hali yok gibi görünüyor. Razı görünüyorsak bu biraz umutsuzluktan, biraz da üşengeçlikten. En boğucu anlarda Ataol Behramoğlu'nun bir şiiriyle birlikte birkaç seçenek geliyor aklıma: intihar etmek, gece otobüsüyle uzak bir kente gitmek, hanidir nefret ettiklerimin simgesi birini öldürmek. Hepsinin ucunda bir "başka"ya ulaşmak var: öbür dünyaya, uzak bir kente, hapishaneye ya da idam sehpasına. Bunlar olmaz da gönüllü inziva olur, sürekli sarhoşluk olur, hatta Güney sahillerinde "bu hayatın" tüm ilişki ve sorunlarının, sorumluluklarının unutulduğu bir "tatil" olur. Bunlardan başka bir "başka"nın izi yok hayatımızda. Ölümlü seçeneklerin dışında her bir "başka", kısa bir ziyaretten öteye gitmiyor. Hepsinde buraya dönüş var, hepsi "geri dönüş"e göre varoluyorlar. Aşırı iyimserlik hastalığına tutulmuş olabilirim, ama mantık bana gerçek bir 'başka"nın, bu seçeneklerin dışında bir "öteki"nin varolması gerektiğini söylüyor. Tek sorun onu bulmak.

Peki gerçek "başka", gerçek "öteki" nerede bulunur? Nurdan Gürbilek, **Akıntıya Karşı Tartışma Dizisi** 1'de Kavafis'in bir şiirinden uzunca bir alıntı yapıyor; **İthaka**'dan. Bir "öteki"ye doğru yola çıkmayı anlatıyor **İthaka**, varılmasa da yolculuğun kendisi için yola çıkmayı. Şiiri sevdim, yolculuğa da itirazım yok. Varılacak olmasa da serüven dolu, bilgi dolu bir yolculuk için yola çıkabilirim. Bulmak umudu olmadan aramayı da anlayabiliyorum. Ama benim kuşağım için bu "arayış" biraz fazla uzun sürdü (benim kuşağım derken yumurtadan 12 Mart sonrasında çıkanları kastediyorum). İthaka'yı olmasa da artık birşeyler bulmak istiyor insan. "Handan hamamdan geçtik/Gün ışığındaki hissemize razıydık." Orhan Veli bunu sanki bizim kuşak için söylemiş. Maldan mülkten, paradan, mevkiden, diplomadan filandan, falandan vazgeçerek yola çıktık biz. Fedakârlık birinci erdemimizdi. Arada birbirimize bile itiraf edemediğimiz adımızı tarih kitaplarına yazılmış görme hayali dışında bir büyüklük tutkumuz da pek olmadı. Ama artık bu "bulamadan arama" faslı yordu bizi. Kavafis'in **İthaka**'sından çok **Şehir**'ine yaklaştık. **Şehir** şöyle bir şiir:

"Bir başka ülkeye, bir başka denize giderim," dedin,
"bundan daha iyi bir başka şehir bulunur elbet."
.....
Yeni bir ülke bulamazsın, başka bir deniz bulamazsın.
Bu şehir arkandan gelecektir.....
.....
Ömrünü nasıl tükettiysen burada, bu köşecikte,
Öyle tükettin demektir bütün yeryüzünde de.

Bir "öteki" bulma umudu kalmayınca yola çıkma heyecanı da pek kalmıyor insanda. Ömrümüzü köşemizde tüketmeye girişiyoruz. Başka şehirler aramayı coğrafi düzeyde anladığımız oluyor, ama gittiğimiz yerlerde de bula bula kendimizi buluyoruz sonunda. Bu köşede kaybettiğimiz, tanıdığımız, acıdığımız ama bir türlü anlayamadığımız kendimizi. Ben bugün, bu "ben" olarak **Şehir**'i **İthaka**'dan daha yakın görüyorum kendime: Ömrümüzü burada, bugün tükettiğimizi bir kere kabullendikten sonra yolculuklar boş geliyor bana. Esas yolculuk "öteki"yi burada, bugün bulmak, ömrümüzü üretmek, yaratmak. (Kavafis de bunu kastediyordu herhalde, ama biz "maceraperest" algılamalara daha yatkın bir kuşağız.)

Peki, kolay gelsin. Söylemek yapmaktan kolay geliyor tabii ki. Varolanı kabullenmek, ya da hazır bir gelecek hayalini imanla benimseyip yola koyulmak varken ömrümüzü yaratmaya girişmek de işi zora koşmanın bir başka yolu. Ama kolay yol yok artık. Altmışlar bir şeyi artık geri dönüşsüz olarak değiştirdi: Çağımız vicdan ve iman arasında kıyasıya bir savaş çağı. "Vicdan ve iman" fazla dinsel tınlıyorsa "farkındalık ve ideoloji" de diyebilirim. Hazır yapılar ve konumlar arasında konum ve kurum beğenip onun ideolojik kalıplarına iman etmek artık eskisi kadar kolay değil. 'İdeoloji yanlış bilinçtir" diye bağırmak birşeyi değiştirmedi. İdeoloji "yanlış bilinç" olduğu için değil, inanması giderek zor, giderek imkânsız olduğu için hayatımızdan yavaşça çıkıyor. Hepimizin değil, belki çoğumuzun da değil. Ama artık daha çok farkındayız yaşadığımız dünyanın, evrenin. Mutlu olmadığımızın daha çok farkındayız. Farklı hayat tarzlarının, farklı hayallerin, farklı istek ve iradelerin farkındayız, istesek de istemesek de. Ve işte bu yüzden cahillik mutluluğu elimizden alınıyor. Kendimizi olanı kabullenme mutluluğuna kandırabilmemiz için öğrendiklerimizi unutmamız gerekiyor. İşte bu yüzden çağımız vicdan (hafıza) ve iman (bilmeme/

unutma) arasında, farkındalık ve ideoloji arasında kıyasıya bir savaş.

Yalnız başına, fiile dönüşmeyen bir farkındalık intihara, tecrit hırkasına götürebilir insanı. "Din toplumların afyonu." Doğru, ama yeterli değil. Din, ideoloji toplumun, insanların narkozuydu. Narkozun etkisi azaldıkça ameliyatın acısını daha çok duyuyoruz. Kendimizi gerçekleştirilebilir bir ütopyaya adayıp kendi yarattığımız bir alt-evrende, kendimize payeler ve madalyalar takarak mutlu olmak da acıyı aslında azaltmıyor. Hele yarattığımız o alt-evrenin karşı çıktığımız dünyanın ne kadar sadık bir kopyası olduğunu farkettikçe. Askeri disiplinin tartışmasız yasa, itaatin en büyük erdem, "bilinçlenmenin" hazır kalıpların ezberlenmesi olduğu, ailenin kutsal kurum, homoseksüelliğin aşağılık ayıp, kadının dayak nesnesi ya da bulaşık ya da "kadın sorunu" üzerine alt-ideoloji üretme makinası olduğu bir alt-evren hangimizi mutlu edebilir artık? Bu geçici narkoz da artık uyuşukluğumuzu sürdürmeye yetmiyor. Acıyı duydukça zihnimizin de açılması hızlanacak şükür ki. Artık "öteki"yi bugün istemeye başlayacağız. Kendimizi "öteki" olarak yeniden kurmaya, hayatımızı (Foucault'nun deyişiyle) bir sanat eseri olarak yaratmaya girişeceğiz.

Peki "öteki" bu kadar acilen bulunması, yaratılması gerekense, 'bu" ne? Yani varolan, bizi mutsuz eden şey ne? Benden önce ve benden iyi yazılmışları tekrar etmektense bir kenara çekilip bir dizi aktarma yapayım:

> *"...faaliyet gönüllü olarak değil doğal olarak bölündüğü sürece, insanın kendi fiili onun karşısında yabancı bir güç haline gelir, onun tarafından kontrol edileceğine onu köleleştirir. Çünkü iş bölüşüldüğü andan itibaren, her insanın kendisine zorla verilen ve kaçamayacağı özgül dıştalayıcı bir faaliyet alanı vardır. Kişi bir avcı, bir balıkçı, bir çoban ya da bir eleştirel eleştirmendir ve ekmeğini kazanma araçlarını kaybetmek istemiyorsa da öyle kalmalıdır..."*
>
> *Marx-Engels, 1846*
>
> *"Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların serveti kendisini 'dev bir meta birikimi' olarak ortaya koyar. Bu servetin birimi de tek bir metadır."*
>
> *Marx, 1867*
>
> *"Gelişmiş sanayi uygarlığında rahat, düzgün, mantıklı,*

demokratik bir özgürlüksüzlük hüküm sürüyor; teknik ilerlemenin bir hediyesi bu. Zaten bireyselliği toplumsal olarak gerekli ama acı verici faaliyetlerin mekanikliğinde bastırıp yok etmekten..., ekonomik olarak eşitsiz araçlara sahip bireyler arasındaki özgür rekabeti düzenlemekten daha mantıklısı ne olabilirdi."

Marcuse, 1964

"Çağdaş üretim koşullarının egemen olduğu toplumlarda hayatın tümü kendisini dev bir seyirlikler *birikimi olarak ortaya koyar. Bir zamanlar doğrudan doğruya yaşanan her şey, bir temsile dönüşmüştür."*

Debord, 1967

Bu sıralananlar, sabit, donmuş bir **durum** olarak ele alındığında, bu duruma karşı bir başka durum önermekten başka çare kalmıyor: İnsanların önceden belirlenmiş "faaliyet alanları" içine hapsedilmedikleri, farklı yönlerde özgürce gelişebildikleri; servetin bir meta yığını değil canlı ilişkiler içinde anlam kazanan kullanım değerlerinden oluştuğu; "toplumsal olarak gerekli" ama boğucu faaliyetlerin sıfıra yöneldiği, özgür; göstermeliklerden değil dolaysız yaşantılardan oluşan bir **durum.** Çok güzel ama yalnızca bir kurgu. Kurgulara hayatımızda yer yok değil, ütopyasız bir hayat katlanılmaz olurdu herhalde. Ama **noktasal** olarak tasarlandığı için pratikle bir ilgisi yok (nokta muhayyeldir). Bugünü değerlendirip kafamızda yeniden inşa ettiğimiz bir "varolan durum" ile varolanın eleştirisiyle muhayyilemizi birleştirip tasarladığımız bir gelecek arasında bir çizgi olabilir yalnızca (çizgi de muhayyeldir). Hedefi bir kere kapalı olarak ortaya koyduk mu, artık buradan oraya nasıl gidileceğini düşünmekten başka işimiz kalmaz. **Dönüştürmek** döne döne gündemden düşer, yerine **geçiş** geçer. Daha da doğrusu, dönüştürme eylemi sözümona bileşenlerine ayrılır: "devirmek" ve "yeniden kurmak". Farklar kaybolur, kısa vadeli amaçlar dünyanın geri kalanını bulanıklaştırır; gelecek tasarımcısı ,filozof ruhlu, estetik duyarlılıkları önde gelen bir sürü insan kendilerini gelecek seçimlerde nasıl ve kime oy verileceği ya da iktidarın ucunda bulunduğu namlunun nasıl yağlanıp temizleneceği konularının dışında düşünemez halde bulurlar. Dönüştürülecek olan "varolan durum", apansız değişmiş olacağı o güzel ana kadar bütün kuralları ve ilişkileri abartılarak yaşanmaktadır.

Kötü "bugün"ü kendi adına mı, yoksa güzel bir "gelecek" adına mı kabullenerek yaşadığımız pek farketmiyor aslında. Bugün'ü bugün olarak yaşadıkça, geleceği gelecek olarak yaratmıyoruz, bu yüzden de geleceğe gelindiğinde karşımıza aynı tanıdık dünya çıkıyor. Yani en azından bugüne dek hep böyle oldu. 'Öteki" hayatı bu hayata karşı mücadele içinde kuracağımıza, bu hayatı bu hayatın mücadele yöntemleriyle yıkmaya girişiyoruz; sanıyoruz ki bu hayat bir kere ortadan kalktığında öteki bizi hazır bekliyor olacak. Oysa kapalı bir kutu içinde koşuşturup durmaktan başka bir şey değil bu. Dönüp dolaşıp aynı kürkçü dükkanına varıyoruz. İsyan eden çocuklara (ki çocuklar en namuslu isyancılardır) anne babaları (o da biraz mürekkep yalamış ve "liberal" iseler) "bekle," derler, "ilerde büyük adam olup herşeyin başına geçince değiştirirsin." Çocuklara makul gelmez bu mantık, ama zamanla, işlerin ne kadar zor olduğunu anladıkça kabullenmeye başlarlar: büyüme yoluna girmişlerdir artık. Çoğumuz da aynı yoldan geçeriz: "iktidarı bir aldık mı" deriz. Oysa biz iktidarı alamayız, iktidar bizi alır. Bizden daha yaşlı, sağlam, ince hesaplarla kurulmuştur iktidar, binicisinin istediği yere gitmez. İktidarı almak için, iktidarın kendisi olmamız gerekir. Onun sınırları içinde düşünüp davranmayı öğrenmemiz gerekir.

Öyleyse ne yapalım "öteki"yi bugünden kurmaya başlamak için? Bir öneri var hazırda: Siyaset alanını terkedelim. Siyaset zaten at gütmek demek olup, iktidarın at oynattığı alandır. Uzak olsun bizden. "Ben" olarak özgür olmaya çalışalım. Önce "ben" olalım. Bir yolunu bulup toplumun kıyısında yaşayalım. Mümkünse toplumsal işbölümünün güdükleştirici iş alanlarından birinde çalışmayalım (rantiye olmak bile daha iyidir). Kişisel ilişkilerimizde göstermelikleri bırakıp doğrudan yaşayalım. Kuruludüzenin üstümüze yıktığı angaryalardan kaçalım, becerebildiğimiz kadar boyun eğmeyelim. Hatta zekâmızın yettiği ölçüde (biz isyancılar zeki insanlarızdır çoğunlukla) kuruludüzenin tekerine çomak sokalım.

Peki, ne kadar zeki olduğumuzu ispatladık, hatta kendimizi de kısmen kurtardık bugünü bugünün kurallarıyla yaşamaktan. "Bu ancak küçük bir entellektüel zümre için kısmi bir kurtuluştur" demeyeceğim. Kurtuluş olsaydı, kimin için ve ne kadarlık bir kurtuluş olduğu çok önemli olmazdı herhalde. Bu hayattan bir kişinin bile kurtulması kazanç sayılabilir.

Sorun şu ki, bu yolu seçenler kendilerini korumak için o kadar kalın bir kabuğa bürünürler ki kendilerini uçsuz bucaksız bir yalnızlığa mahkûm ederler. Bu yalnızlık içinde de mutlu filan olamazlar sonunda, hallerinden memnun olabilmek için de kendi dışlarında kalan herşeye alayla bakmayı seçerler. Neden mi yalnızlık? Çünkü kuruludüzen devlette, poliste, tapu kadastro dairesinde, belediye sarayında ya da nüfus memurluğunda ikamet eden bir şahıs değildir. Hepimizdedir. Darmadağın ama gene de örgütlü bir hayat sürer. Bu yüzden kuruludüzeni kendi dışına kapatmak isteyen, kendini diğer insanların dışına kapatır önce. Namusluysa eğer, zaman zaman kendisiyle de alay eder ama sonuçta kendisiyle barış yapmak zorundadır yaşamaya devam edebilmek için. Bu yüzden ortalıkta "ben daha erdemliyim sizden" ifadesiyle dolaşan bir sürü "özel sektör" isyancısı türer. Bu özel sektör isyancıları bir araya gelemezler. Olsa olsa holdingleşebilirler. Bu holdingsi birliktelikler de artık ideolojinin etkisinden kurtulmuş, mutsuzluğunun farkında, kurtuluşu da alaycılıkta bulmuş bir sürü "birey"in toplu acı çekme seanslarını örgütlemeye yarar yalnızca. Bu seanslarda iletişimin imkânsızlığı tekrar tekrar kanıtlanır, herkes ne kadar bilge olduğuna inanır, ve gerçekliğin yalnız dünyasına geri dönülür sonunda.

Doğru, kolay yoldan gidiyorum. Bir şey önermektense ortada durup duran ve çözümsüzlükleri ayan beyan olan durumları iğnelemek daha kolay, bir o kadar da çözümsüz. Ama benim elimde de hazır bir öneri yok, belki birkaç ipucu var. Bu ipuçlarını bir araya getirip anlamlı bir öneri oluşturmamın önünde de önemli bir engel var: Ben de bu ikinci saydığım insan grubunun ortalık yerinde olmasa da kıyılarında bir yerlerde yaşıyorum. Benim de birinci sorunum kollektif arayışları, kollektif tasarımları gerçekleştirememek. Sütten ağzım yandığı için en yakınımdaki insana bile kuşkuyla bakıyorum. Ama sıkı sıkıya tuttuğum ipuçlarından biri de tam bu noktada: Yaşanmakta olan gerçekliği kuran bizleriz. Bilerek, isteyerek değil belki, ama yaşayarak. Kuşkusuz, devraldığımız "maddî koşullar" var. Ama maddî koşulların iradeleri ve hareket yetenekleri yoktur, kendilerini gerçekleştirecek insan failler olmadan birer anıdan öteye gitmezler. Bu insan failler de bizden başkası değil. Üstelik bizler bu "gerçekleştirmeyi" tek başımıza yapmıyoruz: önceden tasarlanmamış, bireysel iradelerimizin rolü olmayan

kör bir birliktelik içinde yapıyoruz. Kollektif olarak kurduğumuz gerçeklik, tek tek boğuyor bizi. O zaman kollektif olarak kurulan bu gerçekliğe karşı bir "öteki" oluşturmanın tek yolunun da kollektif bir çaba olduğu ortaya çıkıyor.

Şimdi sorumluluğu bizde olan bu "varolan durum"un ne olduğuna bir kere daha bakalım: (1) Toplumsal işbölümü tarafından birbirlerinden ve kendi faaliyetlerinden koparılmış bireyler; (2) Birbirleriyle ilişkilerini metalar üzerinden ve metalar dolayısıyla kuran bireyler; (3) Kendilerinin oluşturduğu toplulüğun hayati gereksinmelerini karşılamak için kendi bireysel iradelerini feda etmek zorunda kalan, sevmedikleri, kendilerine acı veren mutsuz eden faaliyetleri yürütmek zorunda kalan bireyler; (4) Birbirleriyle ilişkilerini **seyirlikler** yoluyla, yaşanan ilişki ve durumlar yerine **temsili** ilişki ve durumlar üzerinden kuran bireyler. İşte içinde yaşadığımız, kendi ellerimizle kurulmasına katıldığımız "gerçekliğin" paradoksu da burada: Yalnızlığımızı kollektif olarak üretiyoruz.

"Öteki" gerçeklik ise bu durumun inkârıyla, içerilmesi/reddi/dönüştürülmesiyle ortaya çıkabilir ancak. Yani: (1) Bireylerin toplumsal işbölümünün farklı ve tecrit edilmiş alanlarının üzerinde, tabir caizse bu farklı alanları ufkî olarak kesen, birleştirici (bütünleştirici değil) yeni bir alan bulmalarıyla; (2) Bu alanı meta üretimi ve değişimi dünyasının sınırına/dışına yerleştirmeleriyle (tüh! sivil toplum teorilerini de kaybettik); (3) Bu alanın **gönüllü** bir faaliyet alanı olarak belirlenmesi, kendi başına bir meslek, bir "hayatını kazanma" alanı olarak tasarlanmamasıyla; (4) Bu alandaki insan ilişkilerinin **temsili** değil **doğrudan** ilişkiler olarak kurulmasıyla.

Bu tarif etmeye çalıştığım alan çoğumuza yabancı değil, her ne kadar uzun süredir ayrı kalmış olsak da. **Politika**'dan bahsediyorum. **Siyaset**'ten değil. Kılı kırk yardığımı düşünebilirsiniz ama, at gütme sanatı demek olan "siyaset" terimi beni çok rahatsız ediyor. Zaman içinde anlamı değişmiş olsa da kelimenin kökü bizim kavramı algılayışımız hakkında ipucu vermiyor değil. "Politika" ise "şehrin meseleleri" demek olduğundan anlatmaya çalıştığım şeye daha yakın. Hele terimin ortaya çıktığı dönemde şehir ve dünya kavramlarının eşanlamlı olduğu, şehrin dışında kalanların "barbar" ve

dolayısıyla "adamdan sayılmaz" oldukları düşünülürse. Artık dünyamız şehirden ibaret değil, bu yüzden politika deyince ben "genel olarak dünya meseleleri ile ilgili faaliyet"i anlıyorum. İnsanların toplumsal işbölümünde kendilerine düşen adacıklarının dışında düşünecekleri ve davranacakları bir alanı yani. Politika (yeniden tanımlanması kaydıyla) çoğumuzun eksikliğini duyduğu, sancısını çektiği "öteki" kültürün, "öteki" hayatın filizlenme alanıdır. Kollektif ve farkında olmadan kurduğumuz bu gerçekliğin, kollektif ve tasarlanmış bir "alternatifinin" üretileceği alandır.

Apayrı ve burada girersem lafı çok uzatmak zorunda kalacağım bir tartışmanın da bir öncülünden sözedeyim: Yeniden tanımlasak da, politika "meta üretimi ve değişimi" dünyası demek olan sivil toplumun dışında, üzerinde yer almak zorunda. Sivil toplum, şirketlerin, sendikaların, meslek kuruluşlarının, özgül amaçlı dernek, kurum ve kuruluşların dünyası. Tüm bu kurumlar, sivil toplumun, meta üretimi ve değişimi dünyasının toplumsal işbölümü düeninin içinde yer alırlar. Kendi sınırlılıklarının ötesine geçip politikayla (dünya ahvaliyle) ilgilenmelerine bir itirazım yok. Ancak politikanın kendi varoluş alanı kapsayıcıdır, sivil toplum kurumlarının birincil özgül amaçlarının bir yan uğraşı olarak kalamaz. Bu yüzden de "politik toplum"a karşı "sivil toplum" zıtlaşmasının pek açıklayıcı bir değeri yok. Tabii ki "politika=resmiyet" özdeşliğiyle düşünmüyorsak.

Politika, sivil toplum parçalanmışlığının üzerinde kapsayıcı bir faaliyet alanı olarak doğar. Ayakkabıcının ayakkabılarının yanısıra içinde yaşadığı şehrin, ülkenin, dünyanın genel gidişatı ile ilgilenmesi, bu gidişat üzerine söz söylemek, söz sahibi olmak istemesidir politikanın anlamı. Oysa politika bir kere ortaya çıktığı andan itibaren kurumlaşır, sivil toplumun diğer kurumları gibi bir kurum olur. İşbölümünün içinde yerini alır, politikacılar diğer meslek sahiplerinden ayrılır, politika alanı geçişsiz, dönüşsüz bir kurum olarak sabitleşir. Ancak politika bir yandan da "sivil toplum üstü" olma özelliğini sürdürür. Böylece ikili bir yapı çıkar karşımıza: Politika hem sivil toplumun kurumlarından biri olmuştur, hem de ona onun üzerinden bakan egemen bir kurum olmuştur. Bu noktada artık "politika"dan sözetmek imkânsızlaşır. Karşımızdaki 'resmi toplum"dur. Resmiyetiyle sivil toplumun içinde, ancak politik

uzantısıyla sivil toplumun üzerindedir. Diğer sivil toplum kurumları gibi kendi çıkarları, kendi amaçları vardır ve bunlar çoğu kez sivil toplumun diğer üyelerinin çıkar ve amaçlarıyla çelişir. Ancak bu çelişkiyi çözmek için "bürokrasi" gibi bir kaldıracı vardır resmi toplumun. Toplumun bütününü düşünmek, bütünün yararlarını parçaların yararlarının önünde tutmak gibi bir söyleme sığınmıştır. "Sivil toplum"u savunan görüşün gerçek düşmanı "politik toplum" değil "resmi toplum"dur. (Bu arada: **politik** ve **sivil** aynı kavramın Yunancası ve Latincesi oluyorlar.)

Bizim politika anlayışımız geçmişte pek de "resmiyet" ve "siyaset" kavramlarından öteye gitmedi. Zaten bu iki kavramı toplarsak ortaya "büro tarafından güdülmek" gibi bir şey çıkıyor ki, toplumumuzun geçmişinde ve çoğu sosyalistimizin özleminde olan düzen de bundan pek farklı değil. Oysa şu anda savunduğum "politika" anlayışı, sivil toplumun işbölümüne göre parçalanmışlığının üzerine çıkan, ancak aynı topluma "resmiyet" biçiminde, işbölümünün içinde yer almak üzere geri dönmeyen bir "politika". İnsanların farklı faaliyet alanlarından burunlarını dünya işlerine sokmalarını sağlayacak, bunu da kollektif bir biçimde gerçekleştirecek bir politika. Profesyonel olmayan, gönüllülerin birliği olan bir politik faaliyet. Ancak böyle bir dünya-tarihsel alanda birleşik bir "öteki" hayat yaratılabilir. İşbölümünün pratik hayattaki ve bireylerin kafalarındaki zincirlerinin ötesine sıçramaya çalışan, insanca olan hiçbir şeyin yabancısı olmayan bir "bütünsel insan" (buradaki bütünsel, toplumsal bir kategori olarak kullanılmadı) böyle bir **öteki kültür** içinde ortaya çıkabilir.

Bu yazıyı bağlayabileceğim tek nokta, narkozun etkisi altından çıkanları, yeniden tanımlanmış bir politika alanında birleşmeye çağırmak olabilir. Böyle bir birliktelik nasıl oluşturulur, ortaya çıkacak olan sayısız sorunla nasıl hesaplaşılır, bunlara cevap vermeye girişemiyorum doğrusu. Daha düşeceğini doğru bildiğim bile belli değilken öleceğini bilemem .Ama gönüllü, profesyonelleşmemiş, resmi olmayan, kendini diğer faaliyet alanlarından ayırmak yerine onları kapsayan bir politikanın ilk sorunu herhalde "temsil" sorunu olacaktır. Seyirliklerin olmadığı, temsilin yerine doğrudan yaşantının yeğlendiği bir politik birliğin katılım mekanizması ne olabilir? "Yeni bir politikaya dönüş" çağrısını olumlu-

olumsuz ciddiye alanlarla ilk tartışmak isteyeceğim konu bu olurdu herhalde. Sizi bilmem ama, böyle bir tartışmaya başlamak bile yaşadığım hayattan daha az sıkılmamı sağlayabilir.

* *Uzunca bir dipnot: Yazımı bitirdikten sonra okuyan arkadaşlarımın eleştirileri şu noktalarda yoğunlaştı: "Çok 1968 havası var," ve "temsilin yerine doğrudan yaşantının geçirilmesi isteğinde çok '1968 hayalciliği' var". Birbirine benziyor gibi görünse de, ilk eleştiri beni günahları ve sevaplarıyla 1968'in başkaldırma ruhuna ve anlayışına yakın görüyor, ikincisi ise 1968'in belirli bir hatasını yakıştırıyor. İlk eleştiriye bir şey diyemem. 1968'in başkaldırı ruhunu yeniden kazanmak için onun kimi hatalarına da düşüyor olabilirim, ama bence bu yaklaşımın, ya da "yaklaşma"nın toptan reddedilmesi akıllıca olmaz. Bugün eksikliğini en fazla hissettiğimiz şey 1968 benzeri bir katılım coşkusu, "dünyayı* biz *değiştirebiliriz" inancı. Bunları yeniden kazanmak için bazı riskleri göze almak gerekir gibi geliyor bana. İkinci eleştiriye gelince: Tümüyle katılıyorum. Yazımın bir yerinde Foucault'dan bir hatırlatma yapıp, başka bir yerinde ise Faucault hiç yaşamamış gibi yazmışım. "Temsilin yerine doğrudan yaşantıların geçirilmesi" bu çıplak haliyle çok safça, çocukça bir istek. 1968 isyancıları da bu çocuklukla maluldüler. 1970'li yıllarda dil üzerine yapılan incelemelerden hiçbir şey öğrenmediysek, dilin tümüyle bir "temsil" ilişkisi olduğunu ve bizim tüm yaşantımızı da bu temsil ilişkisi üzerine kurduğumuzu öğrenmiş olmamız gerekirdi (bu sözüm kendime). "Temsil" yokedilemez. Ancak her sistemleşmiş "temsil" (dil gibi) köleleştirici bir kuruma da dönüşecektir. Kurumlaşacak, gelenekselleşecektir. Bu durumda yapılacak iki şey var: Bireysel olarak bu kurumlaşmaya başkaldırmak, kurallarına uymamak. İyi, hoş, fakat bu "henüz uyanlarla" iletişim imkanlarını ortadan kaldırmak demek. Kendi söyleyip kendi dinlemek, zaman zaman mazur görülen, çok ileri giderse ensesine bir şaplak vurulup susturulan bir "kafir", tabir caizse "kasabanın delisi" olmak demek. Öte yandan sistemli, kollektif bir başkaldırı ise kendi kurumsallığını, kendi geleneklerini yaratacak, bu kurum ve gelenekler ise kısa zamanda* kendileri *köleleştirici unsurlara dönüşecek. Çağımızın "isyancısı" tam da bu ikilemin orta yerinde duruyor. Her yeni kollektif, örgütlü çıkışın bir süre sonra köhne, köleleştirici bir kuruma dönüşeceğini bilmek, ama bireysel çıkışların çözümsüzlüğü ortada olduğu için de, en azından* dönüştürücü *olduğu sürece bu kollektif, örgütlü çıkışa inanabilmek, bağlanabilmek ve onun coşkusunu yaşayabilmek. Bugün başaramadığımız, başarmamız gereken şey de bu. İkiyüzlü olmadan bunu başarabildiğimizde herhalde epeyce yol katetmiş olacağız.*

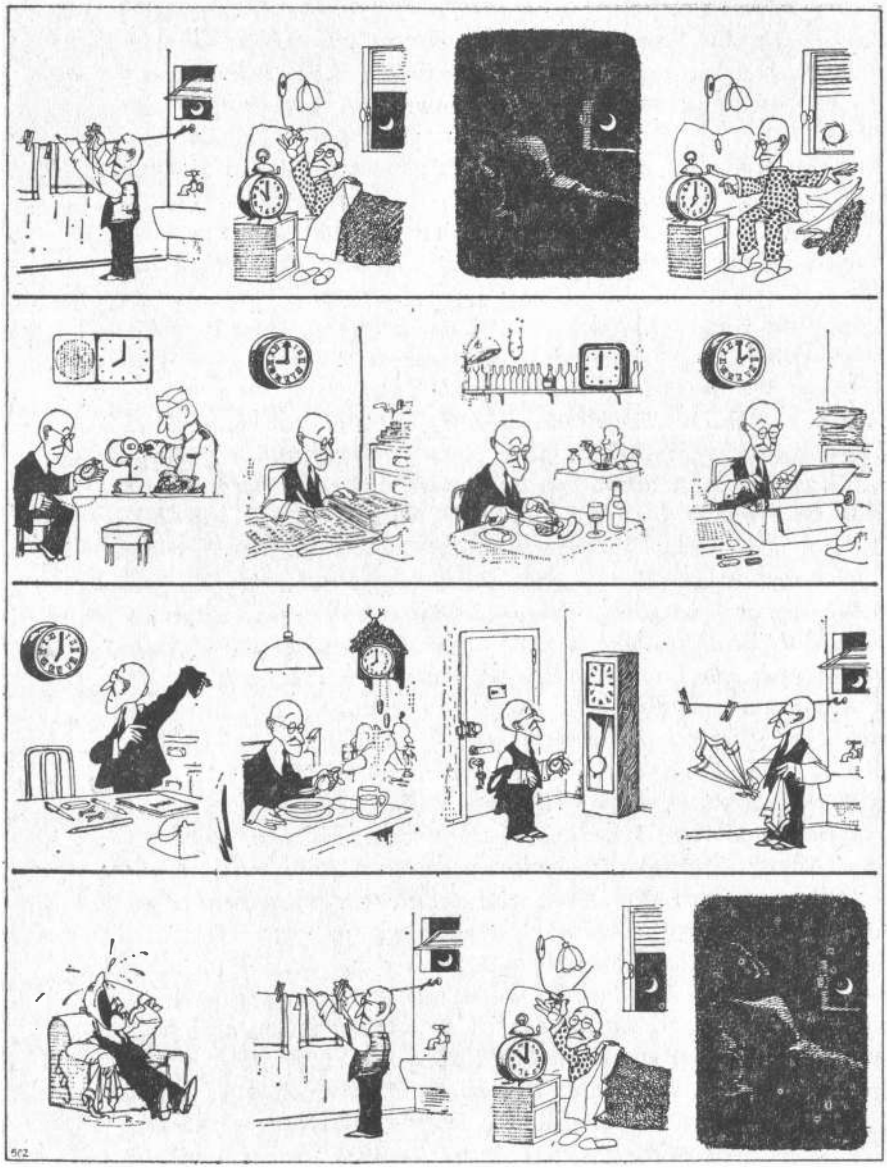

Yaşar Çabuklu

Biz ve Onlar

Düşünce ve yaşam biçimi açısından toplumun çoğunluğundan farklı bir kesim oluşturan aydınlar, tarihin çeşitli dönemlerinde kendi düşünceleri ile toplumun halihazırda içinde bulunduğu ideoloji ve yaşam pratiği arasındaki farklılığın ortaya çıkardığı sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Bu soruna karşı alınan tavırlar aydınlar arasında uzun yıllar sürecek tartışmalara neden oldu. Bu yazıda sorunu kapitalist toplum bağlamında ele alacak ve Marx'ın "bizler" ile 'onlar" arasındaki farklılığın aşılması konusundaki düşüncelerine değinerek, buradan günümüzün modern kapitalist toplumlarında bu sorunun nasıl ele alınması gerektiğine dair bazı genel önermeler çıkarmaya çalışacağım.

Marx genel olarak özne-nesne birliği varsayımını temel aldığı için, toplumsal belirlenme-toplumsal müdahale ikiliğini aynı düzeyde olgular olarak ele almıştı. Ancak burada, Marx'ın teorisi içerisinde bir eksiklik ya da dayanaktan yoksun bir yan vardır: teorisinin nesnel yanı 19. yy'da geçerli olan ölçütlere göre bilimsel olarak kabul edilebilir olmakla birlikte, bu teorinin öznel ya da iradi yanı için aynı şeyi söyleyebilmek mümkün değildir.

Marx, Hegel'den historisist tarih felsefesini ve özne-nesne birliği yaklaşımını devralmış, onu kendi teorik sözgecinden geçirerek reel toplumsal ilişkilere uygulamıştı. Marx da, Hegel gibi, tarihin insanın özgürleş-

mesine doğru giden bir süreç olduğunu düşünüyordu. Bu 19.yy'da egemen olan, bilimsel gelişmelerin sağladığı güvene, tarihin yasalarının bilinebilirliği inancına dayalı iyimser bir yaklaşımdı. Marx, gelişmesi kapitalizmce belirlenmiş bir sınıfın iradi olarak, toplumsal açıdan belirleyici bir konuma yükseleceği inancını taşıyordu. Bu bir inançtı ve bu inancın bugünden bakıldığında toplumsal düzeyde yeterli bir maddi temeli yoktu. Marx sermayeyi incelerken daha nesnel ve bilimsel davranabilmişti (19. yy pozitivizminin sınırlamaları hesaba katılmak kaydıyla). İşçi sınıfının iradi hareketi konusundaki yanılgısı önce 1848 devrimleri tarafından körüklendi. Bunu daha sonraki kapitalizmin hızlı gelişimiyle birlikte işçi sınıfının güçlendiği 1. Enternasyonal dönemi ve 1871 Paris Komünü izledi. Paris Komünü'nün bastırılmasını izleyen baskı döneminden sonra güçlü işçi sınıfı partileri gelişmeye başlayınca umutlar buraya kaydı. Marx, işçi sınıfının yığınsal hareketine olan inancını her zaman korudu. Marx'ın geliştirdiği kuramda 'biz"le "onlar" arasındaki farklılık herhangi bir sorun teşkil etmiyordu. Çünkü "biz" "onların" tarihsel hareketi içinde gerçek tarihsel kimliğine kavuşacaktı. Marx, işçi sınıfının tarihsel hareketi dışında ayrı bir bireysel kimlik sorununa eğilmemişti. İlk dönem yazılarında değindiği insanın özüne ilişkin değerlendirmeleri, bugün anladığımız biçimiyle bir bireyselleşme anlayışından uzaktı. Elbette Marx'ın bu konudaki sınırlılığında bireysel özel yaşamın henüz belirgin olarak farklılaşmadığı 19. yy'ın toplumsal koşullarının da rolü vardı.

Sınıf hareketini temel alan Marx ikameciliğe karşıydı. 1848'de Liga kuruluncaya kadar, kendisine yapılan tekliflere rağmen, dar politik örgütlenmelere girmeyi reddetti. Liga ise bir sınıf "adına" davranmak gibi bir misyonu olan bir örgütlenme de değildi. Yine Marx 1. Enternasyonal'deki çalışması sırasında işçi sınıfının bütünsel çıkarlarına karşı olduğunu düşündüğü politik fraksiyonlara karşı çıktı. Amacı geniş işçi yığınlarını kapsayan bir kitle örgütü oluşturmaktı. 1. Enternasyonal'in merkezi yapısını savunarak, örgüt içinde ayrı bir fraksiyon olarak varlıklarını sürdürmeyi amaçlayan Bakunincilerin tasfiye edilmesinde etkin oldu. Engels ise işçi sınıfının önemli sayılabilecek bir kısmını içinde barındıran bir politik örgütlenme olmasına rağmen Alman İşçi Partisi'nin içinde doğrudan yer almadı, daha mesafeli bir tavır alarak bir yol gösterici olarak yardımda bulundu.

Marx'ın kuramının güçlü olduğu yan iradeci değil nesnelci yandı. Marx, kafalarındaki düşüncelere göre dünyayı biçimlendirmek isteyen sol Hegelcileri ütopyacılıkla eleştirmişti. Ona göre önemli olan düşüncelerin maddi koşullarca belirlenmiş olmasıydı. Maddi bir güç ancak maddi bir güçle yenilebilirdi. Düşüncenin gerçekliğe yaklaşması yetmezdi, gerçekliğin de düşünceye yaklaşması gerekiyordu.

Şimdi tekrar yazının başında ortaya konulan "bizler" ile "onlar" arasındaki farklılık sorununa dönelim. Çözümlememi Hegel'de varolan ve Marx'ın da ondan devraldığı şu varsayım üzerinde temellendireceğim:

bireylerin iradi faaliyetleri bir bütün olarak ele alındıklarında, toplumsal düzeyde, teker teker bireylerin niyetlerinden ayrı sonuçlar oluştururlar. Bu yaklaşım nesnelci olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda özel olarak bu yazıda değinilen kapitalist toplumların tarihi bireylerin bilinçli faaliyetinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaz, ancak nesnel işleyişlerin bir ürünüdür. Önerim şu: radikal aydınların toplumun çoğunluğu karşısındaki konumlarını değerlendirirken gözönünde bulundurmalarında yarar olan yaklaşım —pozitivist veçheleri eleştirilmek kaydıyla— Marx'ın kuramının nesnelci yanının geliştirilmesine dayalı, iradi yanının ise 19. yy iyimserliğinin yol açtığı bir inanç olduğunun ve bilimsel bir yanı bulunmadığının kabulüne dayalı bir yaklaşımdır.

Kapitalist üretim süreci nesnel bir süreçtir. Ulusal, kültürel vb. farklılıklar sermayenin gelişim sürecinin dayattığı zorunlulukları ortadan kaldırmaz, onun farklı biçimler altında gelişmesinin koşullarını oluşturur. Modern kapitalizm "homojen" bir kitle yaratmaya yönelmekte, yaşam tarzından bireysel psikolojilerin biçimlendirilmesine kadar uzanan bir standardizasyon sürecini işletmektedir. Her türlü politik muhalefet, sistem tarafından eritilmekte, sistemin yapılanması içinde yer almakta ve radikal niteliğini yitirmektedir. Onyıllardır kapitalist toplumlarda hakim olan bilinç, toplumda egemen olan kapitalist ilişkilerce belirlenen bir bilinçtir. Daha da ötesinde egemen bilinç sadece kapitalist toplumla birlikte başlamamış ama kapitalizm kendisinden önce yüzyıllardır kitlelerin bilincine

yerleşmiş egemen ilişkilerin söylemine kendi özel damgasını vurmuştur. Kapitalizmin yenilmez gibi görünen gücünün arkasında yatan önemli nedenlerden biri de budur.

19. yy'ın bir yanılgısı olan tarihin özgürleşmeye doğru ilerleyen bir süreç olduğu savı bugün geçerliliğini yitirmiştir. Tersine kapitalizmin gelişmesi insanın muhalif pratiğinin yok olmak sınırına geldiği bir sürecin varlığını doğrulamaktadır. Bugün insanlığın ileride mutlaka özgürlüğüne kavuşacağı savı sadece bir inançtan ibarettir. Toplumsal gelişmeler düzeyinde bir dayanağı yoktur. İnsanlık gelecekte belki özgürleşemeyeceği gibi daha da otoriter bir yapılanma içinde yaşamak durumunda kalabilir.

Yukarıda yazılanlardan şu sonucun çıkıyor olması gerekir: "bizler" ile "onlar" arasındaki gitgide derinleşen farklılık tarihte uzun süredir beklenildiği üzere "onların" "bize" yaklaşmasıyla aşılma durumunda değildir. Ama tersi çokça rastlanan bir durumdur. Toplumun halihazırda içinde bulunduğu ilişkiler bütününe (yeri gelmişken belirtelim, varolan devlet biçimleri, diğer kurumlar vb., topluma dışarıdan zorla kabul ettirilen yapılar değildir ama toplumun gelişme düzeyinin bir ürünüdürler ve bu anlamda toplumun şu veya bu şekilde rızasıyla varlıklarını sürdürürler) uymayı seçen aydınlar için sorun hallolmuştur. Söylemeye gerek yok ki, bu durum, bu aydınların başlangıçtaki radikal niteliklerini yitirmeleri sonucu gerçekleşmiştir.

Ancak görüldüğü gibi kitlelerin kendilerine yaklaşmadığı, onların da kitlelerin varolan ilişki biçimlerine uzak durmayı tercih ettikleri konformist çözümlerden uzak radikal aydınlar için sorun çözülmüş değildir. Bu yazı da zaten bu kesimin sorunlarına ilişkin olarak yazılmıştır. Ve şunu açıkça ortaya koymak durumundadır: günümüzde radikal bir aydının, birey olarak varlığına ilişkin sorunlarının çözümünü bir kitle hareketine bağlaması çözüm değildir. Modern kapitalizmin bugünkü evresinde kitlelerin izledikleri yolla radikal aydınların yolunun aynı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Yukarıda yazılan görüşler fazla yeni sayılmaz. Marxçı düşünceden etkilenen çeşitli çevrelerin uzun süredir tartıştığı konular arasında. Yeni gibi görünen yan belki de bu tür görüşlerin Türkiye'de açık bir biçimde tartışılmamasından kaynaklanmakta. Öte yandan bu yazı kitleleri küçük görmek gibi bir eğilim taşımadığı gibi aydınların konumunu yüceltmeyi de hiç mi hiç hedeflememekte. Kitleler ve aydınlar farklı açılardan aynı nesnel sürecin olumsuz sonuçlarına katlanmaktadırlar.

Ancak bugünkü konjonktür aydınlar açısından farklı bir yol izlenmesini gerekli kılmakta. Bu yazıda amacım daha çok sorunun nesnel boyutuna ilişkin genel bir çerçeve oluşturmaktı. Sorunun daha doğrudan biçimde aydınlara, onların iradi olarak neler yapıp neler yapamayacağına ilişkin yanlarına ise başka yazılarda ele almak üzere burada girmeyeceğim.

Tarık Günersel

Sözlüğün Korkunçluğu

.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
kişilik
kitap
kitle
kitlilik
klasör
kobay
kod
koğuş

kolleksiyon
komisyon
komuta
kontenjan
kontrol
kontrat
kopya
korku
koşum
kovan
kovuk
koz
köprü
köstek
kötürüm
kredi
kukla
kul
kutsal
kulis
kulp
kuluçka
kurban
kuşku
leş
mahkeme
makine
mamul
manevra
mania
masum
metod
mezar
miad
montaj

olta
öbür
parola
perde
pusu
pusula
risk
sabit
safra
sed
seks
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.
.

Haşmet Babaoğlu

TURA'nın "YAZI"sı

Saffet Murat Tura, "İşçi Muhalefetlerinin Artık Görmezden Gelemeyeceği" altbaşlıklı ve "psikanalizin biraz edebi, biraz felsefi bir yorumuyla yetineceğim" dediği ilginç yazısının (Akıntıyakarşı. K. 1 s. 111-118) *birinci bölümünde Freud/Lacancı bir kültür kuramını açımlıyor; sonra iki küçük bir büyük yuvarlağın (yoksa Oedipus mu?) ayırdığı yazısının ikinci bölümünde ise bu psikanalitik kültür kuramı bağlamında "kadın muhalefetinin gerçek nesnesi ödiptir" savıyla feminizmin radikalliğini vurgulayıp öteki bütün muhalefetleri de birbirlerini anlamaya çağırıyor.*

Nasıl bir kültür, nasıl bir düzen Tura'nın (Lacan'ın) anlattığı?

İnsan yavrusu*'nu* insanlaştıran *Yasanın düzeni. Oedipus'un değişmez "dünya"sı. Kadir-i mutlak Fallus'un kültürü. Özne her başını kaldırdığında metaforlar labirentine düşecek, çevresini saran, Yasanın ördüğü duvarlar oradan çıkmasını önleyecektir. Aramak: "İnsanın bu acılı çabası boşunadır." Aslında Oedipus'un mitolojideki öyküsü de bir (yuvaya) dönüş öyküsü değil midir? Bu dönüş Lacan'da (ve Tura'da) bir yerden bir yere doğru değil, bir yer (Oedipus düzeni) içerisinde bir harekettir; aynı yerin sürekli yinelenmesidir (allahtan, Yasa öznelere yüceltmeler yapma "hakkı" tanımıştır!); (yerine-yeniden yerleş(tir)mektir (re-placement), yani metafordur.*

Tura'nın bu düzene muhalefetten sözetmesiyle başlıyor herşey:

Ama Tura'nın "kadın muhalefeti çok daha radikal bir muhalefettir, çünkü tüm... kültüre muhalefettir" diyerek heyecanlanması sadece ilkbakışta *haklıdır.* Bir *kültüre muhalefet elbette radikaldir, ama Tura'nın sözünü ettiği kültür, şu ya da bu kültür değil* insan *kültürüdür: KÜLTÜR'dür. Buna muhalefet, bir "karşıtlık" değil de bir toplumsal tasarıysa, neyi hedefler? "Kurt Çocuk" olmayı mı? Müzmin bir natüralizm ve "kültür-karşıtlığı": Tura'nın sözünü ettiği "mümkün muhalefetler" bunlardan biri olamaz. Gerçekte kuram tüm olup-bitenleri* zımnen *olumlamaktadır; size kalan kızmak, sıkılmak, "boşuna" acı çekmek ve bir yüceltme olarak politika filan yapmaktır; Lacan gibi bir "kültür-karşıtı" da olabilirsiniz. Ya da daha iyisi spor yapın, enerjinizi (libidinal değil, o yok zaten)* apaçık *bir yarışma içinde zararlı etkinliklere (çünkü kurama göre zararı size olacaktır) bulaşmadan harcarsınız. Oysa bir kültüre karşı "mümkün*

muhalefet", bu ancak öncesi ve sonrası *olan,* herşeye gücü yetmeyen, *bizzat içinden değişip, dönüşebilir; kurulmuş/kurulan, üretilmiş/üretilen bir kültür ise mümkündür.*

Kadın muhalefetinin kadın yanını düşününce iş daha da karışıyor: *Lacan'ın (Tura'nın da) kültür kuramında kadının* yeri *yok. İçersinde "gürültü"nün olmadığı bu yapıda kadın erkeğin* tersidir, *ama bir* öteki *olarak değil, bir yitik, bir boşluk, simgeselde bir delik olarak. Dolayısıyla kadın ya bir "erkek" olarak kadındır (Tura buna "ödipal düzenin kadını" diyor) ya da* dışardadır. *Kadın anne olarak bir kez kendini kurban etmiştir, anneyi de kuram* Babanın Yasasına *kurban eder. Tura da bu kuramla yapılacak en doğru şeyi yapıp erkeklerden söz eder: "Ödipal yazgılarına giden kahramanlar"dan. (Kanımca yazısının verimlilik gizilgücü taşıyan bölümü burasıdır.) Tura, keşke bir de "ödipal kahramanlar"dan, geleceğe yönelik bir tasarı ve çok yönlü güncel bir toplumsal pratik olarak "kadın muhalefetine" nasıl atladığını açık seçik anlatabilseydi!*

Tura, dönüştürücü *toplumsal muhalefetlerin mitik bir cennet kurma düşünden vazgeçmeleri gerektiğini vurgulamakta haklı, ne var ki bu sözlerinin hemen ardından bu muhalefeti tüm muhalefetleri* anlamaya *çağırıyor. Tura'nın* sürçmesi, *kuramın itirafı mı! Dönüştürme yok, anlama var. Anlaşılan Tura'nın "bir 'tedavi' tekniği" olarak psikanaliz'i toplumların değişmesine izin vermemektedir. Öyle ya, aslında Tanrı ölmüştür ve artık hiçbir şeye izin yoktur (Lacan).*

Gelelim son savaş *retoriğine: Oedipusla "bize belki de son kahramanlar olma şansını veren bir savaş". Bir soru: Bu savaş da bir "ödipal yazgı" mı? Diyelim ki son bir savaşla Tura'nın Oedipus'u yıkıldı. Sonra bizi nasıl* çağıracaklar?

"Psikanalizin biraz felsefi, biraz edebi bir yorumuyla yetinemeyeceği anlaşılan Saffet Murat Tura, söz konusu kültür kuramından görece bağımsız *bir* "ödipal kahramanlar" olarak erkekler *kuramını geliştirmek için çaba göstermelidir; böylelikle belki de "muhalifleri" anlayabiliriz.*

Bir kuram-kurgu öyküsü: Yasa(k)ı çektiler, kültür çöktü. Artık bir dizgi hatasıyla değil gerçekten, eski ideolojik kurmalar olan aydınlar hurma oldular. Ötekilerce yendiler. (Akıntıyakarşı. *K.1. S.M. Tura "Teorik bir Kavram olarak Aydın" s. 79)*

Bir not: *Artık durmadan muhalefetten sözedenler* karşı olmanın politikası *ile* Politika *arasındaki (varsa) ayrım çizgisini net olarak çizmek zorundalar.*

Bülent Erkmen

Karşı'nın Serüveni

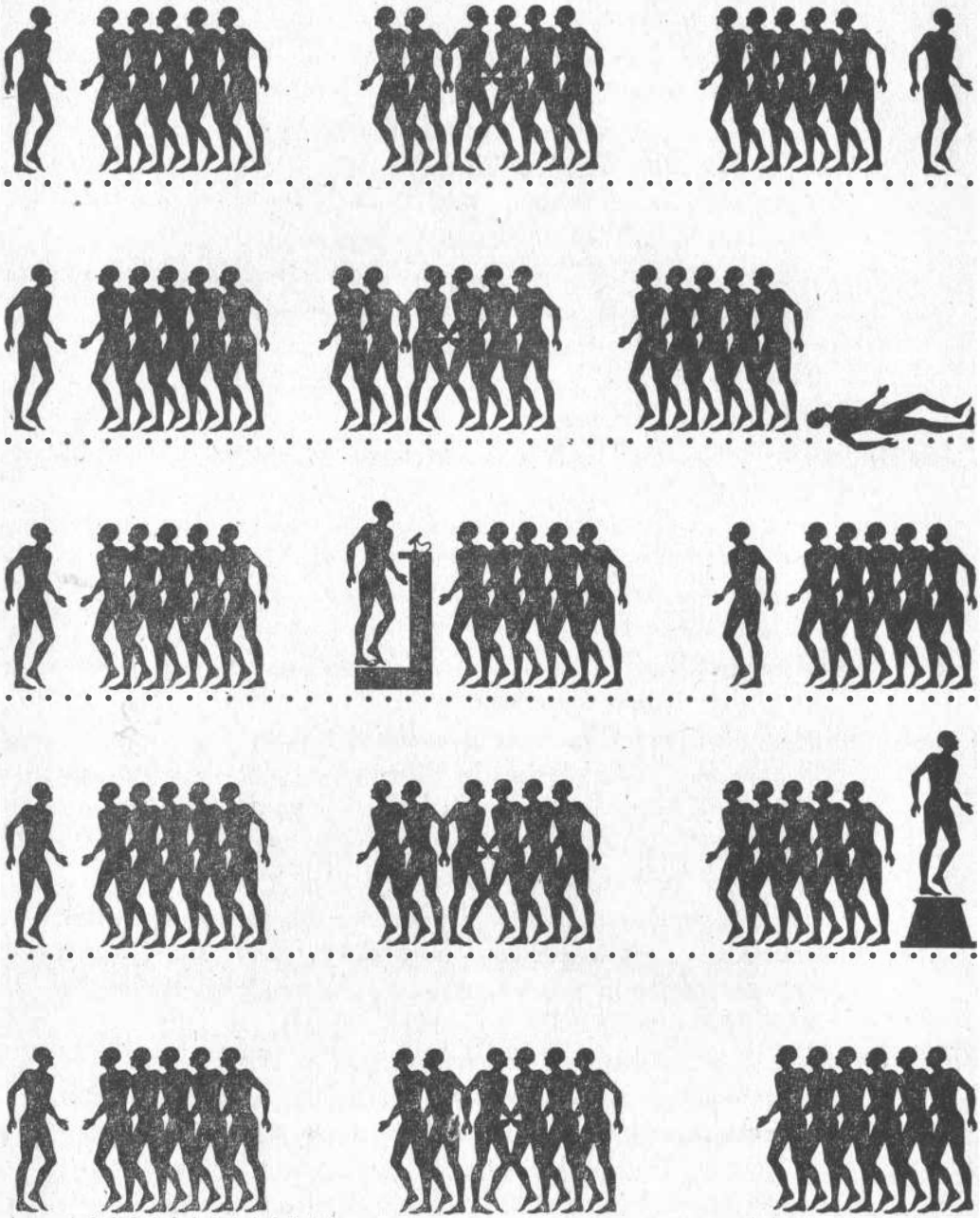

Walter Benjamin

Tarih Felsefesi Üzerine Tezler

I

Satranç oynayan bir otomattan söz edilir. Anlatıldığına göre, rakibinin her hamlesine cevap vererek oyunu mutlaka kazanan bir otomattı bu. Geniş bir masanın üzerindeki satranç tahtasının başında ağzında nargilesi, geleneksel Türk kıyafeti içinde bir kukla vardı. Bir dizi ayna sayesinde masanın tümüyle saydammış gibi görünmesi sağlanmıştı. Aslında masanın içinde satranç ustası kambur bir cüce oturuyor ve iplerle kuklanın kollarını oynatıyordu. Bu aygıtın felsefi bir karşılığı da tasarlanabilir: "Tarihsel materyalizm" adlı kukla her zaman kazanacaktır. İstediği her oyuncuyla da çekinmeden karşılaşabilir, yeter ki, bugün besbelli içi geçmiş, insan içine çıkamaz durumdaki teolojiyi hizmetine alsın.

II.

"İnsanın en dikkate değer özelliklerinden biri," diyor Lotze, "tek tek bunca bencilliğin yanında, genel olarak yaşadığı anın yarına imrenmeyişidir." Düşününce görürüz ki, mutluluk imgemiz baştan başa, varoluşumuzun içine sürüklendiği zamanın renklerini almıştır. Bizde imrenme duygusu uyandıracak mutluluk, sadece solumuş olduğumuz havada vardır; bazı insanlarla konuşabilirdik, bazı kadınlar kendilerini bize verebilirlerdi, orda... Başka bir deyişle, mutluluk imgemiz ayrılmaz

Nurdan Gürbilek

Bir Unutuşun Öyküsü

İki ayrı tarih var: hükmedişin ve karşı koyuşun tarihi. İki ayrı tarih var ve biz bunları ayırdedecek kavramlardan yoksunuz.

Geleceği düşünecek kavramlarımız vardı. Fazla masum olduklarından mı ne, çelişkiler ve yenilgiler karşısında korumasız kaldılar. Geçmişi düşünecek kavramlarımız ise zaten pek olmadı. Henüz yaşanmamış bir geleceğin somut bir imgesini oluşturmak ne kadar zorsa, yaşanmış, eksilmiş ve hiçbir zaman tam olarak onarılamayacak bir geçmişin imgesini silinip gitmeden yakalayabilmek de o kadar zor. Tarihte yaşanmış hiçbir şeyin kaybolup gitmediğine ve her şeye rağmen insanlığın aydınlık bir geleceğe doğru ilerlediğine inanmak, bunu benimsemek ise kolay. Belki de bu yüzden tarih felsefelerinin çoğu çelişkisiz bir gelecek-merkezli söylem etrafında gelişmiştir. Ve Tarih'in yenik düşmüşlerinin tarihi, kazananların tarihi gibi ve onların kavramlarıyla yazılmıştır çoğu kez; ilerleyen bir zafer alayının tarihi gibi. Oysa, inanılanın aksine, tarihin ne çöp sepeti var ne de yenik düşmüşlere eninde sonunda ihsan edeceği büyülü bir gelecek. Dahası, yaşanan her şeyi unutulmamak üzere depoladığı bir hafızası da yok. Ve insan zihni için, unutmak daima hatırlamaktan daha kolay.

Geçmişi düşünecek sözcüklerimiz yok. Yaşanmış, yenik düşmüş ve geride kalmış olanı yokolup git-

biçimde kurtarma ve kurtarılma imgemizle birliktedir. Tarihin ilgi konusu olan geçmiş imgemiz için de böyledir bu. Geçmiş, kendi içinde bir zaman dizini taşır; ona kurtarma ve kurtarılma kapısını açan budur. Bizimle geçmiş kuşaklar arasında gizli bir anlaşma sürüp gider: dünyada bekleniyorduk biz. Daha önceki tüm kuşaklar gibi biz de, zayıf bir Mesiyanik güçle donatılmıştık; geçmişin davasını sürdüren bir güç. Bu davayı sonuca ulaştırmak kolay değildir. Tarihsel materyalist bunun farkındadır.

III.

Olayları, önemlerine göre ayırdetmeden sayıp döken vak'anüvis, hiçbir olayın tarih içinde kaybolmuş sayılamayacağı ilkesiyle hareket eder. Oysa, ancak kurtulmuş bir insanlık kendi geçmişine tümüyle sahip çıkabilir; ancak kurtulmuş bir insanlık, geçmişini bütün anlarıyla anabilir. İnsanlığın yaşamış olduğu her an, artık yaşanılan anın gündemindedir. Bu, Hüküm Günü'dür.

IV.

Önce karnınızı tok, sırtınızı pek tutmaya bakın;
Tanrının Ülkesinin kapıları önünüzde kendiliğinden açılacaktır.
Hegel, 1807

Marx'ın etkisindeki bir tarihçinin her zaman gündeminde olan sınıf mücadelesi, kaba ve maddi şeyler için yapılan bir savaştır. Bunlar olmadan incelmiş ve ruhsal şeyler de olamaz. Ama yine de, sınıf mücadelesinde bu değerler, galibin payına düşen bir ganimet gibi çıkmazlar

mekten kurtaracak, alıkoyacak kavramlarımız yok. Geleceğin de bugünü düşünecek kavramları olmayacak.

Geçmişin gerçek imgesi uçucudur. Geçmiş ancak, bir daha görünmemek üzere kendini gösterdiği an, birden parlayıp aydınlanıveren bir resim olarak yakalanabilir... Her geçmiş imgesi, onda kendini amaçlanmış olarak bulmayan her bugünle birlikte, bir daha geri dönmemek üzere yitip gitme tehdidi taşır. (Tarihçi geçmişe bakıp hararetle müjdeler verirken, belki de ağzını açtığı anda artık boşa konuşmaktadır.)[1]

Walter Benjamin **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'i umutlarının birçoğunu yitirmiş bir dönemde kaleme alıyor. 1940: faşizmin giderek daha çok şeyi hükmü altına aldığı, Sosyal Demokrasi'nin sarsılmaz bir ilerleme imanıyla devrim düşüncesinden uzaklaştığı bir dönem. Avrupa'da sosyalistlerin çoğunun son umutlarını da yıkan Alman - Sovyet antlaşması imzalanalı henüz bir yıl olmuş. Karşı koyuşun bir kez daha yenik düştüğü, unutuşun devrimci harekete hakim olduğu bir dönemde Benjamin, bir an için sırtını sürüklenilen geleceğe dönüp, geçmişe bakıyor. **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'in, Benjamin'in bu yarım kalmış notlarının önemi, içinde yer aldığı gelecek-merkezli Marksist gelenekten farklı bir vurguyla, bir geriye bakış, bir geçmiş felsefesi olmasında yatıyor.

Mitolojiye göre Orpheus, sevgilisi Eurydice'i kurtarmak için ölüler dünyasına iner. Lirinden çıkan seslerle zalim Hades'in kalbini yumuşatmış olacak ki, sevgilisini kurtarmasına izin verilir. Ancak tek

ortaya. Umut, cesaret, kurnazlık, mizah ve direnme duygusuyla hayatiyet kazanırlar. Geçmişe uzanıp kendi koşullarına geri döner, her galibin her zaferini yeni baştan sorgularlar. Çiçeklerin yüzlerini güneşe dönmesi gibi, geçmiş de, gizemli bir güneş tutkusunun verdiği şevkle, tarihin ufkunda beliren güneşe uzanmak için çabalar. Tarihsel materyalist, bu göze görünmez dönüşümün farkında olmalıdır.

V.

Geçmişin gerçek imgesi uçucudur. Geçmiş ancak, bir daha görünmemek üzere kendini gösterdiği an, birden parlayıp aydınlanıveren bir resim olarak yakalanabilir. "Hakikat bizden kaçamaz": Gottfried Keller'in bu sözleri, historisizmin tarih görüşünde, tarihsel materyalizmin tam da darbe indireceği noktaya işaret ediyor. Çünkü her geçmiş imgesi, onda kendini amaçlanmış olarak bulmayan her bugünle birlikte, bir daha geri dönmemek üzere yitip gitme tehdidi taşır. (Tarihçi geçmişe bakıp hararetle müjdeler verirken, belki de ağzını açtığı anda artık boşa konuşmaktadır.)

VI.

Geçmişi tarihsel açıdan kurmak, "onu gerçekten olmuş olduğu gibi" tanımak değildir; bir anıyı, bir tehlike anında parlayıverdiği sırada ele geçirip sahiplenmektir. Tarihsel materyalizmin meselesi, tehlike anında tarihsel öznenin karşısında beklenmedik bir şekilde beliriveren geçmiş imgesini alıkoymaktır. Geleneğin hem kendi varlığı, hem de

bir koşulu vardır Hades'in. Eurydice gün ışığına çıkana kadar Orpheus dönüp hiç arkasına bakmayacaktır. Orpheus şartı kabul eder ve o önde sevgilisi arkada ölüler dünyasında ilerlerler. Tam güneşin ışıkları görünmüştür ki Orpheus dönüp arkasına bakar. Orpheus'un bakışıyla birlikte Eurydice bir daha görünmemek üzere yok olur.

Benjamin'in Mesiyanik metaforlarla örülü tarih anlayışı da bir bakış ve bir kurtarış felsefesi üzerinde yükselir. Klee'nin "Angelus Novus" adlı tablosundaki melek, geçmişi ölüler dünyasından kurtarıp yeniden canlandırmak isteyen bir tarih anlayışının metaforu olur Benjamin için. Melek, Cennet'ten kopup gelen bir fırtınayla ileriye doğru sürüklenir. Ancak yüzü geriye dönüktür; endişe içinde faltaşı gibi açılmış gözlerini ardında olup bitenlerden bir türlü ayıramaz. Benjamin'in tarih meleğinin yüzü de, Angelus Novus'unki gibi, geçmişe dönüktür. Kanatlarını kavrayan fırtınaya kapılmış ileriye sürüklenirken, yıkıntılar içindeki tutsak bir geçmişi kurtarmak ister. Bakışlarını bir an ayırsa, kurtarmaya çalıştığı geçmiş bir daha görünmemek üzere yok olup gidecektir.

Belki de her geriye bakış kaybedişin izini taşır. Orpheus bir anlık bir bakışla Eurydice'i yokluğa gömer; onu yok ederek ölüler dünyasından kurtarabilir. Angelus Novus ise, çaresiz kurtarmak istediğinden uzaklaşırken, bir an olsun bakışlarını arkasından ayırmaz. Ayırdığı an bakışlarıyla tutmak istediği geçmişi tamamen kaybedecektir.

Benjamin'in Alman Barok tiyatro-

seslendikleri tehlikededir. Her ikisi de aynı tehdit altındadır: hakim sınıfın aleti durumuna düşmek. Geleneği, onu hükmü altına almak üzere olan konformizmin elinden çekip almak, her dönemde yeni baştan girişilmesi gereken bir çabadır. Mesih sadece kurtarıcı olarak değil, aynı zamanda Deccal'e boyun eğdirmek üzere gelir. Düşman kazanacak olursa, ölüler bile payını alacak bundan. Ancak bu endişeyi içinde duyan bir tarihçi, geçmişteki umut kıvılcımlarını alevlendirme gücüne sahiptir. Ve düşman kazanmaya devam ediyor hâlâ.

VII.

Düşün karanlığı ve acı soğuğu
İniltilerin yankılandığı bu vadide
Brecht, Üç Kuruşluk Opera

Bir çağı yeniden yaşamak isteyen tarihçiye Fustel de Coulanges'ın öğüdü, tarihin daha sonraki akışı hakkında bildiklerini tümüyle bir kenara bırakmaktır. Tarihsel materyalizmin karşısına aldığı yöntemin bundan iyi tanımı olamaz. Gönül tembelliğinden, ataletten kaynaklanan bir duygudaşlık buradaki; tarihin bir an parlayıp sönen gerçek imgesini yakalayıp sahiplenme umudunu taşımıyor. Bu tutukluğu Ortaçağ teologları hüznün temel nedeni sayarlardı. Böyle bir duyguya yabancı olmayan Flaubert ise şöyle yazıyor: "Kartaca'yı yeniden canlandırma çabasının ne denli hüzne mal olacağını çok az kişi takdir edebilir." Bu hüznün niteliği, historisist tarihçinin aslında kiminle duygudaş olduğu sorusuyla açıklık kazanır. Tek bir cevap var: galip gelenle! Hükmedenlerin hepsi de, kendilerinden

su, Goethe ya da Baudelaire üzerine incelemeleri, her türlü mistifikasyon ve yanılsamayı yok etmeye yönelik tavizsiz bir eleştirel bakışı değil, nesnesini koruyan kurtarıcı bir estetiği yansıtır.[2] Bu 'tutuculuk' Benjamin'in tarihe bakışında da vardır. Bu yönüyle Benjamin 'tutucu bir devrimci'dir. Bu terimlerde çelişki gibi görünmekle birlikte aslında çelişki terimlerde değil, daha derinlerde bir yerdedir. Benjamin, sanatın ve tarihin yıkıcı içeriğini alıp götüren, ayrıştırıp parçalayan, unutturan bir sürece tanık olmuş, bunun karşısında tutmaya, alıkoymaya, geri çağırmaya yönelen kurtarıcı bir bakış geliştirmeye çalışmıştır.

Benjamin yalnızca alıntılardan oluşan bir kitap yazmayı düşlemişti. Bu alıntı toplama tutkusu, silinip gitmekte olan bir geleneği kurtarma isteğinin bir parçasıydı. Sözcükleri, tarihin sürekliliği içinde serpildikleri zaman dilimlerinden, tutsak edildikleri bağlamlardan çekip çıkartmaktan; alıntıları **yol kenarında pusu kurmuş haydutlar gibi aniden önüne çıkararak** sözcükleri yeni bir bütün içinde ilişkiye girmeye zorlamaktan yanaydı. Bu tutku, geçmişi olduğu gibi muhafaza etmeyi değil, onu zaman karşısında özümleştirmeyi içeriyordu.

I.

Bırakalım ölüleri ölüler gömsün! (Karl Marx, Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i) Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla yaşayanların beyinleri üzerine çöker. Marx devrimi, ölmüş kuşakların geleneğinden radikal bir kopuş olarak görmüştü. Nitekim kapitalist

önce galip gelmiş olanların mirasçısıdır; dolayısıyla bu duygudaşlık, daima hükmedenin işine yarar. Tarihsel materyalist için bunun anlamı yeterince açıktır. Bu ana kadar hep galip gelenler, hükmedenlerin altta kalanları çiğneyerek ilerlediği zafer alayında yerlerini alırlar. Ganimetler de alayla birlikte taşınır hep. Kültürel zenginlik sayılır bunlar; ne var ki, tarihsel materyalist zafer alayını temkinli bakışlarla uzaktan izler. Çünkü bu kültürel zenginlikler, hiç istisnasız, dehşet duygusuna kapılmadan düşünülemeyecek bir kökene sahiptir. Varlıklarını sadece onları yaratan büyük dehaların çabalarına değil, aynı zamanda, o çağda yaşamış nice adı sanı bilinmeyen insanın katlandığı külfetlere de borçludurlar. Hiçbir kültür ürünü yoktur ki, aynı zamanda bir barbarlık belgesi olmasın. Ve kültür ürününün kendisi gibi, elden ele aktarılma süreci de nasibini alır barbarlıktan. Bu yüzden tarihsel materyalist, kendini kültürden olabildiğince ayrı tutar. Kendine biçtiği görev, tarihi tersinden okumaktır.

VIII.

Ezilmişlerin tarihi gösteriyor ki, içinde yaşadığımız "olağanüstü hal" istisna değil kuraldır. Buna uygun bir tarih anlayışına ulaşmak zorundayız. O zaman açıkça göreceğiz ki, gerçek bir olağanüstü durum yaratmak bize düşen bir görevdir. Bu kavrayış, faşizme karşı mücadeledeki konumumuzu güçlendirecektir. Faşizm, talihini biraz da, hasımlarının ilerleme adına onu tarihsel bir norm saymalarına borçludur. "Yirminci yüzyılda böyle şeyler hâlâ nasıl mümkün oluyor?" —

sömürüyü, ölülerin (ölü emeğin) yaşayanlar (canlı emek) üzerindeki egemenliği olarak dile getirmişti: sermaye (ölü emek) canlı emeğin hayat verici özünü emerek yaşıyordu.[3]. Devrim de yaşayanların ayaklanması olacaktı. Geçmiş kahramanların kostümleriyle dolaşan, tutkularını, hayallerini ve dilini geçmişten alan, ölüler dünyasını diriltmeye gerek duyan burjuva devrimlerinin tersine **19. yy'ın devrimi, şiirini, geçmişten değil, ancak gelecekten alacaktı.**

Marx için devrim, tutucu, baskıcı, sınır koyan ölü bir geçmişten kaçış ve 'muazzam' bir başlangıçtır; unutmayı göze alan bir başlangıç. Marx devrimi, kurumların belki de en köklüsü, en içselleşmiş olanı olan dilin unutuluşuna benzetir: **Yeni bir dil öğrenmeye başlayan kişi, onu hep kendi anadiline çevirir durur, ama ancak kendi anadilini unutabildiği ölçüde o yeni dilin özünü, ruhunu özümleyebilir.** O halde devrim aynı zamanda bir hafıza kaybıdır: **Bırakalım ölüleri ölüler gömsün!**

Walter Benjamin 26 Eylül 1940'da Fransa-İspanya sınırında intihar etti. Faşizm tehlikesi karşısında arkadaşları Amerika'ya sığınırlarken, o, yaşlı kıtada kalmakta inad etmiş, 1930'lar boyunca New York'taki Adorno ve Horkheimer'in çağrılarını, Avrupa'da hâlâ savunulacak şeyler olduğunu düşünerek geri çevirmişti. Paris'teki evi de Gestapo tarafından basılınca, gönülsüz de olsa çareyi Amerika'ya gitmekte bulmuştu. 26 Eylül 1940'da bir mülteci grubuyla birlikte İspanya'ya geçmeğe çalışırken o gece sınır kapatıldı. Ve Benjamin, faşizm Almanyası'na yeni bir kurban olmakla Amerika'daki 'son Avrupalı' olarak yaşamak arasındaki sınırda in-

yaşadıklarımız karşısında duyulan bu şaşkınlık hiç de *felsefi değildir. Herhangi bir bilginin temelini de oluşturamaz, tek bir bilgi hariç tabiî: bu şaşkınlığın temelinde yatan tarih anlayışının iler tutar tarafı olmadığı.*

IX.

Kanadım hazırlanınca havalanmaya
"Dönsem" derim, "dönsem geriye"
Bir an daha kalırsam burada
Korkarım artık hiç dönemem diye.
Gerhard Scholem, "Gruss vom Angelus"

Klee'nin "Angelus Novus" adlı tablosu bakışlarını bir türlü ayıramadığı bir şeyden sanki uzaklaşıp gitmek üzere olan bir meleği tasvir eder; gözleri faltaşı gibi, ağzı açık, kanatları gerilmiş. Tarih meleğinin görünüşü de ancak böyle olabilir, yüzü geçmişe dönük. Bize bir olaylar zinciri gibi gözükenleri, o tek bir felaket olarak görür; kırık dökük parçaları durmaksızın üst üste yığarak ayaklarının önüne fırlatan bir felakettir bu. Mümkün olsa biraz daha kalmak ister tarih meleği, ölüleri hayata döndürmek, kırılmış parçaları yeniden birleştirmek ister. Ama Cennet'ten kopup gelen bir fırtına kanatlarını öyle kuvvetle kavramıştır ki, bir daha kapayamaz onları. Fırtınayla birlikte, çaresiz, sırtını döndüğü geleceğe sürüklenir. Yıkıntılar yığını ise, gözlerinin önünde göğe doğru yükselip gider. İlerleme dediğimiz şey, işte bu fırtınadır.

X

Manastır nizamının, tefekküre dalmak için rahiplere benimsettiği temalar, onlara

tiharı seçti. Sınır ertesi gün açıldı, arkadaşları geçebildiler.

Düşman kazanacak olursa, ölüler bile payını alacak bundan. Ancak bu endişeyi içinde duyan bir tarihçi, geçmişteki umut kıvılcımlarını alevlendirme gücüne sahiptir. Ve düşman kazanmaya devam ediyor hâlâ. Benjamin, ölümünden birkaç ay önce yazdığı **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'de, bir daha görünmemek üzere kaybolup gitme tehlikesiyle karşı karşıya olan bir geleneği kurtarma endişesi içindeydi. Kandaşının ölüsünü Kreon'a teslim etmemekte direnen Antigone gibi, onun da yüzü geçmişe dönüktü.

II.

İlk aşkını unutamayan sonuncusunu da anlayamayacaktır. (Rus Gelenekçilerinin Manifestosu) Seçim hakkımızın tümüyle elimizden alındığı tek şey geçmişimiz. Belki de bu yüzden her devrim geçmişi acımasızca yok etmek ister. Geçmiş tutsaklıktır, belirlenmişliklerdir, sınırlardır, geriye dönüşsüzlüktür. Bu istek uzlaşmaz bir çelişkiyi barındırmazdı, zaman ilerlemeseydi eğer. Ama ne yazık ki her devrim zamanla geçmiş olur. Unutulur.

1912. Hazırlayıcıları arasında Mayakovski'nin de bulunduğu Rus Gelenekçileri'nin Manifestosu: **Geçmiş boğucudur... Puşkin'i, Dostoyevski'yi, Tolstoy'u geminin güvertesinden denize atın. İlk aşkını unutamayan sonuncusunu da anlayamayacaktır.**

1930. Mayakovski intihar etti. İlk aşkını unutamamıştı belki de. Geminin güvertesinden atılma sırası bu kez ondaydı.

dünya işlerinden el ayak çektirme amacını taşıyordu. Burda geliştirdiğimiz düşünceler de benzer bir kaygıdan kaynaklanmakta. Bu düşünceler, faşizme karşı koyanların bel bağladığı politikacıların bozguna uğradıkları, kendi davalarına ihanet ederek yenilgilerini daha da pekiştirdikleri bir anda, politika dünyasının insanlarını, içine düşürüldükleri bu ağdan kurtarmak amacındadır. Politikacıların bıkıp usanmadan sürdürdükleri ilerleme imanı, ne olursa olsun "kitle temelleri"ne duydukları sonsuz itimat, ve nihayet kölece bir boyun eğişle, denetlenemez bir aygıtın işleyişine tabi olmaları, aslında aynı şeyin üç ayrı veçhesidir. Değerlendirmemiz bu tespitten yola çıkar ve alışkın olduğumuz düşünce tarzının, politikacıların inatla bağlı kaldıkları tarih anlayışıyla her türlü alışverişi kesmek için ne kadar yol katetmesi gerektiği hakkında bir fikir verebilmek ister.

XI.

Konformizm, başından beri yabancı düşmediği Sosyal Demokrasi'nin sadece siyasi taktiklerinde değil, ekonomik görüşlerinde de yer etmiştir. Sosyal Demokrasi'yi çöküşe sürekleyen bir neden de budur. Hiçbir şey Alman işçi sınıfını akıntıya ayak uydurduğu kanısı kadar yıpratmadı. Teknolojik gelişmeler, işçi sınıfının da birlikte ilerlediğini sandığı akıntının çağlayanları olarak rağbet gördü. Bu anlayıştan, teknik ilerlemeye yöneldiği varsayılan fabrika işçiliğinin kendi başına siyasi bir kazanım olduğu yanılsamasına sadece bir adım kalmıştı. Eski Protestan çalışma ahlakı, Alman işçileri arasında, bu

III.

Aşk örgütlenmektir bir düşünün abiler. (Ece Ayhan) Köksüzlük, her zaman seçilen değil, çoğunlukla da sürüklenilen bir konumdur. Dünyayı değiştirmeden yenilemekte tüm diğer toplum biçimlerinden daha başarılı olmuştur kapitalizm. Yeniliğe açık ama yeniliğin kalıcı etkilerine kapalı, tarihsiz ve hafızasız insan tipi en çok da kapitalizme özgüdür. Çağdaş toplumda eskimeye yüz tutan her şeyin yerini bir yenisi doldurur; her nesne, her insan tüketilen ve gözden düşen bir diğerinin eksiksiz bir yedeğidir. Ve tüm eksilmelere rağmen hayatta kalmak, inanılmaz bir hafiflikle, yaşamanın yerini alır.

Her devrim bir 'olmayan'a, Ernst Bloch'un ifadesiyle 'henüz olmayan'a duyulan bir özlemdir. Ama bu hiçbir zaman yalnızca bilimsel bir yöntemle ve zihinsel bir çıkarsama yoluyla varılan bir 'olmayan' değildir. Varolanın negatif kopyası da değildir. Ve her zaman için gerilerde bir yerde bir an olsun yaşanmış, süreklileştirilememiş, mahrum kalınmış birşeylerin, 'artık olmayan'ın izlerini taşır. Taşımalıdır da, çünkü yalnızca henüz yaşanmamış bir gelecekten beslenen bir devrim söylemi, unutuşlar ve eksilmeler üzerine kurulu bir varoluş karşısında savunmasızdır. Tavizsiz bir yenileşme söylemi ve tarihin sıfırdan başlayarak yazılabileceğine duyulan inanç, fazla masum olduğu için değil fazla acımasız olduğu için ürkütücüdür. Geride kalan her şeyi silip yok eden yepyeni bir toplum ideali, ya toplumun insanlar üstü yasalarına ya da toplumu değiştirmek isteyenlerin mühendislik yeteneklerine duyulan aşırı güvenden beslenir çoğu kez. Tuhaftır ama, geçmişin hafızalardan silinmesini, bugünün ise feda edilmesini isteyen resmi ide-

defa laikleşmiş biçimiyle yeniden canlandırıldı. Bu şaşkınlığın izleri, emeği "tüm zenginlik ve kültürün kaynağı" olarak tanımlayan Gotha Programı'na kadar uzanır. Burada bir bit yeniği sezen Marx, bu görüşe kesin bir tavırla karşı çıkmış, kendi emek gücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan insanın, "zorunlu olarak, mülk sahibi konumuna gelenlerin kölesi olacağını" söylemişti. Buna rağmen, kafa karışıklığı giderek yayıldı. Çok geçmeden Josef Dietzgen "çalışmanın çağımızın kurtarıcısı olduğunu" tüm dünyaya ilan ediyordu; "emeğin koşullarındaki... iyileşme... şimdiye kadar hiçbir kurtarıcının başaramadığını sonunda gerçekleştirebilecek bir bolluğu ortaya çıkarmaktadır." Bu kaba Marksizm yorumu, emeğin ürünlerinin işçilerin tasarrufunda olmadan, nasıl olup da onların yararına işleyebileceği sorusunu kale almaz. Gözünü doğaya hakim olma sürecinde sağlanan ilerlemeye dikip, toplumsal gerilemeyi farketmez. Daha sonra faşizmde görülen özellikler burada önceden sergilenmiştir. Bunlardan biri de, 1848 Devrimi öncesindeki sosyalist ütopyalarla dehşet verici bir tezat oluşturan doğa anlayışıdır. Bugün revaçta olan emek kavramı doğanın sömürülmesiyle aynı anlamı taşıyor ve böylece, safiyane bir iç rahatlığıyla proletaryanın sömürülmesinin karşıtı addediliyor. Fourier'nin bunca alay konusu olmuş fantezileri, bu pozitivist anlayışla karşılaştırıldığında, ummayacağımız kadar makul gözükür. Fourier'ye göre, toplumsal emeğin verimli kullanımı her şeye kadirdir: onun sayesinde gecelerimizi dört ay birden aydınlatacak, kutuplardaki buzlar eriyip gidecek, deniz suyu tuzundan arınacak,

olojiler de henüz yaşanmamış bir gelecek adına geri dönüşü olmayan bir ilerlemeye çağırır bizi. Benjamin hiç de uzağında değildir bu çağrıların. Stalin Hitler'le masaya oturalı henüz bir yıl olmuş ve Rusya'da gerçekleşen o 'muazzam' başlangıç noktalanmış, mazi olmuştur. Mayakovski gibi birçokları çoktan geminin güvertesinden atılmıştır. Avrupa'da ise Sosyal Demokrasi, devrimden boşalan yeri ilerleme ile doldurarak kendine güvenli bir yol seçmiş ve sürüklenilen bir geleceğe olan umudunu korumayı başarmıştır. Benjamin işte bu noktada 'tutucu'dur; sürüklenilen bir geleceğe bakmaktansa silinip gitmekte olan bir geçmişi hatırlamakta direnir.

Tarih Felsefesi Üzerine Tezler'de, düşünceyi ve tarihi geriye sarmaya çalışan, geçmiş bir tarihi bu kez tersinden okumaya çağıran bir bakış vardır. Benjamin'in olguların devşirilmesini değil, geçmişin yorumunu öne çıkaran tarih anlayışı, tutsak bir geçmişin geri alınmasına ve yenik düşmüş kuşakların kurtarılmasına dayanan bir tarih anlayışıdır. Yaygın Marksist söylemden oldukça farklı bir vurguyla Benjamin için devrim, geçmişin özgürleştirilmesi ve geleneğin devrimcileştirilmesidir. Öte yanda Benjamin'in bakışı geleceksiz bir bakış değildir; **zamanın her saniyesi Mesih'in açıp gireceği dar bir kapıdır.** Ancak gelecek **boş ve homojen bir zamanın** içinde ilerleyerek ulaşılacağı varsayılan büyülü bir akıbet olmaktan çıkar. Bugünle ilişkisi içinde yeni bir somutluk ve farklı bir tanım kazanır: gelecek kurtarılmış geçmiştir. Ve her bugün geçmişi kurtarmak ve gelecek tarafından kurtarılmak ister.

Marx için devrim bir başlangıçtı.

vahşi hayvanlar bile insanın hizmetine girecekti. Tüm bunlar, doğayı sömürmek şöyle dursun, tam tersine, doğanın bağrında uyuklamakta olan yaratıcı imkânları harekete geçirecek nitelikte bir emeğe işaret eder. Halbuki, yozlaştırılmış emek kavramının ayrılmaz bir parçası, Dietzgen'in kendi ifadesiyle "sebil" olan doğadır.

XII.

Tarih gerek bize, ama bilgi bahçesinde başıboş gezinen aylağınkinden farklı bu ihtiyaç.
Nietzsche, Tarihin Yarar ve Zararları Üzerine

Tarihsel bilginin öznesi, mücadele içindeki ezilen sınıfın kendisidir. Marx bu sınıfı, tüm mazlum kuşakların öcünü alarak özgürlük davasını sonuca ulaştıran son köleleştirilmiş sınıf olarak ele alır. Spartakistlerle birlikte bir an için yeniden hayatiyet kazanan bu kavrayış, başından beri Sosyal Demokratlara aykırı düşmüştür .Sadece otuz yıl gibi bir sürede, Sosyal Demokrasi, Blanqui'nin bir önceki yüzyılı yerinden oynatan adını hafızalardan silmeyi neredeyse başardı. İşçi sınıfı için gelecek kuşakların rolünü yeterli sayarak, ona güç veren en önemli kaynaklardan birini kuruttu. Bu akıl hocalığının etkisi altında sınıf, hem öfkesini hem de fedakârlık duygusunu unuttu. Çünkü her iki duygu da, köleleştirilmiş atalarımızın imgesiyle beslenir, çocuklarımızın kurtarılması idealiyle değil.

Nitekim yüzyıl önce devrim—toplumun bütününün radikal olarak dönüştürülmesi anlamında devrim—serüveninin başındaydı henüz. Bugün ise artık bir tarihi var. Benjamin için tarih yalnızca sömürünün, baskının, hükmedişin tarihi değildir. Karşı koyuşun ve yenik düşüşün de tarihidir. Tarihin yenilen, konformizmin hükmü altına giren, unutulan anlarına rağmen ve sanki onlar hâlâ yaşıyorlarmış gibi ya da sanki hiç yaşamamışlar gibi devrimin yepyeni ve tavizsiz bir başlangıç olacağını düşünmek gerçekten de fazla masum, bir o kadar da acımasız olurdu. Onun için Benjamin 'ölü kuşaklar'dan değil, bugüne kurtuluş kapısını açan ve onda kendini amaçlanmış bulan bir bugünle birlikte kurtulmayı bekleyen tutsak kuşaklardan söz eder.

Çiçeklerin yüzlerini güneşe dönmesi gibi, geçmiş de, gizemli bir güneş tutkusunun verdiği şevkle, tarihin ufkunda beliren güneşe uzanmak için çabalar. İki ayrı geçmiş var ve biz bunları ayırdedecek sözcüklerden yoksunuz.

IV.

Hafıza geçip giden dehşeti ve umudu hatırlatır. (Marcuse, **Özgürlük Üzerine Bir Deneme**) Benjamin, Rus öykücüsü Nikolai Leskov üzerine yazdığı bir yazıda, artık iyice uzağımızda kalan bir türü, öykü anlatıcılığını hatırlar.[4] Yurdundan uzaklarda dolaşıp geri dönen denizci ile yörenin gelenek ve efsanelerini iyi bilen usta zanaatkâr, uzaklarda kalan bir dönemin ilk öykü anlatıcılarıdır. Tecrübe ve bunun paylaşılması, öykü anlatıcılığının üzerinde yükseldiği temeli oluşturur. Bizi bu denizcilerden ve zanaatkârlardan ayıran zaman, öykü anlatıcılığından da ayırmıştır. Tec-

XIII.

Her geçen günle birlikte davamız daha netleşiyor, halk aydınlanıyor.
Wilhelm Dietzgen, Sosyal Demokrasinin Dini

Sosyal Demokrasi kuramı ve daha da çok pratiği, gerçekliğe değil dogmatik iddialara sadık kalan bir ilerleme anlayışı tarafından biçimlendirilmiştir. İlerleme denince Sosyal Demokratların kafasında öncelikle canlanan, insanlığın kendisinin ilerlemesiydi (sadece bilgi ve yeteneklerinin değil). İkinci olarak ilerleme, insanlığın sonsuz yetkinleşme gücüne denk düşen, sınırsız bir şeydi. Dahası, durdurulamaz nitelikteydi; hiçbir müdahaleye gerek olmadan, tamamen kendi iç dinamiğiyle çizgisel ya da sarmal bir rota izliyordu. Bunlar tartışmalı iddialardır, hiçbiri eleştiriden muaf değildir. Ve tartışma derinleştiğinde, eleştiri, bu iddiaların temeline inmeli ve tümünde ortak olan yanı çekip çıkarmalıdır. İnsanlığın homojen, boş bir zaman içinde ilerlediği tasavvuru, tarihsel ilerleme kavramının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu tasavvura dayanan kavrayış tarzının eleştirisi olmaksızın, ilerleme kavramının eleştirisi mümkün değildir.

XIV.

Amaç, kökene ulaşmaktır.
Karl Kraus, Dizeler, I

Tarih, bir inşa faaliyetinin nesnesidir; bina, homojen ve boş bir zamanda değil, "şimdi'nin zamanı" ile dolu ve onda tecelli eden bir zaman üzerinde yükselir.

rübe aktarımına dayanan bir kültür yerini malumat alıp vermeğe dayanan gelip geçici, paylaşılmaz bir kültüre bırakmıştır. Öykü anlatıcısını ve dinleyicisini birbirine yakınlaştıran kollektif bağlar, ortak hafıza, aynı kökten olma duygusu dağılıp gitmiştir. Artık insanlar yalnız, hayatları gündeliktir. Yurtları olmadığı için fazla uzaklara da gidemezler. Her şeyin fazla tanıdık olduğu bir dünyada tecrübeye de yer yoktur. Onun için, insanların anlatacakları öyküleri yoktur artık.

Her ilerleme bir eksilmedir aslında. Doğaya hükmedişin tarihi, hükmedilişin de tarihidir. Bilimin aydınlığında doğaüstü güçlere meydan okuyan insan, elbette hayal gücünden birşeyler yitirmiştir. Durağan, dar, kapalı bir kültür tarihin derinlerine gömülürken tecrübeye dayanan bir geleneği de sürüklemiştir beraberinde. Kökenindeki büyüden uzaklaşan sanat eseri büyüsünü yitirmiştir. İnsanlığın önünde sınırsızlık ufku, sanki kalabalıkların yalnızlaşması ve düşüncenin yersiz yurtsuzlaşması pahasına açılmıştır.

Gerçi özlemle değil dehşetle de anılabilir aynı zamanlar. Sınırlı bir ufkun darlığını taşır orda yeşeren gelenek. Kökler insanı kendinden üstün, aşılmaz, durağan bir geleneğe bağlar. Ritüellerin kapalı, değişmez dünyasında hareketsiz kalmıştır insan. Nitekim "Teknik Yeniden Üretim Çağında Sanat Eseri"[5] adlı yazısında Benjamin, teknolojik ilerlemelerdeki özgürleştirici öğeleri çekip çıkartmış, hatta teknolojinin sanatta benzeri görülmemiş bir devrimi hazırladığını savunarak Frankfurt Okulu'nun diğer üyelerinden çok daha iyimser bir noktaya varmıştır. Benzer bir bi-

Nitekim, Robespierre için eski Roma, tarihin sürekliliğini paramparça ederek çekip çıkarttığı, şimdi'nin zamanı ile yüklü bir geçmiştir. Fransız Devrimi, eski Roma'nın yeniden doğuşu olarak görmüştü kendisini; onu hatırlayıp yardıma çağırmıştı, tıpkı modanın eski kılık kıyafeti yeniden canlandırması gibi. Modanın mahareti, geçmiş zaman ormanlarında avlanıp revaçtakini yakalayabilmektir. Ne var ki, geçmişe doğru bu büyük sıçrayış, kuralları hakim sınıfın koyduğu bir oyun alanında gerçekleşir. Oysa aynı hamle, tarihin sınırsız ufuklarında diyalektik bir nitelik kazanır; işte Marx da devrimi böyle anlıyordu.

XV.

Eylem anındaki devrimci sınıflara has bir özellik de, tarihin sürekliliğini parçalama bilincidir. Büyük Fransız Devrimi kendi takvimini de yaratmıştı. Her yeni takvimin ilk günü, tarih içinde zamanın akışını değiştiren bir makineye benzer. Bayram günlerinde gönülleri çelen ve bir an için duran zamanla birlikte yeni baştan yaşanan, aslında hep aynı gündür. Takvimlerin zamanı, saatlerin ölçtüğü zamandan farklıdır. Takvimler, son yüzyılda Avrupa'da en ufak bir izine bile rastlayamadığımız bir tarih bilincinin anıtlarıdır. Oysa Temmuz Devrimi sırasında gerçekleşen bir olay, o dönemde bu bilincin hâlâ yaşadığını gösteriyordu. Çatışmaların başladığı günün akşamı, Paris'in birçok mahallesinde saat kulelerine ateş açıldığı görüldü, birbirinden habersiz ve aynı anda. Görgü tanığı bir şair, biraz da kafiye aşkıyla, olayın anlamını yakalamıştı:

çimde, kimi zaman sanat eserini çevreleyen ve ona tekilliğini ve benzersizliğini veren hale'nin (aura) kaybolup gitmesine hüzünlenmiş, öte yanda başka yazılarında, bu yıkılışın kollektif bir kültürün temellerini attığını umutla savunmuştur. Benjamin'in geçmiş karşısındaki tavrı çelişkilidir ama bu geçmişin kendisinin içerdiği bir çelişkiden kaynaklanır. Ne geçmişin ikili karakteri ne de bizim geçmiş karşısındaki çelişik konumumuz, doğrusal bir zaman kavramı içinde kalındığı sürece anlaşılamaz.

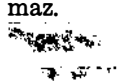

İster politik ister bilimsel olsun, insanlığın ve toplumun ilerlemesi üzerine kurulu her söylem, toplumun ve tarihin gelişimini karanlıktan aydınlığa, ilkellikten yetkinliğe, eksiklikten çoğalmaya, yoksulluktan zenginleşmeye, kısacası yokluktan varlığa doğru önceden belirlenmiş bir ilerleme olarak sunar. Kapitalizm, kendi mantığını açıklayan 'ilerleme' kavramını, bağrında onu yıkmayı aklından geçirenlerin de aklına sokmuş olsa gerek. Devrimi, bu durdurulmaz ve zaten gerçekleşmekte olan yetkinleşmenin bir parçası olmaya indirgeyen ilerleme söylemi, uzun yıllar Marksizm'in de gündeminde olmuştur. Benjamin, kurtuluş ve özgürlük için verilen mücadeleyi doğrusal bir zaman anlayışıyla ve ilerleme kavramıyla düşünmeyi reddederek insanlığın mutlu, zengin, çoğul ve aydınlık bir geleceğe doğru ilerlediğini varsayan ve her türlü çelişkiyi baştan dışlayan ütopyaların eleştirisine girişir. Benjamin için kurtuluş, ilerlemeden kesinkes farklı olarak, yalnızca yaşanmamış bir gelecek uğruna değil, yaşanmış ve eksilmiş bir geçmiş için de verilen bir mücadeledir. Devrim, bu eksilmelerin giderilmesi ve geçmişin özgürleştirici öğelerinin geri

Amma garip şey! Yeni Yeşualar, yaşamak için anı,
Durduramayınca başka türlü akıp giden zamanı,
Kurşunlamışlar kulelerdeki akrebi, yelkovanı.

XVI.

Bugünü bir geçiş süreci olarak değil, durdurulan zamanın saklı tutulduğu ve bizzat üstlenildiği bir an olarak kavramak, tarihsel materyalist için vazgeçilemez bir öneme sahiptir. Çünkü bu kavrayış, tam da onun kendisi için tarih yazmakta olduğu günün tanımını içerir. Historisizm, "ezeli ve ebedi" bir geçmiş vazeder; tarihsel materyalistin geçmişle ilişkisi ise, tekil ve benzersiz bir yaşantıdır. Tarihsel materyalist, historisizm batakhanesinde "evvel zaman içinde" diye maval okuyan fahişeyle düşüp kalkmayı başkalarına bırakır. Tarihin sürekliliğini parçalayabilme gücünü korur.

XVII.

Historisizm eninde sonunda evrensel tarihe varır. Materyalist tarih yazımının, yöntem açısından belki de en belirgin biçimde ayrıldığı anlayış, evrensel tarihtir. Kuramsal teçhizattan yoksundur bu anlayış; yöntemi bir yığma işleminden ibarettir, homojen ve boş zamanı doldurabilmek için olgu yığınları devşirir. Buna karşılık, materyalist tarih yazımının temel aldığı ilke kurucu niteliktedir. Düşünme, sadece düşüncelerin akıp gitmesi değildir, aynı zamanda akışın bir an durdurulup düşüncelere el konmasıdır. Akış halindeki düşünceler,

alınması çabasıdır aynı zamanda. **Bizde imrenme duygusu uyandıracak mutluluk, sadece solumuş olduğumuz havada vardır; bazı insanlarla konuşabilirdik, bazı kadınlar kendilerini bize verebilirlerdi, orda... Başka bir deyişle, mutluluk imgemiz ayrılmaz bir biçimde kurtarma ve kurtarılma imgemizle birliktedir.**

V.

Kartaca'yı yeniden canlandırma çabasının ne denli hüzne malolacağını çok az kişi takdir edebilir. (Flaubert) Nesnelci historisist tarih, tarihi bir olaylar zinciri, bir süreklilik olarak görür; doğrusal zaman kavramına göre bütünlük atfedilen tarihin ileri ve geri anları arasındaki neden-sonuç ilişkilerini kurmakla yetinir. Oysa bir süreklilik olarak tarih, yalnızca tarihin galiplerinin yer aldığı bir resmi geçittir; bir zafer alayıdır.

Tarih Felsefesi Üzerine Tezler'de yazılmak istenen tarih bir sürekliliğin tarihi değildir. Kopuşların, süreklilik kazanamamış olanın tarihidir; tarih boyunca yenilenlerin birbirinden ayrı düşmüş geleneklerini kader birliği etmeye zorlayan bir tarihtir. Süreklilik görüntüsü parçalanmış bir tarihin yıkıntıları arasında unutulmaya yüz tutan başka bir dünyanın peşine düşer. Bu bir özgürlük arkeolojisidir. Nesnelci bir tarihten ya da bir iktidar arkeolojisinden önemli bir farkı vardır; nesnesini her an kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Her an, peşine düşülenin artık yaşamadığını ya da kendini bugüne teslim etmediğini bulabilir. Benjamin, nesnelci tarihin bilimsel garantili iyimserliğinden burada ayrılır; bakışlarını, ilerlemeci bilimin soğuk bir kararlılıkla gözden kaçırdığı

birdenbire kesintiye uğrayıp bir yıldız kümesi gibi birbirine sokulur, bir yoğunlaşmada karar kılar; gerilimlere gebe bu kümelenişin geçirdiği şiddetli sarsıntıyla, düşünce bir monada dönüşür. Tarihsel materyalist, ancak bir monad olarak karşısına koyduğu tarih konularını ele alabilir. Düşüncenin bu yapılanışı içinde, gidişatın Mesiyanik bir müdahaleyle durduruluşunun işaretini yakalar, başka bir deyişle, baskı altındaki geçmiş uğruna verilen devrimci mücadele için bir başarı imkânı görür. Belli bir dönemi tarihin homojen akışından kopartıp almak için değerlendirir bu imkânı; böylece o dönemden belli bir hayatı, tüm bir ömürden de bir yapıtı çekip çıkartır. Bu yöntem sayesinde yapıtın içinde tüm bir ömür, ömrün içinde dönem, dönemin içinde tüm tarih akışı hem korunmuş hem de yadsınarak aşılmış olur. Tarihsel kavrayışla olgunlaşan besleyici meyvenin nadide ama tatsız tohumudur zaman.

XVIII.

"Homo sapiens'*in elli bin yıldan ibaret tarihi" diyor çağdaş bir biyolog, "organik hayatın yeryüzündeki tarihiyle karşılaştırıldığında, yirmi dört saatlik bir günün ancak son iki saniyesi kadar bir yer tutar. Tüm uygarlık tarihi ise, bu ölçekte, sadece son saatin son saniyesinin beşte birini kaplar." Mesiyanik zamanın bir modeli olarak, tüm insanlık tarihini muazzam bir küçültmeyle içinde taşıyan şimdi'nin zamanı, tamı tamına insanlık tarihinin evrendeki yerine denk düşer.*

ya da kayıtsız kaldığı yere çevirir.

VI.

Her şey hakkında son derece bilimsel olma kararlılığı, yoksa kötümserlikten duyulan bir korku, bir kaçış mı? (Friedrich Nietzsche, "Bir Özeleştiri Denemesi", **Trajedinin Doğuşu**) Marx'ın, devrimi yaşayanların ayaklanması olarak dile getiren ölüm-hayat karşıtlığı üzerine kurulu metaforları dünyevi ve popüler bir söylemin izlerini taşır. Benjamin'in yeniden diriliş imgesi etrafında gelişen kurtuluş düşüncesi ise oldukça farklı bir kaynaktan, dinsel bir söylemden beslenir. Mesiyanizm, Benjamin'in geçmiş-merkezli düşüncesini hem önemli ölçüde etkilemiş, hem de bir imge deposu olarak ona ifade imkânı sağlamıştır. Hayal kırıklıklarının ve yenilgilerin birbiri ardına sıralandığı, Marksizmin bunlarla dolu bir tarih kazandığı bir dönemde Benjamin'in Marx kadar hayat dolu ya da dünyevi kalabilmesi için, belki de o tarihi silip yeni baştan başlaması gerekirdi. Nitekim aynı dönemde bunun yapıldığına da tanık olmuştur: **Sadece otuz yıl gibi bir sürede, Sosyal Demokrasi, Blanqui'nin bir önceki yüzyılı yerinden oynatan adını hafızalardan silmeyi nerdeyse başardı.** Ve unutulma sırası bu kez devrim düşüncesinin kendisindedir: **Bırakalım ölüleri ölüler gömsün!**

Tarih Felsefesi Üzerine Tezler'de geliştirilen düşünce, dünyevi bir tarih ya da politika anlayışından çok, tefekküre ve teolojiye yakındır. Benjamin'in bu tavrı, Aydınlanma döneminden bu yana Batı düşüncesine hakim olan ve Marksizmi de önemli ölçüde etkileyen bir toplum ve bilim anlayışına yönelen eleştirel bir tepkidir; tarih-

A.

Historisizm, tarihin çeşitli anları arasında bir nedensellik ilişkisi kurmakla yetinir. Ama bir neden oluşturmak, hiçbir olguyu tarihsel kılmaya yetmez. Bir olgu, ancak binlerce yıl uzağındaki olaylarla birlikte tarihsellik kazanır. Bundan yola çıkan tarihçi, olaylar dizisini tespih çeker gibi peşpeşe sıralamaktan vazgeçecektir. Bunun yerine, yaşadığı dönemin, diğerlerinden kesinlikle ayırdedilen başka bir dönemle oluşturduğu yakınlaşmanın farkına varır. Böylece kurulan bugün kavramı, içinde Mesiyanik zaman kıvılcımlarının uçuştuğu "şimdi'nin zamanı"dır.

B.

Zamanın nelere gebe olduğunu keşfetmeye çalışan kâhinler, onu ne homojen ne de boş bir şey olarak görmezler. Bunu düşündüğümüzde, hatırlayış anında geçmiş zamanla kurulan ilişkinin de tıpkı böyle bir yaşantı olacağını anlayabiliriz belki. Yahudilere kehanetin yasaklandığı bilinir. Buna karşılık, Tevrat ve dualar, onları geçmişe dönmeye, hatırlayışa sevkeder. Bu yüzden, kâhinlerden medet umanların kapıldığı gelecek büyüsü onlar için bozulmuştur. Ama bu, Yahudilerin, geleceği homojen ve boş bir zaman olarak gördükleri anlamına gelmez. Çünkü zamanın her saniyesi, Mesih'in açıp girebileceği dar bir kapıdır.

Benjamin'in *Illuminations* (der. Hannah Arendt, Harcourt, Brace and World, 1968) adlı kitabındaki İngilizce metinden,

sel materyalizmi bilimci bir bakıştan arındırma çabasının bir ifadesidir. Ancak ateizmine rağmen Benjamin'in teolojik bir çerçevede kalmasının, dünyevi ve gerçek bir kurtarıcı yerine Mesih'ten, dünyevi bir kurtuluş yerine Hüküm Günü'nden söz etmesinin bunun ötesinde bir anlamı vardır. Benjamin'in düşüncesinde Mesih, doğrudan gönderme yapılamayan ancak yokluğu hissedilen bir kurtarıcının metaforudur. Bir eksikliğin metaforudur. Kurtuluş fikrinden vazgeçmemekte direnişin, öte yanda ise gerçek bir kurtarıcının yokluğu karşısında duyulan eksikliğin. Yitirilen devrimci ihtimalleri geri almaya çalışan tüm militan tonuna rağmen **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'e bu eksikliğin, bu yokluğun gölgesi düşmüştür. Benjamin, iyimser bir gelecek beklentisinin, ilerleme imanının, ayak uydurma politikalarının oldukça uzağında, tarihin çatlaklarına tutunan bir kurtuluş imgesini geri almaya alışırken, belki de hiçbir zaman bütünüyle onarılamayacak, yeri tam doldurulamayacak olan bir eksikliğin peşine düşer. Benjamin'in nostaljisinin ve hüznünün kaynağı budur.

VII.

Gülme, insanı binlerce yıl boyunca geliştirdiği korkudan: kutsal olandan, yasaklamalardan, geçmişten, iktidardan duyduğu korkulardan kurtarır. (Mikhail Bakhtin, Rabelais ve Dünyası) Marksizme hakim olan duygu nedense hep hüzündür. Mizah ve gülmek Marksist geleneğe —özellikle **Marx** sonrası Marksizmine— oldukça yabancı kalmıştır.[6] Tarih'e duyulan güvene ve iyimser gelecek tahlillerine rağmen, genellikle Marksist gelenek içinde, bu bakışla pek de bağdaşmayan bir ağırbaşlılık, küskün-

Zur Kritik der Gewalt und andere Aufsaetze (Suhrkamp Verlag, 1981) adlı kitabındaki Almancasıyla karşılaştırılarak Nurdan Gürbilek ve Nusret Erem tarafından çevrildi.

lük ve kasvet hakim olagelmiştir. Bu bir ölçüde, bilimselliğin illa ciddiyet gerektirdiği kanısından, biraz da karşı konulan bir dünyadan mümkün olduğunca uzak durma isteğinden, bir tür çilecilikten beslenmiştir. Ama tüm bu nedenlerin ötesinde, Aristo'dan bu yana filozoflar, düşünürler, aydınlar her nedense trajediye daha yakın hissetmişlerdir kendilerini. Yalnızca edebi bir tür olarak değil, çatışmaları ifade ediş tarzı olarak da trajedi daha saygın bir tür olmuştur. Bu Marksist düşünce için de geçerlidir. Eagleton'ın da vurguladığı gibi, trajedi kuramı üzerine birçok Marksist inceleme olmasına rağmen, komediyle ilgilenen Marksist düşünür sayısı oldukça azdır. Komedi, Marksist düşünce içinde de ikinci sınıf bir tür olmaktan kurtulamamıştır. Bu belki de Marx sonrası Marksizminin henüz çözemediği bir çelişkiye işaret eder: Marksizm kalabalıkları çağıran bir teori olduğu halde, komedinin dayandığı daha popüler, daha kaba parodi ve mizah Marksist düşünürlerin çoğunlukla uzağında kalmıştır. Elbette bu saf bir tercih değildir. Ama yine de Eski Yunan'dan bu yana trajedi, esas olarak, kalabalıkların uzağına düşmüş ya da gözden düşmüş soyluların çatışmalarını ele alagelmiştir.

Düşünce için gülmekten daha iyi bir başlangıç olamaz; genellikle diaframın spazmları ruhun spazmlarından daha çok imkân tanır düşünceye. Benjamin "Üretici Olarak Yazar"[7] adlı yazısında Brecht'in tiyatrosuna ilişkin olarak söyler bunları; **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'de hüznü gönül tembelliğine, atalete yakın bulur. Erich Kästner'in şiirleri üzerine yazdığı bir eleştiride[8] hüznün hep "kabızlıkla" birlikte gittiğini söyleyecek kadar ileri gider. Ne var ki hü-

zün, ruhun spazmları ve trajedi hep daha yakınında olmuştur Benjamin'in. Sanki Benjamin, çelişkilerle dolu bir dünya karşısında arkadaşı Brecht gibi gülmek istemiş ama gülememiştir.

Mikhail Bakhtin, Benjamin ile aynı dönemde ama Benjamin'in biraz uzağında, Rusya'da yaşamış bir düşünür.[9] Marksist gelenek içinde mizahı, gülmeyi, komik olanı muhalefetin merkezine yerleştiren belki de tek düşünür. Bakhtin, Rabelais'den yola çıkarak resmiyet ve ciddiyetle örülü bir iktidar karşısına kahkahayı, ortodoks kural ve yasaklara karşı bedenin özgürleşmesini, dünyanın acılarına bir öteki dünya hayaliyle katlanmanın karşısına dünyeviliği koymuştur. Bakhtin için kahkaha ve şenlik, iktidara karşı halkın elindeki en önemli özgürlük silahıdır.

Tarih Felsefesi Üzerine Tezler ile Bakhtin'in **Rabelais ve Dünyası** aynı yıl yazılmış. Ancak Benjamin ile Bakhtin arasında belirgin bir duygu farkı var.[10] Benjamin'in düşüncesi şenlikli bir kutlamanın oldukça uzağındadır. Gelecek güzel günler adına geçmişin yok olup gitmesi karşısında hüzünlenen, öfke ve dehşete kapılan, bizden önce ezilmiş kuşakların öcünü almak için ezik bir geçmişi unutmamakta direnen bir düşünce. Ve çoğu kez kötümser bir noktadan yola çıkar; dünyayı batan bir geminin sulara gömülmek üzere olan seren direğinin tepesinden izler, kurtuluşu ancak oradan görebilir.

İçinde yaşadığımız dünyada kurtuluşun acil gerekliliği ile neredeyse imkânsızlığı; bir kurtarıcıya duyulan ihtiyaç ile onun yokluğu arasındaki çelişki trajedinin kaynağıdır şüphesiz. Öte yanda, 'amaçlanan' ile 'gerçekler' arasındaki bu

uyuşmazlık komediyi de besler; parodik bir bakışa olan ihtiyacımızı aynı ölçüde arttırır. İşte Bakhtin' de ve bir ölçüde Brecht'te olan, öte yanda genel olarak Marksist gelenek kadar Benjamin'e de yabancı kalmış olan şey, bu bakıştır. Sanki Benjamin, tüm toplumu hükmü altına alan bir otoritenin onayıyla mümkün olabilecek bir şenlikten ve ancak ona taviz vererek gerçekleşebilecek bir güleryüzlülükten uzak kalmaya çalışmış, yenik düşmüş acılarla dolu bir geçmişi unutturmaya çalışan güleryüzlü bir gelecek imajı karşısında radikalliğini koruyabilmek için, hayatında olduğu gibi düşüncesinde de ruhun spazmlarını diaframın spazmlarına tercih etmiştir.

VIII.

Bir halka içinde dansetmek büyüleyicidir. Bu halka, insanoğlunun binlerce yıllık hafızasından bize seslenir. (Milan Kundera, **Gülüşün ve Unutuşun Kitabı**) Bakhtin'in söz ettiği şenlik Ortaçağ'ın şenliğidir. Kendiliğinden ve popülerdir; kalabalıkların şenliğidir. Yine Bakhtin'in sözünü ettiği gülme, öznel ya da bireysel değil, kolektif bir bilinçtir. Karnavalların, pazar yerlerinin bilincidir. Kapitalizm, insanı doğaüstüne ve kutsal olana mahkûm eden geleneklerle birlikte, halkın bu güçlerin parodisini yaptığı, iktidarı kısa bir süre için de olsa askıya aldığı bu popüler mizah geleneğini de tarihin gerilerine itmiş, bizden uzaklaştırmıştır. Nitekim Bakhtin şenlik kavramını, yazdığı yıllar ve yaşadığı toplumdan değil, gerilere itilmiş bir geçmişten bulup çıkarmış, sahiplenmiştir.

Kapitalizm şenliği ya unutturmuştur ya da kapitalizmin şenlikleri

unutuşlar üzerinde yükselir Ortaçağ'dan farklı olarak döngüsel değil doğrusal bir zamanı temel alan kapitalizm, tekrarı, geri dönüşü, hatırlayışı olmayan bu zamanı tüm toplum düzeyinde de yaygınlaştırmaya çalışır. Şenliği kollektif bir bilinç ve ortak hafıza üzerinde yükselen bir kutlama olmaktan çıkararak sahte bir çoğulluk ve kitleselliğin yaşandığı güdümlü bir kutlamaya dönüştürür. Kapitalizmin endüstrileşmiş şenlikleri gülmeyi yıkıcı içeriğinden boşaltarak unutuşun, kayıtsızlığın, kabullenişin parçası olmaya zorlar.

Bakhtin, şenliği —iktidarın onayıyla ve kısa bir süre için de olsa— ütopik özgürlüğün yaşandığı bir yer olduğu için savunur; insanlar, öteki dünyadaki cennetle alay ederken, cenneti bu dünyada yaşamanın yollarını ararlar. Öte yandan çağdaş Marksizmin bu denli trajediye yakın oluşunun bir nedeni de burda yatar; ufuk kaybı ve geleceksizlik çoğul bir şenliği imkânsız kılar. Ve bu ufuk kaybı, ayrılmaz bir biçimde, bir hafıza kaybıyla birlikte ve onun üzerinde yükselmiştir. **Bir halka içinde dansetmek büyüleyicidir. Bu halka insanoğlunun binlerce yıllık hafızasından bize seslenir.** Benjamin'in geçmişin yıkıntıları arasında aradığı, silinip gitme tehlikesiyle karşı karşıya olan bu hafızadır. Bir halkaya büyüleyiciliğini, çoğulluğunu, yıkıcılığını veren budur. Şenliği bir eğlence endüstrisi olmaktan çıkaracak, gelecek düşüncesini kabulleniş ve kayıtsızlıktan, safdillik ve acımasızlıktan arındıracak olan da budur. Bu hafıza hiçbir zaman tam olarak canlandırılamayacak, bir halkada dansetmenin büyüleyiciliği ile halkadan ayrılanların bıraktığı eksiklik duygusu arasındaki çelişki belki de hiçbir zaman bütünüyle giderilemeyecektir. Benjamin, bu çeliş-

kiye kayıtsız kalmadan bir gelecek tasarlamaya çalışır. Nitekim bu, geçmişle tüm bağlarını koparan yepyeni bir toplum ideali değildir; tarihin kesintisiz anlatısının parçalandığı ve tutsak edilmiş, bastırılmış, unutulmak üzere olan bir geçmişin ayaklandığı ve yeni bir bütün içinde çoğaldığı bir gelecektir. Başka bir deyişle, **mutluluk imgemiz ayrılmaz bir biçimde kurtarma ve kurtarılma imgemizle birliktedir. Tarihin ilgi konusu olan geçmiş imgemiz için de böyledir bu.**

Geçmiş ve gelecek değişik düşünce sistemleri arasında sanki paylaşılmıştır. Bu paylaşımda geçmiş, gerici ve totaliter düşünce sistemlerine terkedilmiştir. Benjamin, geçmişe olan ilgiyi devrimci düşüncenin kurucu unsurlarından biri haline getirerek bu paylaşımın kurallarını bozmaya çalışıyor. Geçmişi kurtarmak! Ne var ki bu Benjamin için hiçbir zaman, daha önce yaşanılan ya da yaşanıldığı varsayılan ideal ve yüceltilmiş bir duruma geri dönmek değildir. Bu bir geri dönüş değil, bir geri alma mücadelesidir. Geçmişin muhafaza edilmesini değil, arındırılmasını içerir; geçmişin özgürleştirici öğelerini içinde yer almış oldukları otoriter bağlamdan çekip çıkartmayı içerir. Ufuk kaybını hafıza kaybıyla birlikte yaşayan, eksilerek yaşayan bizlerin de geri almamız, otoriter bağlamlarından arındırarak geri almamız gereken unutmak üzere olduğumuz bir geçmişimiz var arkamızda.

NOTLAR:

1. *Kaynak göstermeden koyu harflerle verdiğim bütün bölümleri Benjamin'in "Tarih Felsefesi Üzerine Tezler"inden aldım. Kullandığım çeviri,* Akıntıya Karşı*'nın bu dizisinde yayımlanan çeviri. Diğer alıntıların kaynağını yazı içinde belirttim.*

2. *Benjamin'i 'tutuculuk'la eleştirenlerden biri de Jürgen Habermas. Habermas, Benjamin'in sanat eleştirisinin "nesnesiyle eleştirel değil tutucu bir ilişki içinde olduğunu" savunur: "Bewusstmachende oder rettende Kritik -die Aktualität Walter Benjamins",* Zur Aktualität Walter Benjamins, *der. S. Unseld, 1972; İngilizce olarak* New German Critique*'in 17. sayısında (1979 İlkbahar -Benjamin özel sayısı) yayımlandı.*

3. *Darko Suvin* The Minnesota Review'*da (sayısını tüm aramalarıma rağmen bulamadım, 80'li yıllara ait) yayımlanan "Transubstantiation of Production and Creation: Metamorphic Imagery in the* Grundrisse" *adlı incelemesinde,* Grundrisse'*i bir hayal ürünü olarak (yanlış anlaşılmasın, yani tarihsel olarak biçimlenmiş bir imgelemi ve dili yansıtan semantik bir ürün olarak) ele alıyor. Sermayenin, emeğin "hayat verici özünü emme"si etrafında gelişen bir metaforlar dünyasından yola çıkarak Marx'ın düşüncesini, Gotik hikayeler ve korku fantezileri gibi birçok başka anlatım türünü de besleyen oldukça eskilere uzanan popüler ve plebyen bir geleneğe bağlıyor.*

4. *Walter Benjamin, "The Storyteller",* Illuminations, *der. Hannah Arendt, 1973.*

5. *"The Work of Art in the Age of Mechanical Reproduction",* Illuminations, *T ü r k ç e s i "Tekniğin Olanaklarıyla Çoğaltılabildiği Çağda Sanat Yapıtı" adıyla* Oluşum *dergisinin Şubat 1981 (40) ve Mayıs 1981 (43) sayılarında yayımlandı.*

6. *Terry Eagleton'ın bir bölümü Benjamin üzerine olan* Walter Benjamin ya da Devrimci Eleştiriye Doğru *adlı kitabının "Karnaval ve Komedi: Bakhtin ve Brecht" adlı bölümü, Marksizmin hüzünle ilişkisine değinen, ve Marksist gelenekte eksik kalan mizah boyutu üzerinde duran güzel bir bölüm;* Walter Benjamin or Towards a Revolutionary Criticism, *NLB, 1981.*

7. *"The Author as Producer",* Reflections, *der. Peter Demetz, 1978; Türkçesi Benjamin'in yazılarından derlenen* Brecht'i Anlamak *adlı kitabın içinde yayımlandı; Metis Yayınları, 1984.*

8. *"Left-Wing M e l a n c h o l y",* Screen, *2, 1974 yaz sayısı.*

9. *Bakhtin'in* Rabelais ve Dünyası *adlı kitabının "Gülme ve Özgürlük" adlı bölümü* Akıntıya Karşı Tartışma Dizisi 1' *de yayımlandı.*

10. *Bu bölümü, Bülent Somay'ın muhalefetin duygusunu tartıştığı ve* Akıntıya Karşı Tartışma Dizisi 1'*de yayımlanan "Muhalif Söylemin Şenlikleşmesi" adlı yazısını düşünerek yazdım. Bülent'in kaygılarına katılmakla birlikte, Benjamin'in tasalı bakışları beni etkilemiş olacak, şenlik fikrini başka boyutlarıyla düşünmek ve bu kavramın içini doldurabilmek için ihtiyacımız olan başka kavramları da tartışmak istedim.*

Stella Ovadia

Tarih Bilincinin Feministler İçin Gerekliliği

Bu dizide "Feminist Tarih: Yenik Düşmüşlerin Bakış Açısı İçin Notlar" adlı yazısıyla yer alan Heleni Varikas Yunanlı, feminist, tarihçi bir kadın. Uzun zaman Devrimci Marksist hareketin militanı olmuş, yönetici kademede görev almış. Yunan cuntasının düşmesinden sonra ise yükselen Yunan Kadın Kurtuluş Hareketi'nin başlamasında etkin olmuş, oluşturulan feminist yayınevi kollektifinin içinde yer almış.

Heleni Varikas'ın "Güncel Feminizmin Sorunları" (*Les Temps Modernes,* Yunanistan özel sayısı, Kasım 1985), "Kadınlarda Parya Bilinci" (*Praxis International,* Kadın özel sayısı) başlıklı makaleleri yayımlandı. Ayrıca Malraux, Bataille ve Troçki'den Yunanca'ya çevirileri var. Şimdi Paris'te "19. yüzyılın Sonunda Yunanistan'da Feminist Bilincin Doğuşu" üzerine doktora tezini bitiriyor ve Feminist Ansiklopedinin çalışmalarına katılıyor.

Çevirdiğimiz makalesi* yeni feminist hareketin dünyaya, bilimlere ve her türlü değere kadın açısından bakmak iddiasının tarih bilimine uygulanmasının yetkin bir örneği. Herşeyi yeni baştan düşünmek vaktinin geldiğini müjdeliyor bu yazı.

Yeni feminist hareket, kadın erkek ilişkisinin bir toplumsal ilişki olduğunu, insanla ilgili herşeyin kadın kategorisini içeriyormuş gibi yaparak aslında gözardı ettiğini *düşünmeyi* mümkün kıldı; tüm insan bilimlerini derinden sarsarak yeni yöntemler ve nesnelerine yeni tanımlar arama zorunluluğu getir-

di. Bu bakış açısı "müspet bilimler"le uğraşan kadınları da alanlarını gözden geçirmeye itti. Erkek açısından algılanmış olan gerçekliğin tüm insanlık adınaymış gibi dillendirilmiş olduğunun açık edilmesi tüm bilimlerin "nesnel"liğini sorgulamayı getirdi.

Bugünkü feminizm, hak eşitliği ya da kısmi feminist taleplerin ötesinde, düşüncenin —devrimci de olsa— en kutsal konsensuslarını yıkan bir bilinç çıkarıyor ortaya. Heleni Varikas'a göre bu bilinç, adı konmamış ve kabul edilmemiş olduğu kadar eskiye uzanan bir baskıyı ortadan kaldırmayı amaçlar, bunun için de egemenlik ilişkileri üzerine bina edilmiş sosyal bilimlerin değerleriyle tüm insanların değil de yalnızca erkeklerin arayışlarını yüklenen kurtuluş projelerinin ve devrimci ideallerin sahte evrenselliğini sorgular.

Bu sorgulama kadın kurtuluş hareketinin devrimci bir gizilgüç (potansiyalite) taşıyan bir aşamaya yeniden girdiğinin kanıtı. Çünkü sorgulanan sadece eşitsizlikler, haksızlıklar değil, bunların ileri sürülen nedenleridir. Ve bu arayış aslında yeni değildir. Feminist hareketin geçmişte varolan fakat unutturulmuş bir geleneğidir neden aramak. Günümüzde de kadınların ezilmişliğinin özgüllüğünden hareket etmek, kadınları cins kategorilerine toplumbilimsel bir boyut vermeye götürdü. Bu da cins kategorilerini aynı toplumsal sistemin birbirine bağlı öğeleri olarak düşünmeyi, yani *cinsler arasında* egemenlik, eşitsizlik vs. içeren *ilişkilerin* varlığını her toplumsal oluşumun *düzenleyici ilkelerinden biri* olarak kabul etmeyi getirdi. Araştırma nesnesi "kadının toplumdaki özgül yeri"nden cinsler arası ilişkilere kaydı.

Kadın kurtuluş hareketi her kurtuluş hareketi gibi uzun vadeli ve çeşitli aşamaları birbirini tamamlayan

bir hareket. Bilinçlenmenin, en çarpıcı eylemlere neden olan aşamasının, yerini daha derin ve kökten bir araştırmaya bırakmış olması kimseyi yanıltmasın: davranışların çağdaş doğrulamaları olan "bilimler"in sorgulanması meyvelerini ancak zaman içinde verebilir, ve ancak o zaman isyankâr kadının bilinci devrimci boyutuna ulaşabilir. Bizim açımızdan Heleni Varikas'ın yazısı, kadınların "cinslerinin toplumsal bilinci"ne varmalarında, yani köktenci bir bilincin doğmasında, geçmişi yeniden gözden geçirmenin ve geçmişimizle bağlarımızı yeniden kurmamızın gereğini vurguladığı için önemli.

* *1984'te Michigan Ann Arbor Üniversitesi'nde verdiği bir konferansın metni.*

Heleni Varikas

Feminist Tarih: Yenik Düşmüşlerin Bakış Açısı İçin Notlar

"Yeniden-gözden geçirme —geriye bakış, yeni gözlerle görme, eski bir metne yeni bir eleştirel yönelimle yaklaşma— bizim için kültür tarihinin bir bölümü olmanın ötesinde bir anlam taşır: bu bir ölüm kalım savaşıdır."
Adrienne Rich, When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision

"...KURTARICI KADININ SÖZÜ TAM ANLAMIYLA İSYAN ETTİRİCİ OLACAK, çünkü en geniş kapsamlı sözü geliştirecek ve dolayısıyla bu, her tabiatı, her iradeyi en iyi biçimde tatmin edecektir."
Claire DéMar, Ma Loi d'Avenir

Kadınların Tarih'e giderek artan ilgisinin kaynağında, feminist bilinçlenme süreci, bir cins olarak —Doğa adına— ezilmiş bir toplumsal kategoriye ait olma duygusu yatar.[1] Zamanı yeniden ama bu kez "ters yönde"[2] katediş, önceden görülmüş olmakla birlikte şimdi tanınmaz hale gelen manzaralar boyunca yinelenen bu yolculuk, gerçekliği ve değişmez karakterini uzlaşma kabul etmez ve köktenci bir biçimde sorgulamamız için şarttır. Birçok toplumsal oluşum ve grubun bizden önce yaptığı ve insanlık üstünde baskı sürdükçe başkalarının da yapmaya devam edeceği gibi, bizler de geçmişi, Tarih'ini yeni erkek kahramanlıklarıyla zenginleştirmek isteyen tarihçinin soğuk 'bilimsel' bakışından kaçmış bir kadın dayanışmasının yeryüzünden geçişinin izlerini bulmak için inceliyoruz; bu dayanışma, sihirli bir değnek değmişçesine, bizim 'duygudaş' ve destekleyici bakışlarımızın önünde beliriverir. Kadınların kaygılarını ve aşağılanmalarını, özlemlerini

ve direnmelerini anlatıp, özellikle de ezeli ve ebedi Kadının homojen perdesini yırtarak kadın varoluşlarının ve yazgılarının çeşitliliğini güncelleştirmek, geçmişi, bizi bütünün kapsamına alacak biçimde yeniden-okumaktır; insan etkinliğinin zeminini oluşturan gündelikle sıradanlığın donuk evreninden doğmuş, **başka** bir dünyada askıda ve köksüz olmanın yabancılaştırıcı duygusundan kurtulmaktır. Bu, Lucien Goldmann'ın terimleriyle söyleyelim, "şimdi sürdürdüğümüz ve gelecekte de başkalarının (kadınların) sürdürecekleri, bizi aşan bir bütünün parçası olma bilinci"[3] ile silahlanmamızdır.

Bu, erkek kahramanlıklarının yanına kadın kahramanlıklarını koymayı amaçlayan basit bir meşrulaştırma girişimi değildir. Çünkü —varlığının bilincine varmakta olan bütün toplumsal, ulusal ya da etnik kategoriler için olduğu gibi kaçınılmaz olsa bile— böyle bir yaklaşım toplumca kabullenilmiş her ezilmişliğe bir öz yakıştıran mit, korku ve fantazmları dağıtmaya yetmez. Dahası ve özellikle bu şekilde bir ekleme yapmak Tarihin kurallarını ve değer sistemini baştan kabul etmek olur ki, bu Tarihin ele aldığı alanlar "(tarihçiler kendilerine) yeni alanlar katsalar da, erkeklerin eylem ve iktidar alanlarından ibarettir. İktisat Tarihi üretken olmayan kadını tanımaz. Toplumsal Tarih sınıflara ayrıcalık tanır ve cinsleri gözardı eder. Kültürel ya da 'zihinsel' Tarihin nesnesi olan İnsanoğlu, tıpkı insanlık gibi cinsiyetsiz bir varlıktır."[4] Bu çeşitli dışlamalar, insanlığın geçmişindeki bazı alanlar konusunda bu mutlak hafıza kaybı, aslında **niteliksel**dir. Varolan gerçeğin kadir-i mutlak modeli üzerine kurulan bu tarihsel evrene kadınları 'eklemek' olanaksızdır; bu model kavramsal ve analitik donanımını, neyin önemli neyin kayda değer olduğuna dair ölçütlerini bu tarihsel evrenden alır. Kadınları tarihe iade etmek, **"Tarih'i düşünme" nin biçimlerini yıkmaktır.** Tarihin bizzat tanımı üzerinde savaş vermek ve bu yolla, bizi çevreleyen gerçekliğin bilincini yıkmaktır. Yol yorucu

ve dolambaçlıdır; kimi kez çok daha incelikli ve isteyerek seçtiğimizi sandığımız ölçüde de tehlikeli yeni tür dışlanmalara götürür. Bize erkek-merkezci bilim tarafından ihsan edilmiş ve içinde, kendimizi, tarihin ve gerçekliğin ikiye bölünmüş anlayışını yeniden üretmek zorunda hissettiğimiz ünlü "feminist araştırmalar"ın altın yaldızlı gettosunda durum çoğunlukla böyledir. Cinsel yönden sınırlandırılmış bir alanda kalmaya razı olduğumuz sürece; bu ikiye bölünmüşlüğü kabullendiğimiz ve kendi ezilmişliğimizin incelenmesini insan ilişkilerinin yeni bir eleştirel kuramına dönüştürmekten kaçındığımız sürece; yeni ölçütler, yeni değerler kabul ettirmek (tuhaf yaratıklara özgü değil de evrensel değerler), geçmişi anlamak ve şimdiye müdahele etmek için gerekli **evrensel** araçları dayatmak için mücadele etmediğimiz sürece iki kat dışlanırız. Çünkü Tarih'i (insanların **yazdığı** tarihi) erkek-merkezci olmakla suçluyorsak, bu, onun tarihi (insanların **yaptığı** tarihi) sakatlanmış ve tek boyutlu olarak kavramasından; **insan topluluğunun bütününün evrimi** olarak görmemesinden dolayıdır. Çünkü ne kadınsız bir topluluk vardır, ne de bütün diğer kategorilerle ilişki dışında herhangi bir insan kategorisinin **kendinde** tarihi. Ve böyle yazılmış bir Tarih, bizi **kadınlar olarak**, üzerimizdeki baskılara daha etkili biçimde direnmemizi sağlayacak kollektif bir hafızadan nasıl yoksun bıraktıysa, gereksinmeleri ve mutluluk özlemi salt cinsellik boyutuyla tanımlanmayan **insanlar olarak** da, varlığımızın tarihsel bilincinden aynı ölçüde yoksun bıraktı.

Varlığını sürdürebilmek için, üzerinde yaşayanların enerji, istek ve düşlerini parçalamak zorunda olan bir dünyada, varlığımızın birbiriyle çatışır hale gelmiş bu iki boyutu (cinsel ve insani), bölünmüş kimliğimizin[5] en trajik yönünü oluşturur. Erkekliğin evrensel olduğunu varsayan bir kültür tarafından dayatılan bu çatışma, mücadelemizin yıkıcı dinamizmini felce uğratır ve gündelik şizofrenimizi oluşturan katlanılmış ikilem-

leri doğurur; bizim eşitlik talebimizi, rekabetçi ve niceliksel ideallerle dolu erkek dünyasının zavallı ayrıcalıkları için bir yarışa çevirir; başka bir öznelliğin en küçük tezahürünü bile toplumsal bir hastalığa dönüştürür; en küçük manevi ve niteliksel değer arayışımızı birer sömürü aracı ve zaaf kılığına sokar; insanlığın yarısını, hatta belki de çoğunluğunu oluşturan biz kadınları azınlık psikolojisine iter; bu patriarkal barbarlığa kurban edilmemek için bizi ayrılıkçılığın teorisini yapmaya zorlar. Ve nihayet, bizleri, üzerimizdeki çeşitli baskılar arasında bir 'seçim yapmak' zorunda bırakır, başkaldırımızı tüm baskıların reddi olan paradigmatik içeriğinden soyutlar ve ufkumuzdaki mutlak özgürlük tasarımını, yani "...insanlık kimliğine duyulan isteği ve insanların kendilerini insanlık imgesiyle uyum içinde, görme özlemini..."[6] örterek bu başkaldırıyı parçalar ve sakatlar.

Oysa, bu kimlik isteği bizi, tam da, ikilemler ve ikiye bölünmüşlüklerin ötesinde, ihtiyaçlarımızı teori ve pratiğimizin indirgenemez temelini oluşturabilecek çok boyutlu ve özgün bir bütün içinde uyumla kaynaştırmaya çağırmaktadır. Böyle bakıldığında Tarih, bizim için, tepeden tırnağa bir yeniden-bakış (re-vizyon) ve insanların eylem ve ilişkilerini otantik bir topluluğa, gerçekten kollektif bir 'biz'e kıyasla ele alıp değerlendirecek yeni ve bu kez eksiksiz bir hümanizmanın kaynağı olur. Ve bu otantik topluluk **insanlık** mefhumunun yeniden tanımlanmasını gündeme getirebilecek, bağrındaki bireysel, cinsel, ırksal ya da kültürel farkların —önceden tasarlanmış bir modelin sevimli sapmaları olarak değil de— insan varlığını zeginleştiren, onu bizzat oluşturan öğeler olarak sonsuza kadar serpilip gelişebileceği bir topluluk olacaktır.

Bu bağlamda feminist Tarih yeni bir bilim alanından çok **geçmişi bütünüyle sorgulamak için bir metodoloji,**[7] büyük olayların göz kamaştırıcılığının ötesinde, bu olayları gündelik yeknesak

hayatın gölgesinde hazırlayan (meçhul ya da meşhur) kadın ve erkeklerin varoluşlarını biçimlendiren, mücadelelerine ruh veren, mutluluklarını oluşturan, başarısızlıklarına neden olan karmaşık unsurları kavramak için, bakışımızın bu hayatlara nüfuz edebilmesini sağlayacak bir görüş açısı haline gelir. Bu, evrenselliğiyle donatılmış olarak, en köktenci toplumsal Tarihler'in dokunulmaz mutabakatının (konsensus) gerisinde gizlenen rahatsız edici soruları sormaya; çeşitli sınıf, kategori ve gruplaşmaların konumlarını nasıl yükselttiklerini, insanlık onurunun kazanılmasında ve barbarlıktaki paylarının ne olduğunu anlamak için geçmişin büyük anlarını ve dönemleştirmelerini "ilişkisel"[8] olarak yeniden incelemeye cüret eden re-vizyonist (yeniden-bakan) bir görüş açısıdır. Burada söz konusu olan, kültürel mirası tümüyle reddetmek değil, bu mirası sürekli uyanık bir eleştirel tavırla ele almak, bize tarihin galipleri tarafından miras bırakıldığını ve "galiplerle özdeşleşen tarihçinin bugünkü iktidarı elinde tutanlara kaçınılmaz olarak hizmet edeceğini"[9] hep göz önünde bulundurmaktır. Tam da bu inanç bizi, sözde değer yargılarından arınmış nesnelci Tarih'e meydan okumaya, yenik düşmüşlerin sessiz alayından, köle, kadın, yahudi, proleter, zenci, sapkın, meczup... bütün yenik düşmüşlerden yana olduğumuzu ilan etmeye götürür. Ve bu eleştirel tavır, bu ahlaki bağlanma, bizi aşağılanmış atalarımıza yeniden ulaştıran bu kader birliği, bizler için yeni bilimsel kavramları, yeni analitik kategorileri, yeni düşünce biçimlerini doğuran bir kaynak olmaktadır.

Bu düşünce biçimleri binlerce yıllık ezilmişliğimizin özgüllüğünü bütün karmaşıklığıyla anlamamıza; kadın-erkek ilişkisini oluşturan bu eşitsiz mübadeleyi derinliğine kavramamıza, rollerin ve işin cinslere bağlı bölünmesinin mantığını ve somut gelişimini, bunları tanımlayan etmenleri, toplumsal ve cinsel kategorilerin kendi içlerinde çelişik, çeşitli çıkarların eklenişini, ittifak, çatış-

ma ve uzlaşmaları çözümlememize yardım etmektedir. Araştırmamızı insan etkinliğinin sahnelendiği bütün yerlere, özel alanlar kadar kamusal alanlara, üretim yerleri kadar yeniden üretim yerlerine, pazarlar kadar parlamentolara, evler kadar barikatlara yönelten budur. Bu yaklaşım bizi, ezici ağırlığı altında insanlığın geçmişini uzun süredir soluksuz bırakan destansı, hayali, özürcü Tarih'in at gözlüğünden kurtarır; kadınlara, ne toplumu değiştirmek için sürekli savaşan kahramanlar, ne de tarihi yapmaktansa ona katlanan, haksızlığa uğramış, edilgin kurbanlar olarak bakılamayacağı anlamına gelir: burada, kör toplumsal güçlerin yönetimindeki kuklalar değil, **somut koşullarda bilinçli olarak kendilerini ve evreni değiştirmeye çalışan özne insanlar** söz konusudur. Bunun uzun ve acılı bir süreç olduğu kesin, çünkü bütün zihinsel alışkanlık ve refleksler dizisini tersine çevirmek gerekir. Ancak bu, geçmişimizi biyolojist ya da benzeri bir determinizmden kurtardığı ölçüde de, son derece özgürleştirici bir süreçtir. Geçmişi kadercinin umutsuzluğundan azad etmek, her insan eyleminin içerdiği **seçim** boyutunu yeniden şimdiki zamana getirmektir; aynı zamanda kadınların ve erkeklerin, barbarlığın yerine, bilinçli olarak otantik bir topluluğu seçecekleri değişik bir gelecek olasılığına duyduğumuz inancın itici gücüyle silahlanmamızdır. Öyle bir gelecek ki, **ezik geçmişin**, bir nev'i **intikamı** olacak, ve "yaşanmış her an", nihayet, "Hüküm Günü'nün gündemine girecektir."[11]

NOTLAR

1. *Kadınların Tarih'i üzerine ilk metinlerin meslekten tarihçiler değil, Margaret Fuller, Sarah Grimké ve benzerleri gibi feminist yazarlar tarafından yazılmış olması bir raslantı değildir. Bkz. Gerda Lerner, "New Approaches to the Study of American History", der. Berenice A. Carroll,* Liberating Women's History, *Urbana, 1976, s. 349-356.*

2. *Deyim, Walter Benjamin'e aittir. "Thèses sur la Philosophie de l'Histoire"*, Poésie et Révolution, *Paris, Denoël, 1971, s. 281.*
3. *Lucien Goldmann*, Sciences Humaines et Philosophie, *Paris, Méditations, 1978, s. 25.*
4. *Michelle Perrot, "La Femme Populaire Rebelle"*, Histoire Sans Qualités, *Paris, Galilée, 1979, s. 125.*
5. *Feminist bilincin bölünmüş karakteri ve kadınların gündelik hayatlarına yansıması konusunda bkz. Sandra Lee Bartky'nin yetkin yazısı "Towards a Phenomenology of Feminist Consciousness", M. Vetterling-Braggin, F.A. Elliston, J. English*, Feminism and Philosophy, *New Jersey, 1977, s. 22-35.*
6. *Ernst Bloch*, Droit Naturel et Dignité Humaine, *Paris, Payot, 1976, s. 172.*
7. *Bkz. Gerda Lerner*, The Majority Finds Its Past: Placing Women in History, *New York, 1981; ayrıca Joan Kelly-Cadol, "The Social Relation of the Sexes: Methodological Implications of Women's History"*, Signs, *1976 yaz.*
8. *Bkz. Joan Kelly-Cadol, a.g.e., s. 812.*
9. *Walter Benjamin, "Sur le Concept de l'Histoire"* Gesammelte Schriften, *1, 3, Ffankfurt-am-Main, Suhrkamp, 1974, s. 1260.*
10. *Nathalie Zemon-Davis, "'Women's History"' Transition: The European Case"*, Feminist Studies, ilkbahar-yaz, *1976, s. 86.*
11. *Walter Benjamin, "Thèses sur la Philosophie de l' Histoire", a.g.e., s. 278.*

Tarık Günersel

Kendi Matematiğime Giriş (bir intikam)

≦ Bu niçin anlamsız (matematiksel-olmayan) bir işarettir?

Bugüne kadar varolan bütün matematik semboller **önermeler** kurabilmek üzere oluşturulmuştur. Bu işaretinse böyle bir işlevi yoktur. ≦ işaretinden matematiksel bir şey türetmek de mümkün değildir.

Ne var ki, **bugünün** matematiğinde işlevsiz ve anlamsız sayılsa da, ≦ sembolü **toplumsal gerçeklikte** türetken ve anlamlıdır.

Bu yüzden, ≦ (hiç-fikrim-yok) ilişkisi **sosyal-matematiğin** başlangıç noktasını oluşturabilir. Zira matematik alanı karşısında karışmış bir beyinin* varlığını ima etmektedir.

Bütün matematik problemleri matematiğin temel varsayımlarına kadar adım adım izlenebilir. Varsayımlar ile ortaya koyulan problemler arasında bir dizi çıkarım vardır. Bir problemi çözmede kullanılan türetme kuralları ve metodları ile o problemin oluşturuluşunda kullanılan kurallarla metodların çakışmak zorunda olması bakımından matematik **totolojik** bir karakter taşır.

Bu totoloji, problemi çözme mücadelesi veren kişinin vazgeçmesiyle **toplumsal düzeyde** aşılır.

** ki bütün matematik problemleri ve tartışmalarında ima edilen **soran-beyin**'den **nitelikçe**, her matematik formülde ima edilen **bilen-beyin**'den **antagonistçe** farklıdır.*

QUINO

Harlan Ellison
Cehennemde Sessiz

Joe Bob Hickey'in burcu yoktu. Ya da, daha doğrusu, oniki burcu birden vardı. Doğumgününü kâh Balık, kâh İkizler, kâh Akrep'te kutluyordu. Joe Bob Hickey öksüzdü. Piçti de. Sedgwick County, Kansas Kimsesiz Çocuklar Evi'nin ön kapısında bulunmuştu. Kirli bir asker battaniyesine sarılmış, Ev'in verandasındaki salıncaklardan birine bırakılmış duruyordu. Yıl 1992'ydi.

Onu verandada bulmuş olan bakıcı, gözlerine bakınca duvarlarında boş aynalar asılı uzun bir holden içeri bakmış gibi oluyordu insan, dedi yıllar sonra.

Joe Bob dik başlı bir çocuktu. Ev'de sanki en dipte bucakta gizlenmiş belâyı bile bulur, kıyasıya girişir, kan revan içinde, şimşekler çakıncaya kadar da bırakmazdı. O aileden bu aileye postalandı, nihayet onüç yaşında hırlayarak başını aldı, gitti. Yıl 2005'di. Ona azık hazırlamaya kalkışan bile çıkmadı. Ama sonra ondört yaşına, sonra onaltıya, sonra onsekize bastı; bu arada dünyanın ne menem birşey olduğunu öğrenmiş, pazu yapmış, kitap okumuş, yağmuru tatmış ve geçtiği yollardan birinde hayattaki amacını bulmuştu, bu da iyiydi işte, geri dönme meselesini dert etmesine gerek kalmamıştı. O köpoğlu köpeklere de, azıklarına da...

Joe Bob arkasında ve etrafında megafonla rahatça sürünmesine yetecek genişlikte yer bırakarak elektrik kablosunu bağladı. Çantasından kalın tel makasını çıkardı, tel örgüyü üçgen biçiminde kesti, makası çantasına atıp —megafonla sırt çantasının birbirine dolanmaması için yeni bir taşıma şekli bulması gerektiğini bir kere daha aklından geçirerek— çantayı omuzlarına taktı.

Sonra, karınüstü; kollarını vücuduna yapıştırıp dirseklerinin üzerinde sürünerek elektrikli tel örgüden Güney Kaliforniya Üniversitesi arazisine geçti. Bekçi kulelerinin ışıkları dörtgenin bu ücra köşesinde tam kavuşmuyordu. Gözden kaçırılmış bir kör nokta... Ama, Joe Bob solunda kulesinden mini-radarla bölgeyi tarayan Eyalet Devriyesini görebiliyordu. Sırıttı. Yanıltıcısı mini-radara kedi görüntüsü yolluyordu.

Tırnaklarını toprağa geçirerek, bacaklarıyla kendini iterek, insan ayağı değmemiş kör nokta bölgesini Avustralya Kulaçlarıyla solucan-stil aştı. Yalnız bir kere Devriye mini-radarını ona doğrulttu, ama alet kedi diyordu; merakı, heyecanı geçti, yürüyüp gitti. Joe Bob sessizce kayıyordu. (Peygamberağacı, lif tabakalarının eğik ve çapraz biçimde sıralanmış olmasından dolayı, kırılamaz. Son derece sert bir tahta —özgül ağırlığı 1.333' dür ve suda batar— olmasının yanısıra, gözeneklerinde % 26 reçine bulunur, parlaktır, kendiliğinden yağlanır. Bu nedenle eski okyanus-aşırı buharlı gemilerin motorlarında kerteriz olarak kullanılmıştır.) Joe Bob peygamber ağacı. Karanlıkta yağ gibi kaygan.

Yer Bilimleri binası —kapının üstünde bir levha: Esso Binası— geniş avlu-

nun zeminine çökmüş sığ, seyrek sisten heyula gibi yükseliyordu. Joe Bob bir yandan da çalıp/kızartıp/afiyetle yediği tavuğun küçük bir parçasının kaçmış olduğu azı dişi kovuğunu dalgın dalgın emerek o tarafa süründü. Binanın çevresine düzensiz aralıklarla yaylı tuzaklar kurulmuştu. Karınüstü, kaligrafik bir maharet göstererek kusursuz bir slalomla aralarından geçti. Binaya vardı, doğruldu, sırtını duvara vererek, oturdu, fişeklik cebinin Velcro'lu kapağını açtı.

Plastik.

Sese ayarlı patlayıcılar ve duman çağında biraz ilkel, ama gene de etkili. Patlayıcılarını yerleştirdi.

Sonra Taktik Binası'na, Bakteriyofaj Laboratuarları'na, Merkezi Arşiv Bilgisayar bloğuna, Cephaneliğe gitti; hepsine patlayıcı döşedi.

Sonra sürünerek tel örgüye çekildi, megafonu çıkardı, doğuda hafiften göğü boyamaya başlayan mahmur şafakta silüeti göze çarpmasın diye iyice yere yapıştı ve düğmeye bastı.

İlk önce, duvarları ve tavanları havaya fırlatan, maviden kırmızıya kırmızıdan maviye renk tayfını kateden bir dizi patlamayla Laboratuarlar uçtu. Ardından, Bilgisayar Bloğu negatif parçacıkları yutan bir toz devresi gibi cızırdayıp kıvılcım saçarak bir kere haykırdı ve öldü; sonra Yer Bilimleri ve Taktik Binaları toz, kalas, alçı, sunta, erimiş maden parçacıkları tükürerek, dev sürüngenler gibi gümbürdeyip çöktüler. Ve son olarak da, Cephanelik'te azametli ama düzensiz bir ritmle birbiri üzerine kapanan bir dizi ıslak ve tok gürleme... Ve, bir işaret fişeği gibi, karanlık göğü kayan yıldızlarla ışıtan, tanrılara lâyık bir infilakla Cephanelik paramparça havaya uçtu.

Herşey alevler içindeydi; yıkıntıda koşuşan öğrenci, hoca ve askerlerin yükselen sesleri arasında ordan burdan hâlâ küçük patlamalar duyuluyordu. Cehennem alevleri içinde Joe Bob megafonun sesini sonuna kadar açtı, ağzına dayadı, haykırmaya başladı.

"Siz buna akademik özgürlük mü diyorsunuz, solucan kafalılar! Okumanın yolu elektrikli tellerden, sınıflarda silahlı bekçilerden mi geçiyor? Kalkın ot herifler! Özgürlük için savaşın!"

Yanıltıcı, kısa kısa sinyallerle radar dalgalarının çarptığını bildiriyor, bir yandan da herhangi bir kütle biçimi, belirsiz çıkıntılar, toprak tepecikler, ne bulursa yolluyordu. Joe Bob bağırmayı sürdürdü.

"Kapın ellerindeki silahları!" Sesi İsrafil'in borusu gibi gürlüyor, öteki binaları kurtarmaya çalışan adamların gürültüsünü bastırıyor, doğan güne karşı çın çın ötüyordu. "Askerleri kampüsten atın! Jefferson, 'Her halk lâyık olduğu hükümeti bulur,' demiş! Sizin layığınız *bu* mu?"

Yanıltıcının sesi yükselmiş, gitgide daha sık sinyal vermeye başlamıştı. Taranan alan hızla daralıyordu. Birazdan en fazla birkaç metrelik hata payıyla yerini tespit edeceklerdi. Sonra da fısfıs müfrezeleri peşine düşecekti.

"Kahrolsun devriyeler!"

"Daha işimiz bitmedi! Aranızda beyni tümden yıkanmamış *tek* bir kişi olsun kaldıysa, umut var demektir. *Yalnız değilsiniz!* Biz büyük ve örgütlü bir direniş hareketiyiz... katılın bize... kışlalarını kafalarına geçirin... cep-

haneliklerini uçurun... kahrolsun Faşist varklar! İşte özgürlük, hazır onlar kendi dertlerine düşmüşken sarılın özgürlüğe! Kahrolsun varklar..."

Fısfısçılar uygun açılarla mevzilenmişti. Mini-radarlar üçgen yöntemiyle muhtemel bir pusu noktası bulup kesiştiği anda harekete geçtiler. Yanıltıcının uzun ve aralıksız sinyaliyle Joe Bob yerinin tespit edildiğini anladı. Megafonu yerine takıp tüfek kılıfının Velcro'lu kapağına asıldı, fısfıs tüfeğini kaptı. Kırmalı kundağı tek bir hareketle açıp yerine oturttu.
Kaç burdan, dedi kendi kendine.
Kes sesini, diye cevap verdi. *Kahrolsun varklar!*
Uzatma yahu. Ölmek istemiyorum.
Korkuyor musun, muhallebici?
Evet, korkuyorum. Sen postu deldirmek istiyorsan kendi kaçık keyfin bilir, aptal herif. Ama beni sürükleme!
İç monolog birdenbire kesildi. Joe Bob'un sağına doğru, yabanî otların arasından kayarak ve ateş ederek yaklaşan üç fısfısçı belirmişti. Neyse, pek farketmeyecekti zaten. Joe Bob nereye, Joe Bob da oraya...
Fısfıs kapsülleri tel örgüye çarpıp dağılıyordu. Joe Bob'un açtığı üçgen delik dışında bütün tel örgü cızırdayıp sıçrayan kıvılcımlardan örülü bir duvara dönüşmüştü. Kabloyu yerinden söküp sırt çantasına tıkıştırarak karınüstü geri geri sürünmeye başladı. Bir yandan da başlarının üzerine ateş ediyordu.
Ne oldu bizim büyük katile?
Allah kahretsin, kapat çeneni! Iskaladım, ne yapalım!
Onu pabucuma anlat! Kan görmek istemiyorsun, yalan mı?
Sâfi kol ve bacak olmuş, geri geri kayıyor, sürünüyor, fısfısçılarsa hâlâ ilerliyordu. *Biz büyük ve örgütlü bir direniş hareketiyiz,* diye bağırmıştı. Yalandı bu. Yalnızdı. Son savaşçıydı. O da gitti mi yüz yıl kimse çıkmayabilirdi. Sağına soluna fısfıs kapsülleri düşüyor, toprakta derin yaralar açılıyordu.
Korkuyorum! Ölmek istemiyorum!
Görüş ufkunda bir helikopter belirdi, yükseldi, dosdoğru üzerine yöneldi. Titrek bir inleme duydu, zihninden bir *Korkuyorum!* daha geçiverdi.
Dere yatağı. Dal içeri. Sırtüstü. Otlarla kaplı setin açısıyla helikopterden gizlenmiş, ama fısfıs müfrezesine de ters tarafını dönmüş oluyordu. Derin derin soludu, kupkuru dilini dudaklarının üzerinden geçirdi, bekledi.
Helikopter tam üzerine vardı, ateş açmak üzere yalpalayarak döndü. Joe Bob setten destek alarak fısfıs tüfeğini doğrulttu, parmağını tetiğe dayadı; kapsüller dümdüz bir çizgi izleyerek göğe yükseldi. Helikopterin az önüne nişan almıştı. Araç dosdoğru mermilerin ortasına daldı. Patlayan kapsüller yüzeyi paslanmış çelik gibi karartarak helikopterin burnuna yayıldı. Aracın üzeri elektrik fırtınaları, küçük enerji girdaplarıyla kaplandı, kıvılcımlı bir renk seli pencereleri örttü, pilot ve mitralyözcü kör gibi kalakaldı. Aracın ürettiği elektriği emen fısfıs mermileri gövdeyi delip enerji kaynağına ulaştı ve helikopter bir anda patladı. Kopmuş, bükülmüş, hâlâ fısfısla için için yanan metal parçaları kampüsün dört bir yanına dağıldı. Fısfısçılar yanan madenî şarapnelden kurtulmak için can havliyle yere yapıştılar.

Joe Bob Hickey ölümün hâlâ yankılanan sesine arkasını dönüp koşarak dere yatağının ucundaki ağaçlığa daldı, kayboldu.

Başkaları da söyledi bunu, daha da söylenecek, ama hiçbiri Thoreau'nun sıcak ve yalın ifadesine erişemez: "Devlete en iyi hizmet eden ona en çok karşı çıkandır."

(Aluminyum asetat, kimyasal bir bileşim. Suda çözülür, beyaz ve şekilsiz bir toz olan doğal tuzu $Al(C_2H_3O_2)_3$ özellikle tıpta damar büzücü ve antiseptik madde olarak kullanılır. Beyaz, kristal halinde, suda çözülmeyen bir toz olan bazal tuzuysa en çok tekstil sanayiinde sugeçirmezlik ve yanmazlık kazandıran bir katkı maddesi ve bir sabitleştirici olarak kullanılmaktadır. Sabitleştiricilerin pek çok çeşidi vardır. Bunların en önemlileri de, bir yüzeye altın ya da gümüş varak yapıştırmakta kullanılan tutkal maddesi ve gravürcülükte çizgilerin oyulmasında kullanılan asit ya da benzeri aşındırıcı maddedir.)

Joe Bob Hickey, aluminyum asetat. Aşındırıcı. Çürümüş yüzeyi yiyen asit. Gecenin karanlığı onu yanan Üniversite'nin enkazından çok uzakta, korkunç bir acı içinde buldu. Kıtaaşırı tramvay hattının dev Soleri pilonları altında sendeleyerek, kapaklanarak, yuvarlanarak ilerliyordu. Çakıllı bir yamaçtan düştü, uzun otların ve ekşi bir dere kokusunun içinde yattı kaldı. Karanlıkta eller uzandı, onu sırtüstü çevirdiler. Küçük bir ışık parladı, bir ses "Yaralı," dedi. Çatlak ve kısık başka bir ses "Fısfıs tüfeği var," üçüncü bir ses "Dokunmayın ona, gidelim," ilk ses bir kere daha "Yaralı," dedi, ışık bir izmaritin ucunda bir an daha titreyip söndü. Gene kopkoyu bir karanlık çöktü.

Joe Bob bir acıyla uyandı. Ne zamandır acı duyduğunu bilmiyordu, ama yeni başlamadığı belliydi. Gözlerini açtı, az ötesinde oynaşan alevler görür gibi oldu. Bir sumak ağacına yaslanmıştı. Çevresini saran sisten, sanki dosdoğru ateşin içinden, bir el uzandı ve daha önce duyduğu bir ses, "Al," dedi, "bir yudum al şundan." Dudaklarına içinde sıcak bir şey olan plastik bir şişe dayandı, göremediği başka bir elin yardımıyla başını doğrulttu, içti. Çimen tadında, çorba gibi bir şeydi.

Ama iyi geldi.

"Sırt çantandaki —şpritzden biraz kullandım. Fena çarpılmışsın ahbap. Sırtının tam ortasından. Fena kanıyordu. Düzelecek galiba. Şpritze şükret."

Joe Bob yeniden daldı. Bu sefer daha rahat uyudu.

Daha yumuşak, daha serin bir zamanda tekrar uyandı. Kamp ateşi sönmüştü. Görülecek ne varsa rahatça görebiliyordu. Şafak söküyordu. Ne!.. Yeni bir şafak mı? Nasıl olur? Bütün bir gün koşmuş, peşine düşen varklardan kurtulmuş muydu? Öyle olmalı. Şafakta tel örgünün dibinde çömelmiş, patlayıcıların düğmesine basmak üzereydi. Bunu hatırlıyordu. Patlamaları da. Sonra fısfıs tugayını, sonra helikopteri, sonra...

Alev alev, kıvılcımlar saçarak gökten yağan şeyleri hatırlamak istemiyordu.

Koşmak, bütün bir gün ve gece boyunca koşmak. Ve acı. Korkunç bir acı. Hafifçe kıpırdadı, sırtındaki yaranın zonklamasını hissetti. Kaçarken sırtına yanan helikopterin bir parçası isabet etmişti anlaşılan. Ama durma-

mıştı. Şimdiyse buradaydı, başka bir yerde, Nerede? Serin, sakin ağaçların arasından ışık süzülüyordu.
Etrafındaki açıklığa bir göz attı. Battaniyelere sarınmış gövdeler. Altı, yoo, yedi tane. Kamp ateşinden geriye yalnız korlar kalmıştı. Bitkin, hareketsiz, yattığı yerden günün başlamasını bekledi.
İlk kalkan, çenesi üç günlük pis bir sakalla kaplı ihtiyar bir adamdı; gözlerinden birinin yerinde kaynar suya kırılmış yumurta gibi akı karasına karışmış biçimsiz bir topak vardı. Topallayarak —gözlerini iyice kısmış, kirpiklerinin arasından seyreden— Joe Bob'a doğru yürüdü, uzun uzun baktı. Sonra eğildi, battaniyeyi düzeltti, küllenen kamp ateşine döndü.
O kahvaltı için ateşi yakarken, iki kişi daha kozalarından çıktı. Biri çok uzun boyluydu, kolunun ucundan madenî bir kanca sarkıyordu, öbürüyse ilk adam kadar ihtiyardı. Battaniyesinin altında çırılçıplak ve tepeden tırnağa tüysüzdü. Derisi çok yumuşak, pespembeydi. İhtiyar başının altındaki buruşuk, pembe, yeni doğmuş bebek vücuduyla, son derece aykırı bir görüntü oluşturuyordu.
Diğer dört kişinin yalnızca biri sağlamdı. Daha doğrusu Joe Bob öyle sanmıştı, ama sonra normal görünenin de konuşamadığını farketti. Geri kalan üçü, sırtında ruh hali değiştikçe başka tonlara bürünen renk şeritleriyle kaplı, pırıltılı plastik bir kubbe taşıyan bir kambur; yüzünün bir yanını tamamen kaplayan fısfıs yanığıyla, hep yarı yarıya gölgedeymiş gibi duran bir siyah; ve yaşı belirsiz, belki kırkında belki yetmişinde; el ve ayak bilekleri ikişer santimlik madenî şeritlerle tutturulmuş, eklemleri sanki ters yönde bükülen bir kadındı.
Pis köpüklü kabuğunun altında fokurdayarak kocaman gri bir patates çuvalı gibi açıklıkta sürünen dereye hiç yaklaşmayıp, bir Lister torbasından döküdükleri suyla ellerinden geldiğince yıkandılar. Joe Bob kirpiklerinin arasından izliyordu. Sonra tuhaf gözlü ihtiyar yanına geldi, çömeldi, elini uzatıp yanağına dokundu. Joe Bob gözlerini açtı.
"Ateşin yok. Günaydın."
"Sağol," dedi Joe Bob. Ağzı kupkuruydu.
"Şöyle güzel bir kahve ister misin?" Gülümsedi. Dişlerinin yarısı eksikti. Joe Bob güçlükle başını salladı. "Beni biraz doğrultabilir misiniz?"
İhtiyar, "Walter... Marty..." diye seslendi, dilsizle yüzünün yarısı fildişi gibi ağarmış siyah geldi. Joe Bob'u özenle doğrultup oturttular. Sırtı korkunç acıyor, soğuk toprakta uyumuş olduğu için her kası ayrı ayrı sızlıyordu. İhtiyar yarısına kadar kahve dolu bir plastik süt şişesi uzattı. "Ne süt var, ne şeker, kusura bakma." Joe Bob minnetle gülümsedi, kahveden büyük bir yudum aldı. Çok sıcaktı, ama güzeldi. Sıcaklık ta kılcal damarlarına kadar yayıldı, içinin ısındığını hissetti.
"Neredeyim? Burası neresi?"
Kadın, "Nevada," dedi, gelip yanlarına çöktü. Üzerinde omuzları basınçlı klipsle tutturulmuş, paçaları kısaltılmış bir çiftçi tulumu vardı.
"Nevada'nın neresi?"
"Ha, Tonopah civarı..."
"Bana yardım ettiniz, sağolun."
"Benimle hiç ilgisi yok. Bana kalsa çoktan gitmiştik. Tramvayın böyle dibinde dolaşmak bize yaramaz."

Joe Bob "Neden?" diyerek başını kaldırdı; Paolo Soleri'nin kemer yapıtlarının en mütevazisi olan, ama böyle bir mukayeseyle bile nefes kesiciliğinden birşey kaybetmeyen hava tramvay hattı 200 metre tepelerinde, göğe doğru açılan pilonların üzerinde ufka uzanıyordu.
"Neden olacak, şirketin aynasızlarından. Buralarda kum gibi aynasız kaynıyor. Sabotajcı arıyorlar. Bizi o tiplerden sanırlarsa..."
Joe Bob ürperdi. İş vatanseverliğe gelince, idamlıklardan ateşlisi yoktu. Bir çocuğun ırzına geç, yedi kadın öldür, ihtiyar bir tezgâhtarın kafasını patlat, zararı yok; ama ülkene karşı geldin mi en büyük caniler bile kin kusardı sana. Q'nun idamlıklar bloğunda temyiz beklerken bir vark-katilinin döverek öldürdüğü Greg'i düşündü. Bakkal soymaya kalkışıp, yakalanacağını anlayınca bir sokak dolusu insanı fısfıstan geçirmiş olan vark-katili, hücresindeki tabureyle Greg'in beynini dağıtmıştı. Karşısındakilerin ne olduğunu bilmiyordu, ama *kendi* türünden değildi bu insanlar.
"Aynasızlar mı?" diye sordu.
"Sen ne zamandır kaçaksın, evlat?" dedi madenî kancalı, çok uzun boylu adam. "Aynasızlar. Devriyeler. İdare."
İhtiyar gülerek uzunun dizine vurdu. "Paul, bu daha çok genç, bu lafları nerden bilsin? Bunlar bizim laflarımızdı. Şimdi şey diyorlar..."
Joe Bob ihtiyarın sözünü tamamladı: "Vark?"
"Hah, vark. Bunun nerden geldiğini biliyor musun?"
Joe Bob hayır diye başını salladı.
İhtiyar yerine güzelce yerleşip anlatmaya başladı, diğerleri de ocak başında hikaye dinleyen çocuklar gibi oturdukları yerde gevşeyip kulak verdiler. "Felemenk Afrikaans dilinden geliyor. Aardvark, yani yer domuzu. Zamanla kısalıp sırf vark kalmış..."
Konuştu, gençliğinde gördüğü, duyduğu şeylerden, memleketin daha genç olduğu günlerden söz etti, hikayeler anlattı. Ve Joe Bob dinledi. İhtiyarın gözünün patlak yumurta haline geldiği devlet tıp laboratuarını, aynı yerde Paul'un el yerine madenî kanca sahibi olmasını, aynı yerde Walter'in dilini kaybetmesini ve Marty'nin yüzünün yarısını ağartan asitten geçirilmesini. Aynı tip laboratuarlarda her birinin yaşadığı işkenceleri... Ama, ülkenin kargaşadan kurtulduğunu, herkesin, hatta kendileri gibi avare insanların bile durumunun düzeldiğini söylüyorlardı. Ve ihtiyar onlara berduş diyordu, ama Joe Bob, bu her ne demekse, *kendisinin* o türden olmadığını biliyordu. Bildiği bir şey daha vardı: durum daha iyi *değildi.*
"Monopoli oynar mısın?" diye sordu ihtiyar.
Kambur plastik kubbesinden pastel ışıltılar saçarak seğirtti, dürülmüş bir çıkının bağlarını çözüp belki yüz kere tamirden geçmiş bir karton kutu çıkardı. Sonra Joe Bob'a monopolinin kurallarını öğrettiler. Hemen kaybetti oyunu; mal mülk toplamak ona saçma bir vakit kaybı gibi gelmişti. Onlara Amerika'da neler olup bittiğini anlatmaya çalıştı: Pentagon Tröstü'nün günden güne büyüdüğünü, Anayasa Mahkemesi'nin ilgasını, üniversitelerin nasıl sırf şirketlere ve Tröst'e adam yetiştirdiğini, gerekirse anında tutuklama yapabilmek için herkesin kimliğinin ve geçmişinin kodlandığı Denver'deki merkezî bilgisayar bankasını... herşeyi. Ama bunların hepsini biliyorlardı. Bir itirazları yoktu. Böylece sabotajcılar dizginle-

nebiliyor, memleketin huzuru korunuyordu.
"Artık gideyim," dedi Joe Bob sonunda. "Yardımlarınız için teşekkür ederim." Nefretle minnet arasında kalmıştı.
Bizimle kal demediler. Beklememişti zaten.
Çakıl yamaçtan yukarı çıktı; ülkenin bir başından öbürüne, Körfez'den Büyük Göller'e uzanan hava tramvay hattının kartal gölgesi altında durdu, yukarıya baktı. Sanki özgürdü hat. Ama Joe Bob onun her yüzelli metrede bir toprağa, toprağın derinliklerine demirli olduğunu biliyordu. Özgür *gibi* görünüyordu, çünkü Soleri öyle düşlemişti. Sanat gerçeklik değildi, yalnızca gerçekliğin görünümüydü.
Doğuya döndü. Gidecek yeri yoktu, her yer birdi, nereye olursa gitti. Kimbilir hangi dipte bucakta, şimşekler çakıncaya kadar.

New York, Buffalo, Eyalet Üniversitesi mezuniyet töreninde yok yoktu: Varklar, devriyeler, fısfısçılar... Binalardan birinin çatısında tüneyen Joe Bob bunlara bir de aynasızları ekledi. Son sınıflar yumurta kutusu nizamıyla dörder kişilik gruplar halinde şeffaf plastik duvarlı bölmelere yerleştirilmişti. Denetçi Başkan'ın konuşmasının yayınlandığı ekranları rahatlıkla görüyorlardı, güvenlik güçleri de bir mesele çıkarsa rahatlıkla bastırabilecekti. (Karışıklık söylentileri vardı, hatta kampüsteki ilan tahtalarına teksir baskısı bir sayfalık bir protesto bildirisi asılmıştı.)
Joe Bob dürbünle etrafa baktı. Buldogları gözden geçiriyordu.
Üniversite mensuplarının mevki ve ayrıcalıklarını, her bir hocanın ve idarecinin sağ omuzunun hemen üzerinde, hafifçe uğuldayarak havada salınan buldog robotun boyutlarına, modeline ve donanımına bakarak anlamak mümkündü. Joe Bob'un aradığı model duman püskürtücülü ve fısfıs hortumlu bir 2013 Diktograf'dı. En son model... Denetçi Başkan.
Aşağıdaki kalabalıkta görünen en yeni model 2007'ydi. Demek ki aşağıda yardımcı profesörlerle okutmanlardan yukarısı yoktu.
Bu da demekti ki, diploma töreni konuşmaları İdarî Binası'ndaki stüdyodan yapılıyordu. Joe Bob çatıda gerisin geri sürünüp makineli tüfek kulesine girdi. Muhafız spineks kozasının içinde hâlâ uyuyordu. Bu gümüşî ağla sarmalanmış mumyanın başında bir an durdu. Onu bulup, çözücü spreyle kurtarırlardı. Muhafızın burnunu açık bırakmıştı; nefessiz kalıp ölmeyecekti.
Büyük savaşçı!
Kapat çeneni.
Müthiş komando.
Kapat çeneni dedim!
Muhafızın elastik kumaştan yapılma tek parçalı üniformasını üzerine geçirdi, kendi omuzları daha geniş olduğu için esneterek bileklerine doğru yaydı. Sonra takımlarıyla sırt çantasını aldı, döner merdivenden inip doğruca İdarî Binası'na girdi. Binanın içinde bir tek vark bile görünmüyordu. Hepsi de kampüs hudutlarında görevliydi: diploma töreni şerefine birinci dereceden alarm verilmişti.
Zemini, bodrum katlarını hızla geride bırakıp merkezî ısıtma sistemine ulaştı. Haziran ayıydı. Hava sıcaktı. Kazanlar söndürülmüş, havalandırma

cihazları bütün kampüste 22 derecelik güzel bir serinliğe ayarlanmıştı. Havalandırma boşlukları şemasını parmağıyla takip ederek stüdyoyu buldu. Takımlarıyla sırt çantasını taktı, mazgallardan birini söküp sisteme daldı. Boşluktan yukarıya uzun, dimdik bir yol vardı önünde. Tırmandı —

20 kanun haline getirilen kuralı hatırlıyor musun, açık sınıflarda günün ders programıyla doğrudan ilişkili olmayan hiçbir tartışma yapılamaz kuralını 19 ya sanatın muhalefet ve devrim aracı olarak kullanılabilirliği hakkında sorular sormaya başladığın o modern sanat dersini hatırladın mı 18 profesöre Picasso'nun Guernica'sını ve bu resmin savaşın korkunçluğuna karşı bir tavır olarak nasıl bir duygu patlamasıyla yapıldığını sormanı 17 profesörün de kuralı unutup Nelson Rockefeller'ın Rockefeller Merkezi için Diego Rivera'ya ısmarladığı freskten bahsetmesini 16 hani fresk tamamlanınca Rivera orta yerine Lenin'in resmini yapmış, Rockefeller oraya başka bir yüz çizmesini söylemiş, Rivera reddetmiş 15 Rockefeller da freski yıktırmış 14 ve tartışmanın üzerinden on dakika geçmeden Denetçi'nin profesörü tutuklatmasını 13 ya Pentagon Tröstü'nün yeni stadyum inşaatı için yaptığı bağış karşılığında Oyun Teorisi bölümünün Taktik bölümü haline getirildiği, binanın isminin de Neumann Binası olarak değiştirildiği günü hatırlıyor musun 12 derslere kayıt yaptırdığın zaman seni bilgisayardan geçirip eğilimlerini görünce öğrenci sadakat andını imzalattıklarını 11 ya o akşamüstü bodrumun basılmasını 10 seni, Greg'i, Terry'yi, Katherine'i yakalamalarını 9 dışarı çıkmanıza fırsat bırakmayıp bodruma duman sıkmalarını 8 Terry'nin ağzından vurulmasını ve Katherine 7 ve Katherine 6 ve Katherine'in 5 divanın üstünde bir çocuk gibi kıvrılıp ölmesini 4 içeri girip, siz de silah kullanmışsınız gibi görünsün diye kapıya içerden ateş etmelerini 3 seni ve Greg'i tutuklamalarını 2 ya demir çizmeyi, prangaları, itirafları, ellerinden kurtulup kaçmanı 1
Tırmandı —
Mazgalın deliklerinden baktı. Stüdyo. Aman ne güzel. Kameralar, setler, herkes... şişko, pudralı, pek keyifli. Omuzlarının üstünde, havadan dönen dönen dönen buldoglar.
Şimdi ne kadar sert olduğunu göreceğiz.
Başlama benden!
Artık sahiden adam öldürmek zorundasın.
Ne yapmak zorunda olduğumu biliyorum.
Bakalım bütün o barış nutuklarından sonra cinayet nasıl geliyor, hem de — Allah belanı versin!
— soğukkanlı cinayet; böyle denir, değil mi?
Yapabilirim.
Tabii, tabii. Midemi bulandırıyorsun.
Yapabilirim. Yapmalıyım.
Yap o zaman.
Stüdyo tıklım tıklım doluydu. İdareciler, teknisyenler, muhafız ve devriyeler, zorla orduya kaydedecek parlak öğrenciler arayan sivil giysili subaylar... Aşağıda, Cephaneliğin 20 metre altındaki ceza hücresindeyse, azılı mahkûmlar için yapılmış, oturulmayacak kadar dar, dik durulmayacak

kadar basık, insanın ancak dizlerini kırıp belini bükerek sığabileceği maymun kafeslerinde onbir öğrenci vardı.
Her an araştıran, dönen, gözlem yapan, ateş açmaya hazır buldogların arasından Denetçi Başkan'ı kaçırmak imkansızdı. Ama, gene de, robot muhafızları şaşırtmanın bir yolu vardı. Bu yolu Dartmouth'da Wendell bulmuş, hayatıyla ödemişti. Ama bir yol *vardı.*
Ölen başkası olursa.
Bir vark. Bir vark ölürse.
Onlar başka türlü mü ölür?
İç konuşmaya boş verdi. Bir şey çıkmıyor, aynı yerde dönüp duruyordu. Fısfıs tüfeğini kavradı. Dümdüz yattı, bacaklarını uzatıp kabzayı sağ omuzunun çukuruna dayadı. Dürbünde ışığın odaklandığı anda, birkaç saniye sonra olacaklar gözünün önünden geçti: Arrifleksli kameramanın yanındaki muhafızı fısfıs tüfeğiyle indirecek, buldoglar alarma geçip antenleriyle çevreyi araştırmaya başlayacaklardı. O anda buldoglardan birini fısfıslayacak, robot kısa devre yapıp çevresine ateş etmeye başlayacak, öbür robotlar da işe karışıp birbirlerine ateş açacaklardı. Bu kargaşadan yararlanıp; bir tekmeyle mazgalı açacak, içeriye atlayıp Denetçi'yi yakalayacaktı. Şansı varsa. Biraz daha şansı varsa onu kaçıracak, biraz daha varsa onbir öğrenci için rehin olarak kullanacaktı.
Şans mı! Öleceksin.
İyi, öleyim. Artık onlar mı, ben mi... kim ölecekse ölsün. Yoruldum.
Ya sözlerin, bütün o güzel, soylu sözlerin...
Megafondan haykırdığı sözler geçti aklından. Şimdi hepsi çok çok geride kalmış gibiydi. Son dakikalar gelip çatmıştı: Tetiğin üzerindeki parmağı gerildi.
Işık anı uzadı.
Işık güçlendi.
Stüdyoyu göremez oldu. Altın ışığın parıltısı herşeyi silmişti. Gözlerini kırpıştırdı, başını tüfekten kaldırdı. Altın ışık orada, yanında, havalandırma boşluğunun içindeydi. Onu sarıyor, ısıtıyor, gittikçe yoğunlaşıyordu. Nefes almak istedi, alamadı. Şakaklarındaki basınç yükseldi, başı zonklamaya başladı. Buldoglardan biri olmalı diye geçti aklından: onu bulmuşlardı, bu da yeni bir tür duman, ya da ışın tabancası, veya işte bilmediği yeni bir şeydi. Sonra herşey eridi, yalnız çılgın bir altın ışık patlaması kaldı. Hayatta gördüğü herşeyden parlak. Çocukken bir kış günü buğday tarlasında sırt üstü yatıp, dayanıklılığını kanıtlamak için gözlerini faltaşı gibi açarak güneşe bakmaktan bile. Niye acıya dayanmak istemişti, kime kanıtlamak için? Ondan bile daha parlak.
Kimim ben, nereye gidiyorum?
Kimliği: birbirinden koparılan, safran uzay ve kehribar zamanda açılmış altın rengi bir tünelde sürüklenen sayısız milyar atom.
Gittiği yer:

Joe Bob Hickey uyandı, ve bir anda zihnine üşüşen duyumların ilki bir sallantı hissi oldu. Sonsuz bir gelgitte, havada, belki de suda, ileri geri bir salınım, midesini bulandıran bir sarkaç hareketi... Kapalı göz kapakları-

nın arasından süzülen altın rengi bir ışık. Ve sesler... Titreşiminin orta yerinde kesiliyormuş gibi gelen tiz, ahenkli sesler. Gözlerini açtı, kendisini vücudunun şeklini alan yumuşak bir yüzeyde yatar buldu. Başını döndürdü, az ötesinde megafonla sırt çantasını gördü. Fısfıs tüfeği ortada yoktu. Sonra bakışlarını gene yukarıya çevirdi, tepeye baktı. Parmaklıklar görmüştü. Kavisler çizerek yükselip tepesinde bir kubbe oluşturan altuni parmaklıklar.

Yavaşça, içinde bulantı dalgalarını yükselten bir hareketle dizlerinin üstünde doğrulup tekrar baktı. Evet, parmaklıktı bunlar.

Ayağa kalktı. Sallantı hissi daha da belirginleşmişti. Üç adım attı, kendini yumuşak yüzeyin kenarında buldu. Zemine gömülü, gri tonlu, daire biçiminde geniş bir yüzeydi bu. Ayağını uzattı, sert zemine bastı... kafesin zeminine...

Bir *kafes!*

Parmaklığa yürüyüp dışarı baktı.

Onbeş metre aşağıda bir cadde uzanıyordu. Çekçeklerde oturmuş, önlerinde koşulu küçük mavi insanları kırbaçlayarak gezinen armut gövdeli iri yaratıklarla dolu bir cadde. Uzun bir süre öyle durup seyretti.

Sonra, yuvarlak şilteye geri dönüp yattı. Gözlerini kapattı, uyumaya çalıştı.

Bunu izleyen günlerde Joe Bob Hickey'i iyi beslediler. Hava koşulları kontrollüydü. Yağmur yağdığı zaman, kafesini —görünmeyen ve nasıl çalıştığını anlamadığı— bir enerji balonu kaplıyordu. Sıcaklık hiçbir zaman fazla yükselmiyor, geceleri de hiç üşümüyordu. Giysileri gitti ve hemen geri getirildi... değişmiş olarak. Ondan sonra da hep yeni ve temiz kaldı. Başka bir yerdeydi. O kadarını belli etmişlerdi. Altın armut gövdeliler yönetici sınıftı, küçük mavi insanımsılarsa onların işçileri. Çok çok başka bir yerdeydi.

Hareketli caddelerin onbeş metre yukarısına asılmış sallanan dev kafesinden aşağıyı seyrediyordu Joe Bob Hickey. Kafesinden herşeyi görebiliyordu. Fukara mavi uşaklarını süren altın armut yöneticileri görüyordu; küçük yaratıkların yüzünüyse bir kere bile görmemişti, çünkü onlar gözlerini hiç yerden kaldırmıyorlardı.

Niçin orada olduğunu bilmiyordu.

Ve sonsuza kadar orada kalacağından kuşkusu yoktu.

Onu kendi yer ve zamanından ne amaçla koparıp aldıklarını açıklamaya hiç gerek görmemişlerdi. O, kafeste bir şey, altın bir caddenin tepesinde boşluktan sarkan bir mahpustu.

Hayatının sonuna kadar burada kalacağını anlamasından kısa bir süre sonra sarı bir ışık aktı üzerine, her tarafını sardı, ısıttı. Bir süre uyuyakaldı. Uyandığında, yıllardır olmadığı kadar iyi hissetti kendini. Şarapnel yarasının sürekli sızısı kesilmiş, yara tamamen kapanmıştı. Kafesinde bulduğu yabancı görünümlü sade besinleri yiyor, ama barsaklarını boşaltma ihtiyacını hiç duymuyordu. Sessizce yaşıyordu. Hiçbir eksiği yoktu, çünkü hiçbir şey istemiyordu.

Ayağa kalk allahaşkına. Şu haline bak.

İyiyim ben. Yorgunum. Git başımdan.

Ayağa kalkıp parmaklığa yürüdü. Aşağıdaki sokakta, kafesin neredeyse hemen altında, altın armudi yaratıklardan birinin arabası çarptı gözüne. Araba durmuş, önüne koşulu mavi adamlar yere kapaklanmıştı. Altın armut başlarında dikilmiş onları kırbaçlıyordu. Her nasılsa, buraya getirilmeden önce meseleleri nasıl görüyorduysa bu olaya da o gözle baktı birdenbire. Haksızlığa isyan etti, damarlarındaki kanın hırsla kabardığını duydu, bağırmaya başladı. Altın rengi yaratık hiç umursamadı onu. Joe Bob aşağıya fırlatacak birşeyler aradı. Megafonu kaptı, sesini açtı, haykırdı, küfretti, kırbaçlı canavara tehditler yağdırdı. Yaratık başını kaldırdı, sayısı kabarık gümüşi gözlerini Joe Bob Hickey'e dikti. *Zorba!* diye bağırıyordu Joe Bob Hickey, *Katil, hayvan!*

Duramiyordu. Yıllardır haykırdığı herşeyi bir kez daha haykırdı. Ve yaratık kırbacını indirdi, küçük mavi adamlar ağır ağır doğrulup arabayı çekmeye başladılar. Yaratık da peşlerinden yürüdü. Epeyce ilerledikten sonra yaratık tekrar arabanın koltuğuna kuruldu, mavi adamları kırbaçlayarak uzaklaştı.

"Kalkın ot herifler! Özgürlük için savaşın!"

Bütün gün haykırdı Joe Bob. Megafondan fışkıran çığlığı gün boyunca penceresiz altın binaların cephelerine çarpıp dağıldı.

"Kapın ellerindeki kırbaçları! Sizin lâyığınız *bu* mu? Daha işimiz bitmedi. Aranızda dayaktan beyni sulanmamış *tek* bir kişi olsun kaldıysa, umut var demektir. *Yalnız değilsiniz!* Biz büyük ve örgütlü bir direniş hareketiyiz..."

Dinlemiyorlar.

Duyacaklar.

Asla. Umurlarında değil.

Hayır! Hayır, umurlarında. Bak! Görüyor musun?

Haklıydı. Aşağıda uzanan caddeden geçen arabalardaki altın armut yaratıklar onun sesini duyunca tüyler ürpertici tiz böcek çığlıklarıyla ağlamaya başlıyor, kendi kendilerini kırbaçlıyorlardı. Sonra arabalar tekrar hareket ediyor, yaratıklar mavi kölelerini kırbaçlayarak gözden kayboluyordu.

Onun önünde ağlayıp kendilerini paralıyor, yaptıkları zulmün kefaretini ödüyorlardı. O geride kalınca hayatları bıraktıkları yerden devam ediyordu.

Anlamakta gecikmedi.

Onların vicdanıyım.

Bulabildikleri son kişiydin. Seni alıp tepelerine astılar. Günahlarını yüzlerine vuruyorsun, onlar da göğüslerini yumruklayıp günahkârım, günahkârım *diye ağlıyor, arınıyorlar; sonra herşey eskisi gibi devam ediyor.*

Etkisiz.

Totem.

Soytarı. Soytarıyım ben.

Ama iyi seçmişlerdi. Başka türlü davranamazdı.

Tıpkı eskisi gibi, haykırılması gerekli sözleri haykıran, ama asla işitilmeyen sessiz bir çığlıktı o. Hergün aşağıya gelip ağlayarak günah çıkarıyorlardı; sonra bildiklerini okumakta özgürdüler.

Ö sarı ışığın sana ne yaptığını biliyorsun, değil mi?
Evet.
Kaç yıl yaşayacağından, iğrençliklerini kaç yıl yüzlerine haykıracağından, bu kafeste ne kadar kalacağından haberin var mı?
Evet.
Gene de yapacaksın bunu.
Evet.
Niye? Boşa uğraşmak hoşuna mı gidiyor?
Boşa değil.
Ama niye? Boşuna diyen sendin. Niye?
Çünkü eğer sonsuza kadar yaparsam, belki sonsuzluğun sonunda ölmeme izin verirler.
(Kara başlı Gonolek, Afrika örümcekkuşlarının en yırtıcısıdır. Ornitolojik olarak, ötücü kuşlar arasında vanga-örümcekkuşunun yeri atmacayla baykuşun ötücü olmayan kuşlar arasındaki konumuna benzer. Kurbanını dikenlere geçirme özelliğinden dolayı "kasapkuşu" diye de adlandırılır. Çoğu yırtıcı hayvan gibi, örümcekkuşu da genellikle yiyebileceğinden fazlasını öldürür. Fırsatını bulursa sırf zevk için öldürdüğü tahmin edilmektedir.)
Yalnızca altın ışık ve bilinç vardı.
(Bir dikenli tel ya da çalıya geçirip bıraktığı ağustos böceği, çekirge, küçük kuş ve farelerin sayısı bazen onbeş-yirmiyi bulur. Örümcekkuşunun bu şekilde kara günler için bir besin deposu oluşturduğu da şüphelidir. Çünkü genellikle oraya bir daha dönmez ve kurbanlarını yavaş yavaş çürümeye terkeder.)
Joe Bob Hickey, dünyasının tutsağı, örümcekkuşu tarafından ışıktan bir dikene geçirilmiş bir kurban, örümcekkuşunun kardeşi...
(Örümcekkuşlarının çoğunlukla kuvvetli, melodik bir sesleri vardır ve kendilerine özgü ötüşleriyle tanınırlar.)
Tekrar caddeye döndü, megafonu kaldırdı, ve her zamanki gibi tek başına, haykırdı: "Jefferson der ki—"
Altın caddeden böcek feryatları yükseldi.

"Cehennemde Sessiz (Silent in Gehenna) 1971'de yazılmış *The Future Now-Saving Tomorrow* adlı kitaptan (der. Robert Hoskins, CBS Publications, 1977) Deniz Erksan tarafından çevrilmiştir.

T A R İ H İ N
G Ü N C E L L İ Ğ İ

Paris Komünü'nde Tiyatro Yasası Üzerine Tartışma

Paris Komünü Konsey üyeleri 1871 Mayısında tiyatro örgütlenmesiyle ilgili bir yasa önerisini tartışmak üzere toplandılar. (Toplam 64 kişilik Konseyden kaç kişinin bu tartışmaya katıldığı bilinmiyor). Konsey üyelerinin çoğunluğunu memurlar, hekimler, öğretmenler, avukatlar, gazeteciler oluşturuyordu. Konsey'de, Birinci Cumhuriyet'in ve özellikle Jakoben söylemin etkisinde olan, içinde Blankistleri de barındıran "Çoğunluk" grubu ve siyasal şiddet yönündeki aşırılığa karşı çıkarak kapsamlı ve sürekli bir toplumsal değişim talep eden "Azınlık" grubu olmak üzere kabaca iki siyasal eğilim vardı. Tiyatro üzerine tartışmalar, "Azınlık" grubu üyesi ve Eğitim Delegesi Vaillant'ın geçici bir karar taslağı önermesiyle alevlendi. Vaillant, Rigault ve onun vekili Cournet'nin önderliğindeki Genel Güvenlik Delegeliği tarafından tiyatrolar üzerinde uygulanan otoriter devlet denetimine karşı çıkıyordu. (Bu delegelik, "Sosyal Güvenlik" adıyla da anılıyordu ama pratikte Komün polisi ve haber alma servisinin önderlerinden oluşmaktaydı.) Cournet 8 Mayıs'ta Paris operasının yöneticisini Komün'ün emirlerini baltalamakla suçlayarak görevden almış ve yerine bir opera şarkıcısını atamıştı; ayrıca dördü "güvenlik" görevlisi olan altı kişilik bir kurul oluşturmuştu. Sürekli saldırı tehditi altında yaşayan Paris'teki tiyatro yasası tartışmasında bir kez daha "ilkeler" ve "gerçekler" karşı karşıya geldi.

Darko Suvin tarafından derlenerek Fransızca'dan İngilizce'ye çevrilen tartışma tutanaklarını, Suvin'in 1969'da **The Drama Review**'da (cilt 13,

sayı 4) yayımlanan önsözünden bir bölümle birlikte sunuyoruz.

Komün'deki Tiyatro Örgütlenmesi Tartışmalarının Dönemsel Bağlamı

Paris Komünü'ndeki eğilimlerin bir göstergesi de, Tiyatro Yasasının çıkarılmasından sonra, "tiyatrolardaki sömürü rejiminin yerine bir birlikler rejimi geçirmek" için gerekli önlemleri görüşmek üzere, opera sanatçılarının (şarkıcılar, müzikçiler, dansçılar ve teknik elemanlar) katıldığı en az bir genel toplantının yapılmış olmasıdır. Geleceğin tarihçisi ve Konsey üyesi Lissagaray'ın yönettiği **Le Tribun de peuple** adlı gazete, tiyatro dışından "ilgili vatandaşların" da (libretto yazarları, besteciler vb.) toplantıya katılmasına izin verilmesini talep etmişti. Bu, genel kamu yararıyla özyönetime özgü hakların uzlaştırılmasını sağlayabilirdi; ama çok geç kalınmıştı. 19 Mayıs'ta başlayan tartışma, Urbain'in acil askeri sorunları belirttiği konuşmasının ardından kesilmek zorunda kaldı. İki gün sonra, yani Tiyatro Yasasının yayımlandığı gün, Versailles hükümetinin ordusu Paris savunmasını yardı. Dolayısıyla Dr. Rastoul'un tiyatro için harcanan iki saate acıdığını belirten son sözü pragmatik açıdan doğrulanıyordu. Kapı ağzında uzun bıçaklar bilenirken südürülen bu tartışma, sanki mitolojideki barış ve huzur ülkesi Arcadia'da yapılıyordu. Bu, bir ölçüye kadar gerçekten de Don Kişot'a özgü bir tavırdı. Ama pragmatik değil de, bilişsel kaygılarla bakıldığında Don Kişot en az Sançó kadar haklıdır. Bu dokunaklı idealizm, Paris Komünü'nün tarihsel önemi hakkında bir ölçü oluşturur. Komün'ün en iyi elemanları, pratik engelleri hiçe sayarak "hemen, şimdi özgürlük" getirmek ve üreticilerin özgür birliğini kurmak isteyen, inançlarına fanatikliğe varacak ölçüde bağlı, kararlı insanlardı.

Son yüz yılda tiyatro tarihi çok farklı yollar izlemiştir. Söz konusu olayları izleyen yedi gün

içinde (21-28 Mayıs) tiyatro işçilerinin genel kurulları yerine 15,000 ilâ 40,000 komünarın (kesin sayı hâlâ bilinmiyor) Paris sokaklarında idam edildiği uğursuz "kanlı hafta" yaşandı. Böylece tiyatro örgütlenmesi sorunu da uzun bir süre için gündemden kalkmış oluyordu. Ama tiyatro için bir bedeli vardı bunun. Yüzyılın sonuna doğru, hoşgörülü, liberal eleştirmen Emile Faguet şöyle yakınıyordu: "Her akşam Paris tiyatroları değişik adlar altında aynı oyunu sergiliyor. Fransa'da hepimiz çürüyüp gittiğimizi hissediyoruz. Bu genel keyifsizlik 1815'ten beri az çok kendini duyuruyordu ama 1870'den beri büyük bir endişeye dönüştü. Ne çıkacak bundan? Bir yeniden doğuş mu, yoksa nihai bir çöküş mü?"

Belgelere geçmeden önce iki olguyu belirtelim. Birincisi, Komün Konseyi sınıf yapısı açısından olduğu gibi, üyelerin yaşları açısından da alışılmış siyasi normlardan büyük ölçüde ayrılıyordu. Versailles hükümetinin en genç üyesi 53, başkanı olan Thiers ise 74 yaşındaydı; yaş ortalaması 63'tü. Oysa Komün Konseyinin 64 üyesinden yalnızca beşi 60 yaşının üzerindeydi. Konseyden sonra en yüksek iki organ olan Yürütme Komitesi ve Kamu Güvenliği Komitesinde ise yaş ortalaması 38'di. Tartışmada yer alanlardan Vaillant 31, Régère 55, Cournet 33, Pyat 51, Vésinier 48, Frankel 27, Rastoul da 36 yaşındaydı. İkincisi, tartışmada başrolleri oynayanlar (Vaillant, çoğunlukla suskun kalan Cournet, Pyat ve Frankel) Yürütme Komitesi üyesi ve/veya delegeleriydi, yani Komün'ü ve Komün'deki karşıt ideolojik akımları temsil eden kişilerdi. Aşağıdaki tartışmaya, kendine özgü tüm laf kalabalığına karşın, Shaw ölçülerinde klasik bir yalınlık ve dramatik bir tempo kazandıran belki de bu özelliktir. Yoksa Racine ölçülerinde mi demeliydik?

Camille-Pierre Langevin (?-?)
Tornacı, Enternasyonal'in Paris seksiyonunun önemli üyelerinden, 1870'de hapsedildi, Paris Ulusal Muhafız Birliğinde çavuşluk yaptı. "Azınlık" grubundan, çok açık olmasa da Proudhoncu eğilimlere sahipti. Adalet Delegeliği üyeliğinde bulundu. Komün'den sonra Fransa'dan göç etti, 1880'de döndü ve kendini işçi tüketim kooperatiflerinin örgütlenmesine adadı. Komün'de sıradan işçilerin iyi bir temsilcisiydi. Brecht'in **Komün Günleri** adlı oyunundaki Langevin tipi, gerçek Langevin, Frankel ve yazarın düş gücünün bir karışımıdır.

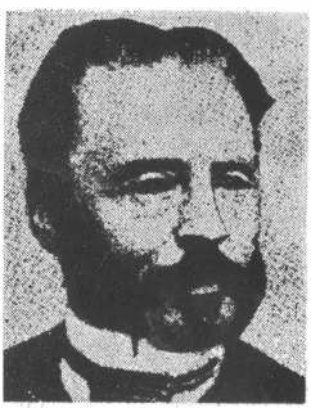

Dominique-Theodore Régère de Montmore (1816-?)
19 Mayıs toplantısının başkanı, veteriner, siyasi hatip, "Çoğunluk" grubundan, Finans Delegeliği üyesi. Komün'den sonra Fransa sınırları dışında bir kaleye sürgün edildi ve bir daha izine rastlanamadı.

Léo Frankel (1844-1896)
Budapeşte'de doğdu, Almanya'da öğrenciyken sosyalist oldu, 1864'te Bebel'le birlikte hapsedildi, İngiltere'ye sürüldü. Marx'ın arkadaşıydı, 1867'de Enternasyonal'in Lyon seksiyonunu kurdu. Paris'te kuyumcu işçiliği yaptı, 1870 davasında Langevin'le birlikte mahkûm edildi. İkinci İmparatorluğun yıkılmasından sonra Enternasyonal'in Fransız Konseyini yeniden kurdu. "Azınlık" grubunun en gerçekçi üyelerinden biriydi. Emek, Sanayi ve Borsa delegeliği yaptı, öncü nitelikte bir dizi iş yasası ve önlemi gündeme getirdi. Son çarpışmalar sırasında yaralandı, ölüme mahkûm edildi. Londra'ya iltica etti ve burada Enternasyonal için çalışmaya devam etti. 1876'da Macaristan'a döndü ve Macar sosyalist hareketinin kurucuları arasında yer aldı. Bir grev yüzünden 1882-84 yılları arasında hapse atıldı, daha sonra Viyana'ya gitti, çeşitli gazetelerde çalıştı. Bir süre sonra Paris'e döndü ve II. Enternasyonal'in 1889'daki kurucu kongresine ve daha sonraki kongrelerine katıldı. Sosyalist bir Alman gazetesinin muhabiri olarak yoksulluk içinde yaşadı ve zatürreeden öldü. Son arzusu kırmızı bir bayrağa sarılı olarak Komünarların bulunduğu Père Lachaise mezarlığına gömülmek olmuştu. Örnek bir 19. yüzyıl sosyalistidir.

Dr. Rastoul (İlk adı bilinmiyor, **1835-1875**)
Hekim, siyasi hatip, "Azınlık" grubundan ve Kamu İşleri Delegeliği üyesi; özellikle ambulans servisiyle ilgilendi. Komün'den sonra sınır dışı edilerek bir adada yaşamaya mahkum edildi, kaçmaya çalışırken boğuldu.

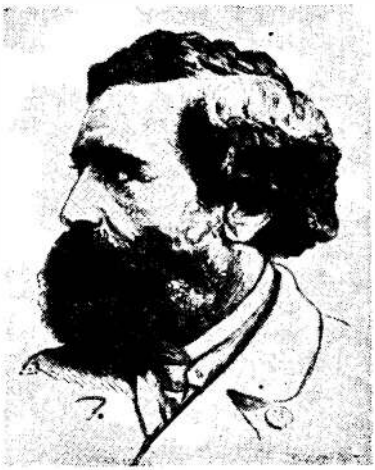

Félix Pyat (1810-1889)
Gazeteci, aynı zamanda **Le Chiffonier de Paris** (1847) gibi sosyal içerikli oyunlar yazdı. 1848 devrimine etkin olarak katıldı. II. Cumhuriyette radikal milletvekiliydi. 1849'dan sonra Belçika ve İngiltere'de mülteci olarak bulundu. 1869'da, hükümete karşı etkin bir muhalefet çizgisi sürdürecek bir gazete kurmak üzere Fransa'ya döndü, para cezasına çarptırıldı, hapsedildi, tekrar İngiltere'ye kaçtı. III. Napoleon'un düşüşünden sonra yeniden Paris'e döndü, **Combat** adlı gazeteyi, o kapatılınca da **Le Vengeur**'ü çıkardı. Paris'in en tanınmış muhalif gazetecilerinden olmasına karşın, Komün'ün ilanına yol açan ayaklanmaya katılmadı, Mayıs'ta sokak savaşları başladığında da ortadan kayboldu. Konsey'deki aşırı "Jakoben"lerdendi. Önce Yürütme Komisyonu, daha sonra da Kamu Emniyeti Komitesinde yer aldı. Komün'den sonra ölüme mahkûm edildi, sürgünde yaşadı, aftan sonra yeniden politik gazeteciliğe başladı ve 1888 Parlamentosuna girdi. Bu tartışmada, genel tavrı ve sonu gelmez, dolambaçlı konuşmalara merakı açıkça ortaya çıkıyor.

Raoul Urbain (1836-1902)
Özel öğretmen, siyasi hatip, "Çoğunluk" grubunun en aşırı ve mücadeleci üyelerinden, Eğitim ve Savaş Delegelikleri üyesi. Komün'den sonra ömür boyu ağır işçiliğe mahkûm edildi, aftan sonra Paris Belediyesinde politikadan ve gözden uzak, memur olarak çalıştı.

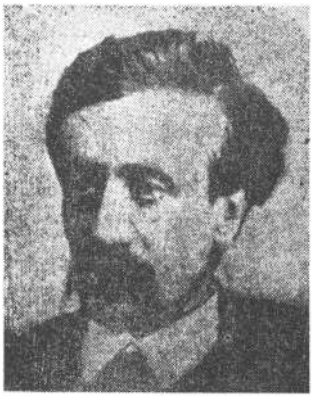

Pierre Vésinier (1823-1902)
Gazeteci, 1852'den sonra sürgüne gönderildi, Eugene Sue'nun sekreterliğini yaptı. Bonapartizme karşı yazıları yüzünden birçok ülkeden sürüldü. Enternasyonal'in Londra seksiyonu üyesi, 1868'de Fransa'ya döndü, siyasi gazeteci ve konuşmacı olarak etkinlik gösterdi, hapsedildi, Paris'in Prusyalılar tarafından kuşatılmasına karşı savaştı. **Paris Libre** ve **Journal Officiel** gazetelerinin editörlüğünü yaptı. "Çoğunluk" grubundaki "Jakoben" üyelerden. Kamu Hizmetleri Delegeliği üyeliği ve Konsey yardımcı sekreterliğinde bulundu. Komün'den sonra ölüme mahkûm edildi, Londra'ya iltica etti, burada diğer mültecilerin çoğuyla çatıştı, onlara karşı nefret dolu yazılar yazdı. 1880'den sonra Fransa'ya döndü, radikal politikadan uzaklaştı. Pyat gibi o da, Komün'deki "radikal bohem gazeteciler"in talihsiz bir örneğidir.

Frédéric Etienne Cournet (1838-1885)
Muhasebeci, daha sonra gazete yayımcılığı yaptı. Blankist görüşlerinden dolayı birkaç kez hapsedildi. Paris'in Prusyalılar tarafından kuşatılmasına karşı savaştı. "Çoğunluk" grubundan, Yürütme Komisyonu, Genel Güvenlik ve Savaş Delegeliği üyesi. 24 Nisan-13 Mayıs arasında Güvenlik Delegesi (polis kuvvetlerinin başkanı) olarak görev yaptı. Komün'den sonra ölüme mahkûm edildi, İngiltere'ye iltica etti, Enternasyonal'in 1872'de toplanan kongresine Blankistlerin delegesi olarak katıldı. Aftan sonra gazeteci ve Blankist eylemci olarak Lyon ve Paris'te etkinliğini sürdürdü.

Edouard Vaillant (1840 - 1915)
Mühendis, bilim doktoru, hekim. Öğrenciliği Fransa ve Almanya'da geçti. Blankist Enternasyonal ve Paris Ulusal Muhafız Birliği Merkez Komite üyesi. Komün Konseyi Yürütme Komisyonu ve Eğitim Delegeliği üyeliği yaptı. Komün'den sonra ölüme mahkûm edildi, İngiltere'ye iltica etti, siyasi etkinliğini sürdürdü, 1872 Kongresinden sonra Enternasyonal'in "yeterince devrimci olmadığı"nı ileri sürerek üyelikten ayrıldı. 1880 affından sonra Fransa'da gazete yayımcılığı yaptı, 1893'te Paris'in bir işçi mahallesinden milletvekili seçildi. 1901'de Birleşik Sosyalist Parti'ye katıldı.

Paris Komünü Tiyatro Yasası Tartışma Tutanakları, Mayıs 1871 (tam metin)

YURTTAŞ VAILLANT, **Eğitim Delegesi**
Konsey üyelerinden çeşitli işlevlerin sınırlandırılması konusunda bir karara varılmasını talep ediyorum.
Tiyatrolar, ancak bir ölçüde, temel görevi ilkelerimizin denetlenmesi ve kamu düzeninin sağlanması olan Güvenlik Komisyonunun yetkisi altında düşünülebilir. Ancak tiyatro, esas olarak önemli bir eğitsel kurumdur ve bizim Cumhuriyetimizde de başka türlü değerlendirilmesi düşünülemez. Atalarımız da aynı böyle düşünmüş olmalılar ki Konvansiyon, II. Yıl'da çıkardığı Germinal Yasasıyla tiyatroları Halk Eğitim Komisyonuna bağlamayı kararlaştırdı. Sosyal Güvenlik Komisyonuna yalnızca tiyatro içi düzeni denetleme yetkisi verilebilir. Unutmamalıyız ki, nasıl 1789 Devrimi toprağı köylülere verdiyse, bizim devrimimizin görevi de emek ve üretim araçlarını işçilere teslim etmektir.

Tiyatrolar, sanatçıların oluşturacağı birliklere ait olmalıdır. İşte bu yüzden Eğitim Delegeliği tüm sanatçıları birleştirme gereğine inanmaktadır. Konseyden tiyatroları Eğitim Delegeliğine bağlama yönünde bir karar almasını talep ediyorum. Sosyal Güvenlik Delegeliği ise, özellikle içinde bulunduğumuz savaş koşullarında, sıkı bir denetim işlevi yüklenmelidir. Ancak geçenlerde Sosyal Güvenlik Delegeliğinin Opera Müdürünü değiştirmesi, kendisine Konsey yöneticiliğini yakıştırdığını göstermektedir. Bu yüzden Konseyden bu konuda uygun bir karara varmasını bekliyorum.

YURTTAŞ URBAIN
Yurttaş Vaillant yeteneğini kanıtlamış bir eğitimcidir ama izniyle benim de eklemek istediğim bir şey var. Bence tiyatroların polisçe denetlenmesi yalnızca oyunlar sırasında düzeni sağlamakla sınırlandırılmalıdır. Oyunların sahnelenmesine gelince, bu konuda yapılabilecek en iyi şey tiyatroyu Eğitim Delegeliğinin yetki ve sorumluluğuna bırakmaktır. Tiyatrolar halkın eğitimi için en uygun araçlardır. Bizden önceki hükümetler tiyatroyu aşağılık şeyler öğreten bir araç haline getirdiler, bizse onu halka yurttaşlık erdemlerini öğretecek şekilde kullanacağız. Artık sahnelerde bayağı[1] gösterilere tahammülümüz yok; ahlaksız insanları yeni ulusun yurttaşları haline getireceğiz.

("Bravo" haykırışları)

BAŞKAN YURTTAŞ[2]
Yurttaş Vaillant oturumun başında tiyatronun bu tür sorunlarını çözmemizi talep etmişti; kendisi bu konuda bir tartışma açılmasında ısrar ediyor.

YURTTAŞ COURNET
Tiyatronun halkın eğitimi için bir araç olduğuna ve Eğitim Delegeliğine aktarılması gerektiğine inanıyorum.

BAŞKAN YURTTAŞ
İtiraf etmeliyim ki, ben şahsen eğitimle koreografi arasındaki bağlantıyı göremiyorum. Yine de size Vaillant'ın önerisini okuyacağım:

> Komün Konseyinin, 1. Cumhuriyet tarafından ana hatları belirlenen ve II. Yıl, 11. Germinal Yasasında ifade edilen ilkeler doğrultusunda aldığı karara göre: Tiyatrolar her türlü idari ve örgütlenmeye ilişkin konularda Eğitim Delegeliğinin yetki ve sorumluluğu altındadır. Tiyatroların bir yönetici ya da bir sermayedar grubu tarafından sömürülmesine dayanan varolan sistemin tümüyle ortadan kaldırılması ve en kısa zamanda bir sanatçı birlikleri sistemi kurulmasında Eğitim Delegeliği yetkili kılınmıştır.

YURTTAŞ PYAT
Yurttaş Vaillant'ın da, yurttaş Cournet'in de önerilerini anlamıyorum. Devletin ne tiyatro ne de edebiyata müdahale etmesini kabul edemiyorum. Henüz emekleme aşamasında olan bir devlette bir Richelieu ya da Maecenas'ın koruyuculuğu tiyatrolara gerekebilir; ama özgür bir ülkede, kişilik ve düşünce özgürlüğünün ilan edildiği bir ülkede tiyatroları devletin vesayeti altına sokmak Cumhuriyete karşı bir tavır olur. Bir fikrin uygulanmasını denetlemeye hakkınız vardır, ama onun gelişim yönünü belirlemeye kalkarsanız, bu tiranlıktır; dayanılması mümkün olmadığı gibi, düşünce için de öldürücü bir darbedir.

Kendisini her türlü vesayetten kurtarabilmiş olması Fransız tiyatrosunun zaferidir. Molière, tiyatrosunu kurduğunda daha önceden kurulmuş resmi bir tiyatro vardı, ama bu Molière'in düşlediği tiyatro değildi. Molière kendi tiyatrosunu, tam da devlet tarafından desteklenen ve onun vesayeti altındaki tiyatroya

karşı olarak kurdu. Tiyatroların büyük bir dikkatle denetlenmesine karşı değilim, ama bireysel düşüncenin kendini hiç bir sınır tanımadan, dilediği gibi ifade etme hakkının savunulmasından yanayım.

YURTTAŞ VAILLANT
Sanırım yurttaş Pyat sunduğum önerinin önemini kavramadı. 1. Cumhuriyet tiyatroların özgürlüğü sorununu bizim şu anda düşündüğümüz gibi ele almıyordu. Tiyatrolar, bir anlamda diktatörce idare ediliyordu. Örneğin belirli bir oyun saptanıyor ve haftada üç kez oynamak zorunlu tutuluyordu. Ama unutmayın ki, insan adil davrandığında her zaman özgürlük adına hareket ediyordur. Ve eğer devlet Komünse, özgürlük ve adalet adına, sanat meselelerine müdahale etmek görevidir. Yoğun bir politik etkinlik gerektiren bu alanın devlet için önemli olduğunu düşünüyorum. Üstelik, polisin sosyal meselelere burnunu sokmaması bizim yararımızadır. Bunun yerine, her alanda sosyalist kurumlar inşa etmeye çalışmalıyız.

19. yüzyıl devriminin önemli bir özelliği de, ortaya çıkan her ürünün üreticisinin bu üründen yeterince yararlanma hakkının olmasıydı. Ürün üreticisinin olmalı. Hakikatın bu tartışılmaz ilkesi her şeye uygulanabilir; bu hakikat herhangi bir üretici gibi sanatçıya da aynı oranda uygulanmalıdır. Sanatta sömürü belki de fabrikadakinden daha dayanılmazdır; tiyatronun tüm düzeylerdeki çalışanları sömürülmektedir. Bir dansçı varolabilmek için kendini satmak zorundaydı. Bu, tek kelimeyle hırsızlıktı.

Tiyatroda bir eşitlik düzeni kurmak, birlik düzeni kurmak kaçınılmazdır. Tiyatroyla ilgili insanlar ancak böyle birleşebilir. Polisin göreviyse yalnızca genel ahlak ve güvenlik önlemlerini almaktır. Ben, sanat ürünleri üzerinde yetki sahibi olacak özel bir Delegelik kurulmasını öneriyorum; ancak, eğitim sistemi sınırları içinde görev yapacak böyle bir yapıda polisin hiçbir yeri olmadığı açık. Mülkiyet ve ayrıcalığa dayalı varolan düzeni, tümüyle oyuncuların elinde olan bir birlikler sistemine dönüştürmek tiyatro yönetiminin görevidir.

YURTTAŞ COURNET
İki yanlışa dikkatinizi çekmek istiyorum: birincisi, tiyatrolar polisin değil, Sosyal Güvenlik Komisyonunun yetki alanına giriyordu. İkinci yanlışsa, Sosyal Güvenlik Komisyonunun

"Opera müdürünü değiştirdiği için Komün Meclisinde yöneticilik tasladığına" inanılmasıdır.

YURTTAŞ PYAT
Tiyatronun sorunlarının sanatçı birlikleri meselesinde düğümlendiği konusunda yurttaş Vaillant'la anlaştığımıza çok sevindim. Birlik, herhangi bir işletmeden çok daha iyidir, hele bu işletme bir kişi tarafından kurulmuşsa. Ancak bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: işletmelerin özel teşebbüsle kurulmasını yasaklayamazsınız. Bir Parisli vatandaşın tiyatro açma hakkı olmadığını ilan edemezsiniz.

Şimdi yeniden sizin bakış açınızı ele alalım: eğer Devlet tarafından desteklenen tiyatrolarda bir birlik sistemi kurmak istiyorsanız buna hakkınız vardır çünkü siz de para ödüyorsunuz. Ama her şeyden önce şunu sormak istiyorum: Devlet bir tiyatro sahibi olabilsin diye Berry[3] çiftçilerinin operadaki dansçıların maaşlarını ödemesi ne kadar anlamlıdır? Bence bu çok aptalca bir şey. Bizler, yani komünarlar ve federalistler, bu konuda bakış açımızı çoktan belirledik. Eğer Paris Komünü bir opera tiyatrosu için fon ayırmanın gereğini kavramış durumdaysa, Bauce[3] çiftçilerini işbirliğine zorlamaktan kaçınmalıdır; Paris bulvarlarından birinde bir tiyatro kurulacak diye onları vergi ödemeye zorlayarak "tiranlık" etmemelidir. Paris'te temsil verecek bir opera tiyatrosu için bütün Fransa'dan para toplanmasını protesto ediyorum. Eğer Paris'te bir Komün operası kurmanın yararlı olacağına inanıyorsanız, ki ben bu görüşte değilim, o zaman bunun mali yükünü Komün taşımalıdır. Ancak o zaman hoşunuza giden bir örgütlenme biçimini oyunculara dayatmak hakkını kendinizde görebilirsiniz.

Sanat eserleri üzerinde herhangi bir denetim ya da baskının düşünce özgürlüğüne tecavüz anlamına geleceği kanısındayım. Ayrıca böyle bir şey yapmamız çok mantıksız olur. Devlet edebiyatına, Devlet bilimine ya da Devlet dinine ihtiyacımız yok. Tıp ve müzik akademilerinin varolan yapıları tümüyle değiştirilmelidir; çünkü bunlar, sanat, bilim ve edebiyatta dindeki tiranlığa benzer bir tiranlık kurmuşlardır. Başka ülkelerde gördüklerimden çıkarak böyle bir yargıya varıyorum ve hiç tereddüt etmeden diyorum ki: eğer Fransa bilim alanında geriyse ve diğer ülkelerin dehasına boyun eğmek zorunda kalmışsa, bunun asıl nedeni sağlıksız denetim anlayışıdır.

Théâtre Français'den beri, kraliyet hizmetkârlarının Comédie

Français'de rol almasının dışında önemli ne yarattık? Sözünü etmeye değmeyecek ürünler, ölü doğmuş bir sanat. Newton'un yurdu olan İngiltere'de akademiler Devlet tarafından destekleniyor mu? Kesinlikle hayır! İngiltere'deki akademiler her zaman için yerel ve bağımsızdır; federatif bir işleyiş sayesinde özgürlükten paylarını alırlar.

Bize önerilen denetleme sistemine şiddetle karşı çıkıyorum, çünkü 18. yüzyıldan bu yana, tüm iyi niyetli çabalara karşın gelişmeyen bilim ve sanatımızın yalnızca tam bir özgürlük ortamı içinde yenilenebileceğine kesinlikle inanıyorum.

YURTTAŞ LANGEVIN

Yurttaş Pyat'ın görüşlerine katılmıyorum. Eğer tiyatro bir eğitim aracıysa, Komün bu eğitim dalı üzerinde katı ve ciddi bir denetim uygulamalıdır. Edebiyatımızın bir süredir gelişememesinin nedenlerini de aşırı denetimde değil, kötü edebiyata karşı gösterilen hoşgörüde aramak gerekiyor bence. Bu yüzden Komünün tiyatroları denetlemesinden yanayım.

YURTTAŞ VÉSINIER

Bir tasarı önerisi okumak istiyorum:

Komün;

1. Tiyatrolara sağlanan tüm yardım ve ayrıcalıkların iptal edilmesine,
2. Tiyatroların tümüyle özgür bırakılmasına,
3. Tiyatroda işlenen bir suçun ya da yasalara karşı bir davranışın ceza hukuku çerçevesinde değerlendirilerek cezalandırılmasına karar vermiştir.

Tiyatroda, basında ya da edebiyatta genelde işlenenden farklı bir suç işlenmemektedir. Bu alandaki olası suçlar tiyatro etkinliğinden doğsa da ,bunlar, varolan yasalara bağlanabilecek bildiğimiz suçlar olacaktır. Biz, özgürlük uğruna, başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilme hakkı için çalışıyoruz, özel yasalarla düzenlenmiş bir özgürlük için değil. Bu yüzden yukarıdaki öneriyi görüşlerinize sunuyorum.

YURTTAŞ VAILLANT

Yurttaşlar, metafizikle değil politikayla uğraşmalıyız. Özgürlüğü sınırlayacak herhangi bir müdahalede bulunmak istememekle

birlikte, her alanda bir yeniden düzenleme çabası içine girmek zorundayız. Tiyatrolar da buna dahil, gırtlağından midesine kadar. Tiyatrolarımızda büyük bir gelir eşitsizliği var, çok kazananlarla yeterince kazanamayanlar yan yana. Bu yüzden Komün, bir dizi ahlaki ve maddi önlem almak zorundadır. Bir Devlet sanatı istemediğimiz açık. Denetleme söz konusu olduğunda şu an yapılması gereken, sosyal güvenliğin ve kamu ahlakının sağlanmasıdır. Sömürünün tüm biçimleri ortadan kaldırılmalıdır. Bu ise, eski topluma son verecek bir Genel Delegelik kuruluncaya kadar, özel bir Delegeliğin görevi olmalıdır. Bu nedenle benim önerim, örgütsel bir önlemdir.

YURTTAŞ VÉSINIER
Önerimi geri çekiyor ve "Resmi Gazete"de yayınlanmamasını talep ediyorum. Ateş altında olduğumuz şu anda tiyatrodan konuşmanın sırası değil.

YURTTAŞ PYAT
Savaş sırasında da, hangi biçimde olursa olsun, basından tiyatroya ya da ressamın fırçasına kadar düşüncenin tüm ifade biçimleriyle ilgili karar alma hakkı tam anlamıyla varolabilir. Buna en iyi örnek Birinci Cumhuriyetin II. Yılıdır. Bu hakkı iç savaş kışkırtmak için kullanırsanız yok edilirsiniz. Ama geleceğin anısına, şimdiye kadar söylediklerimde ısrarlıyım.

("Oylayalım" bağırışları)

BAŞKAN YURTTAŞ
Yurttaş Vaillant'ın önerisini okuyorum. (Yüksek sesle okur)

YURTTAŞ VÉSINIER
Yurttaş Vaillant'ın önerisinde bir değişiklik yapılmasını öneriyorum. Değişiklik önerim şudur:

"Tiyatro tekelleri feshedilmiş ve devletin tiyatrolara ayırdığı ödenekler kaldırılmıştır."

YURTTAŞ PYAT
Ancak Vaillant'ın önerisi, yalnızca sanatçı birliklerinin tiyatro açabileceği gibi bir kanı uyandırdığı için, tiyatro açmak isteyen herhangi bir işletmeciye engel olacaktır.

YURTTAŞ FRANKEL
Yurttaş Vaillant'ın da, yurttaş Pyat'ın da görüşlerine katılıyorum. Şöyle açıklayayım. Açıkçası ben, tiyatroların herhangi bir Delegeliğe bağlanmasının yürütmeye çalıştığımız sosyalizm mücadelesi için son derece zararlı olacağı görüşündeyim. Bir kurumun yönetim sorumluluğu, kurumu oluşturanların olmalıdır; aslında yöneticilerini seçmek de onların hakkıdır. Öte yandan yurttaş Félix Pyat'ın "Devlet hiçbir durumda birliklere yardım etmemeli ya da tiyatro meselelerine müdahale etmemeli" fikrini onaylayan görüşüne katılmıyorum. III. Napolyon döneminde olduğu gibi, halktan ayrı bir güç olan ve düşünceyi kendi kapalı dünyasına hapseden bir Devletin, elbette ki yabancısı olduğu halkın meselelesine müdahale hakkı olamaz. Ama eğer Devlet, bireylerin oluşturduğu bir birlik ise, edebiyata da, eğitim meselelerine de müdahale etmek onun görevidir. Biraz önce düşüncenin özgür olduğu, aklın vasisi olamayacağı söylendi. İki Fransızı örnek vermek isterim: Rusya tarafından desteklenen Diderot ve geliri Prusya kralı Frederik tarafından sağlanan Voltaire.
Özetlemek gerekirse tiyatrolar, sanatçı birliklerini geliştirmek için elinden geleni yapacağına inandığım Eğitim Delegeliğinin yetkisi altında olmalıdır.

BAŞKAN YURTTAŞ
Yurttaş Vaillant önerisinin bir bölümünü geri aldı. Yine de "örgütlenme bölümü", ki bence o da geri çekilmeliydi, yerinde duruyor. Bu durumda tasarıyı oylayabiliriz sanıyorum.

YURTTAŞ VÉSINIER
Bir değişiklik önerisinde bulunduğumu hatırlatabilir miyim?

YURTTAŞ FRANKEL
Yurttaş Vésinier'e, değişiklik önerisinde bulunan "ödenek" ifadesinin, sanatçı birliklerini geliştirmek için yapılacak para yardımlarını kapsayıp kapsamadığını sormak istiyorum.

YURTTAŞ VÉSINIER
Evet, birlikler desteklenebilir. Ama birlikler, herhangi bir ödenek ya da ayrıcalık olmadan da, özgürce kurulabilir.
(Yurttaş Vaillant'ın tasarısı, değişiklik önerisiyle birlikte oya sunulur ve kabul edilir.)

YURTTAŞ RASTOUL
Tiyatroları tartışmak için harcadığımız iki saate acıyorum.

Tiyatrolar üzerine yapılan tartışma böylece sona erdi ve Komün tasarıyı şu haliyle kabul etti:

> Paris Komünü, 1. Cumhuriyet tarafından ana hatları çizilen, II. Yıl, 11. Germinal Yasasınca açıklanan ilkeler doğrultusunda:
> Bütün tiyatroların Eğitim Delegeliğine bağlanmasına,
> Tüm ödenek ve ayrıcalıkların kaldırılmasına,
> Eğitim Delegeliğinin, tiyatroların bir yönetici ya da sermayedar grubu tarafından sömürülmesine dayalı olan düzene son verip, en kısa zamanda bir sanatçı birlikleri sistemi kurmasına karar vermiştir.

1. *Urbain'in "bayağı gösteriler" nitelemesi, Vaillant'ın da tiyatrocuların ekonomik ve cinsel sömürüsüyle ilgili daha sonraki sözü, III. Napolyon zamanındaki tiyatro dünyasını temel alıyordu. Bu dönemde yalnızca hoppalık teşvik edilmekle kalmıyor, düzenli bir biçimde insanların erotikliğe bağlanmasının ortamı yaratılıyordu. Bu, hükümet için, tehlikeli bir biçimde kullanılabilecek olan enerjinin zararsız alanlara kanalize edilmesi anlamına geliyordu.*
2. *Bu oturumun başkanı D.T. Régère'dir. O sırada Yönetim Komisyonunun başkanı, tasarımcı ve aynı zamanda Paris Sanatçılar Federasyonunun yönetim kurulu üyelerinden olan Eugene Pottier idi. Pottier bu oturumdan birkaç hafta sonra Versailles'ın teröründen kaçmak için gizlendiği bir sırada Enternasyonal marşının sözlerini yazdı.*
3. *Berry ve Bauce Fransa'nın göbeğinde ama hem coğrafi olarak, hem de sanat zevki bakımından tahminen Paris tiyatrosu ve özellikle de operasından oldukça uzak kalan iki kırsal yerleşim merkezidir.*

The Drama Review'dan (cilt 13, sayı 4, 1969) Meltem Ahıska, Nusret Erem ve Timuçin Gürer tarafından çevrilmiştir.